

กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน:
กรณีศึกษา ศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ
อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

โดย

นางสาวอัมรินทร์า ทิพย์บุญราช

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต
ภาควิชาการพัฒนชุมชน
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2552

Community participation in the process of educational tourism
management of the learning center case study:
Banjumrung Tombon Neonkor Ampur Klang
Rayong Province

By

Miss Amarintara Tipboonraj

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Degree of Master of Science Community Development
Department of Social Administration
Thammasat University

2009

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

วิทยานิพนธ์

ของ

นางสาวอัมรินทร์ ทิพย์บุญราช

เรื่อง

กระบวนการการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน: กรณีศึกษา
ศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต

เมื่อ วันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2552

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตติ มงคลชัยอรัญญา)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ปาริชาติ วัลย์เสถียร)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

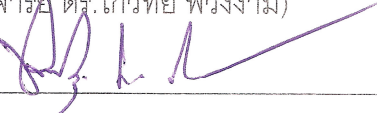
(ดร.ปรีดี ไชติช่วง)

กรรมการวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิท พวงงาม)

คณบดี

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตติ มงคลชัยอรัญญา)

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน: กรณีศึกษา ศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งศึกษากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เก็บรวบรวมข้อมูลจากกรรมการศูนย์การเรียนรู้ คณะทำงานศูนย์เรียนรู้ และกลุ่มกิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยมีแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ และใช้การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ร่วมกับการพักอาศัยอยู่กับครอบครัวที่เป็นสมาชิกกลุ่มที่พักชุมชนโฮมสเตย์ เพื่อช่วยให้การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลมีความถูกต้องและเชื่อถือได้

ผลการศึกษา พบว่า รูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนบ้านจำรุง เป็นการนำเสนอเรื่องราวและประสบการณ์ความสำเร็จของชุมชน ผ่านการใช้ความเป็นธรรมชาติเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และอัตลักษณ์ของชุมชนที่มาจากวิถีชีวิต จารีตประเพณี ผู้นำชุมชนจึงใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในงานพัฒนาชุมชน พัฒนาคณะ และกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น โดยคัดเลือกผู้เข้าร่วมให้บริการจากความสมัครใจ ความสนใจ และความชอบ ทั้งนี้ ได้จัดเตรียมคนและสถานที่เพื่อรองรับการศึกษาดูงาน สร้างโอกาสในการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเจ้าของบ้านกับนักท่องเที่ยว จัดเตรียมความพร้อมด้านการอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน และการดูแลความปลอดภัย โดยกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา แบ่งเป็นการติดต่อประสานงานเบื้องต้น การฟังบรรยาย การสัมผัสพื้นที่กิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรม และการพักค้างที่พักรวมโฮมสเตย์ในชุมชน ซึ่งการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน เน้นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้งยังช่วยเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว ส่งผลให้คณะทำงานได้สะสมประสบการณ์ บทเรียนจากการทำงานพัฒนาที่หลากหลาย ตลอดจนถ่ายทอดและนำเสนอประสบการณ์ด้านการพัฒนาเผยแพร่สู่ภายนอกด้วย

การศึกษาครั้งนี้มีข้อเสนอแนะว่า ควรประกาศศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ระดับจังหวัด เพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ด้านการพัฒนาชุมชน และจัดเป็นหลักสูตรเสนอต่อโรงเรียนในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง รวมถึงสนับสนุนในการสร้างต้นแบบงานพัฒนาที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนให้มีทุกอำเภอ เพื่อขยายผลการเรียนรู้สู่ชุมชนอื่น นอกจากนี้ ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องความเข้มแข็งในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน และการสร้างเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ที่สามารถเชื่อมโยงกิจกรรมของชุมชน การรวมคนให้มีส่วนร่วมกับ

งานพัฒนา เพื่อให้ทราบเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการทำงานที่เข้มแข็ง การทำงานในลักษณะของ
เครือข่ายงานพัฒนา และควรมีการสรุปบทเรียนของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้เป็นเครื่องมือใน
การพัฒนาชุมชนเป็นเอกสารหรือสื่อต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ ประกอบกับชุมชนควรมีการจัดการในเรื่อง
ช่วงเวลาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวเพื่อความสะดวกในการรับนักท่องเที่ยว การวางแผน
จัดการสำรองพื้นที่และการบรรยายของวิทยากร การจัดระบบการบริหารการเงินที่มีความชัดเจน
และจัดทำให้เป็นปัจจุบัน การจัดทำแนวทางหรือคู่มือการเรียนรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อ
การศึกษาโดยชุมชน และจัดทำสื่อบรรยายสรุปให้ภาพของกิจกรรม เพื่อให้นักท่องเที่ยวเห็น
กระบวนการและเห็นภาพกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรม และทำให้การบรรยายกระชับขึ้น

Abstract

This is a study of procedure of community participation in the process of educational tourism management of the learning center case study: Banjumrung, Tambon Neonkor, Klang District, Rayong. It is a qualitative study aiming to examine the procedure of educational tourism management of Banjumrung's Learning Center. The information gaining from committees and from working teams of the Learning Center as well as from the touristic activity groups was collected by using semi-structured interview with prepared questions and employing both participating and non-participating observation. Moreover, the information also gained from the researcher's experiences in staying with a family which was a member of Homestay Community Accommodation Group in order that the data collection and the data analysis of the study would be accurate and trustworthy.

From the study it was found out that the pattern of educational tourism management organized by Banjumrung Community was related to the presentation of stories and successful experiences of the community by using nature of local identity and the community identity gaining from people's lifestyles and traditions. Thus, the community leader organized the tourism as a tool for developing the community and people and for distributing income into the locality. Then, people who were voluntary, interested in, and fond of serving as ones who provide services for the tourists were chosen. Furthermore, people and places were prepared in order to support the activity observation, create the opportunities of mutual learning between hosts and tourists, prepare basic facility for tourists, and manage the tourists' security. The procedure of educational tourism management was divided into four main parts: primary association and coordination, listening to lectures, the concretely touch of areas used for arranging activities and staying overnight at the community homestay. This community participation in the process of educational tourism management focused on the encouragement of learning process and tourism activities and helped increase the tourists' knowledge, experiences, and impressions. As a result, the working teams had

accumulated experiences and lessons from working on various kinds of development tasks, and they also passed on and displayed those experiences to outside community.

From the study it is recommended that the Learning Center of Banjumrung should be made known as the provincial learning center so that it can serve as the learning source regarding the community development, and it can also be managed as a curriculum, which can be proposed to school in the community area and the surrounding areas as well. Also, every district should be encouraged to create model of the development tasks supporting the community development in order to expand the results gaining from the community's learning to other communities. Besides, there should be some research studying about the strength of community participation in managing educational tourism management and the network of learning center that can connect the activity groups of the community should be built. Moreover, people should be gathered so that they can participate in the development tasks helping them to know the factors resulting in strong working performance and to learn the characteristics of working in the development network. In addition, the lessons of organizing tourism of the community, which were used as the tool for developing the community, should be summarized and publicized in the form of documents or in various forms of media. Also, the time should be managed so that tourist can exchange their learning and experiences for the convenience in picking up the tourists, and there should be a plan for reserving areas where the lecture of experts will be arranged. Besides, clear and up-to-dated financial management system for education should be managed, and the media should be made so that the tourists will be able to concretely imagine the procedures and activities and the lectures will be more concise also.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาครั้งนี้ไม่อาจสำเร็จลุล่วงได้ หากปราศจากความช่วยเหลือ การสนับสนุน ความเมตตา และกำลังใจ ที่มีให้ตลอดระยะเวลาการศึกษาระดับปริญญาโทมาบัณฑิต

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ปาริชาติ วลัยเสถียร อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ให้ คำปรึกษา ข้อคิด ข้อเสนอแนะ แนวทางการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทั้งในเรื่องการเรียนและเรื่องส่วนตัว ตลอดจนให้กำลังใจและเอาใจใส่แก่ผู้ศึกษาเรื่อยมา ดร.ปรีดี โชติช่วง อาจารย์ที่ปรึกษาภายนอก ที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าให้ความรู้ คำปรึกษา และชี้แนะแนวทางอันเป็นประโยชน์ยิ่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตติ มงคลชัยอรัญญา ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พวงงาม กรรมการวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้เกียรติมาเป็น คณะกรรมการสอบ และให้คำแนะนำ คำปรึกษาต่าง ๆ

ขอขอบพระคุณ คณาจารย์ภาควิชาการพัฒนารัฐบาลชุมชนทุกท่านที่ให้ความรู้ ความ กระจำ และความเข้าใจในงานพัฒนารัฐบาลชุมชน จนเข้าไปอยู่ในใจของผู้ศึกษา

ขอขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่ห้องธุรการ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ (ท่าพระจันทร์) โดยเฉพาะพี่หน้อย ที่คอยช่วยเหลือและเป็นธุระเรื่องจัดรูปเล่ม และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่อำนวยความสะดวกสะดวกตลอดการศึกษา

ขอขอบพระคุณ มิตรภาพ น้ำใจ และการต้อนรับอย่างดีของชาวบ้านจ่ารุงทุกท่าน โดยเฉพาะผู้ใหญ่ตี๋ ลุงขลุ่ย ลุงชื่น พ่อใจ อาตุ๊กแก อาบรจบ อากำพล พี่เอก พี่น้องหนู เจิมอด เจ้แหม่ม ชูปเปอร์เคน ไบตอง เด็ก ๆ กลุ่มกองทัพนมด กลุ่มแม่ครัวประจำหมู่บ้าน และทุกคนที่ร้าน ส้มตำ ที่กรุณาบอกเล่าเรื่องราว ความรู้ ประสบการณ์จากการพูดคุยและการทำงานที่เป็นรูปธรรม รวมทั้งให้ความเมตตา ความช่วยเหลือตลอดมา และที่สำคัญขอขอบคุณบ้านพักโฮมสเตย์ บ้าน พี่อ้วน-ยายฮ่อง บ้านอาบรจบ และบ้านพ่อใจ ที่ให้ทั้งที่พักกายและความอุ่นใจตลอดระยะเวลา การเก็บข้อมูล

ขอบคุณ เพื่อน พี่ น้อง ชาวพัฒนารัฐบาลชุมชนทุกคน ที่เป็นกำลังใจ ถ้ามได้สารทุกข์สุขดิบ เสมอมา พี่ฝน (CD12) ที่ดูแลทั้งสมองและปากท้องตลอดเวลาที่อยู่ในพื้นที่ พี่ ๆ CD13 พี่ปู พี่บีม ที่ร่วมกินร่วนนอนมาด้วยกัน พี่ขวัญ ที่ให้กำลังใจและปลอบใจเวลาที่ขวัญกระเจิง พี่อู่ พี่หมู พี่บี หลวงพี่เดช หลวงพี่ประมวล ที่คอยส่งกำลังใจมาเป็นระยะ ๆ เพื่อน CD14 ที่เรียนรู้ เรียนรัก เรียนร่วมนกัน ร่วมสร้างรอยยิ้ม เสียงหัวเราะ และประสบการณ์ดี ๆ เสมอ ขอขอบคุณ หมวย ที่ร่วม ชะตากรรมเดียวกันตั้งแต่ฝึกภาคจนถึงทำวิทยานิพนธ์ อีกทั้งคอยให้กำลังใจและเตือนสติเสมอมา

ปู่ กุ๊ก อู๋อู๋ ที่อยู่เคียงข้างกันในยามสุข เหงา เศร้า และแข็ง ญัฐ ออย ที่ให้ความช่วยเหลือในการจัดรูปเล่มที่แสนจะจุกจิกและน่าเวียนหัว จิก หลวงพี่บรรพต ที่คอยเป็นห่วงเป็นใยถามไถ่ทุกครั้งที่เจอกัน อู๋ย พี่แต่ ที่ทำให้รู้ว่าเส้นทางแห่งความสำเร็จยังมีอีกหลายทางให้เลือกเดิน และขอบคุณเพื่อน พี่ น้อง ที่ให้กำลังใจอยู่ห่าง ๆ อย่างห่วง ๆ

ยิ่งกว่าขอบคุณ สารวัตรดม คุณนายพริ้ว พ่อแม่อันเป็นเคารพรักรักยิ่งและยิ่งรักมากขึ้นทุกวัน ที่เข้าใจและพยายามเข้าใจ คอยพรับพรั่าสอน ช่วยผลักดันช่วยดันมาตั้งแต่เด็กจนโต คุณยาย ที่ดูแลอาหารการกินอย่างอุดมสมบูรณ์ น้องเอ็ม น้องชายสุดรักที่คอยจะหาเรื่องชวนทะเลาะ แต่ก็ยังคอยถามไถ่ตลอดมาญาติ ๆ ที่บ้านลำปาง บ้านเชียงใหม่ บ้านคลอง 6 และบ้านคลอง 8 ที่รัก ห่วงใย และให้กำลังใจกันตลอด ปู่ ย่า และตา ที่คอยมองดูและส่งกำลังใจมาให้จากดาวดวงใดสักดวงบนท้องฟ้า

สุดท้าย ขอขอบคุณ หนึ่งกาย หนึ่งใจ หนึ่งสมอง และสองมือของผู้ศึกษาที่พากเพียรสรรค์สร้างและกลั่นกรองออกมาเป็นวิทยานิพนธ์เล่มนี้

อัมรินทร์ ทิพย์บุญราช

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2552

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(1)
กิตติกรรมประกาศ.....	(3)
สารบัญตาราง.....	(8)
สารบัญภาพประกอบ	(9)
สารบัญแผนภูมิ.....	(10)
บทที่	
1. บทนำ	1
ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามในการศึกษา.....	4
วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	4
ขอบเขตในการศึกษา	4
ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา.....	5
นิยามศัพท์ในการศึกษา.....	5
2. แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว และการจัดการท่องเที่ยว	7
แนวคิดการจัดการองค์กร	22
แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	28
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	35
กรอบแนวคิดในการศึกษา	38

3. ระเบียบวิธีการศึกษา.....	41
ประชากรที่ใช้ในการศึกษา.....	41
เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	41
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	42
การวิเคราะห์ข้อมูล	43
การนำเสนอข้อมูล.....	43
4. ผลการศึกษา	44
ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านจำรุง	44
ส่วนที่ 2 ข้อมูลเฉพาะด้านการท่องเที่ยวที่บ้านจำรุง	71
วิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา.....	112
5. สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ.....	121
สรุปผลการศึกษา.....	121
ข้อค้นพบจากการศึกษา.....	125
ข้อเสนอแนะ	126
รายการอ้างอิง.....	129
ภาคผนวก	
ก. ภาพประกอบกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง	136
ข. แผนที่จังหวัดระยอง	143
ค. แผนที่เส้นทางสู่บ้านจำรุง	144

ง. แผนที่บ้านจำรุง	145
จ. รายชื่อสมาชิกกลุ่มที่พัทลุงชนโฮมสเตย์.....	146
ฉ. แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์.....	148
ช. รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์	151
ประวัติการศึกษา.....	152

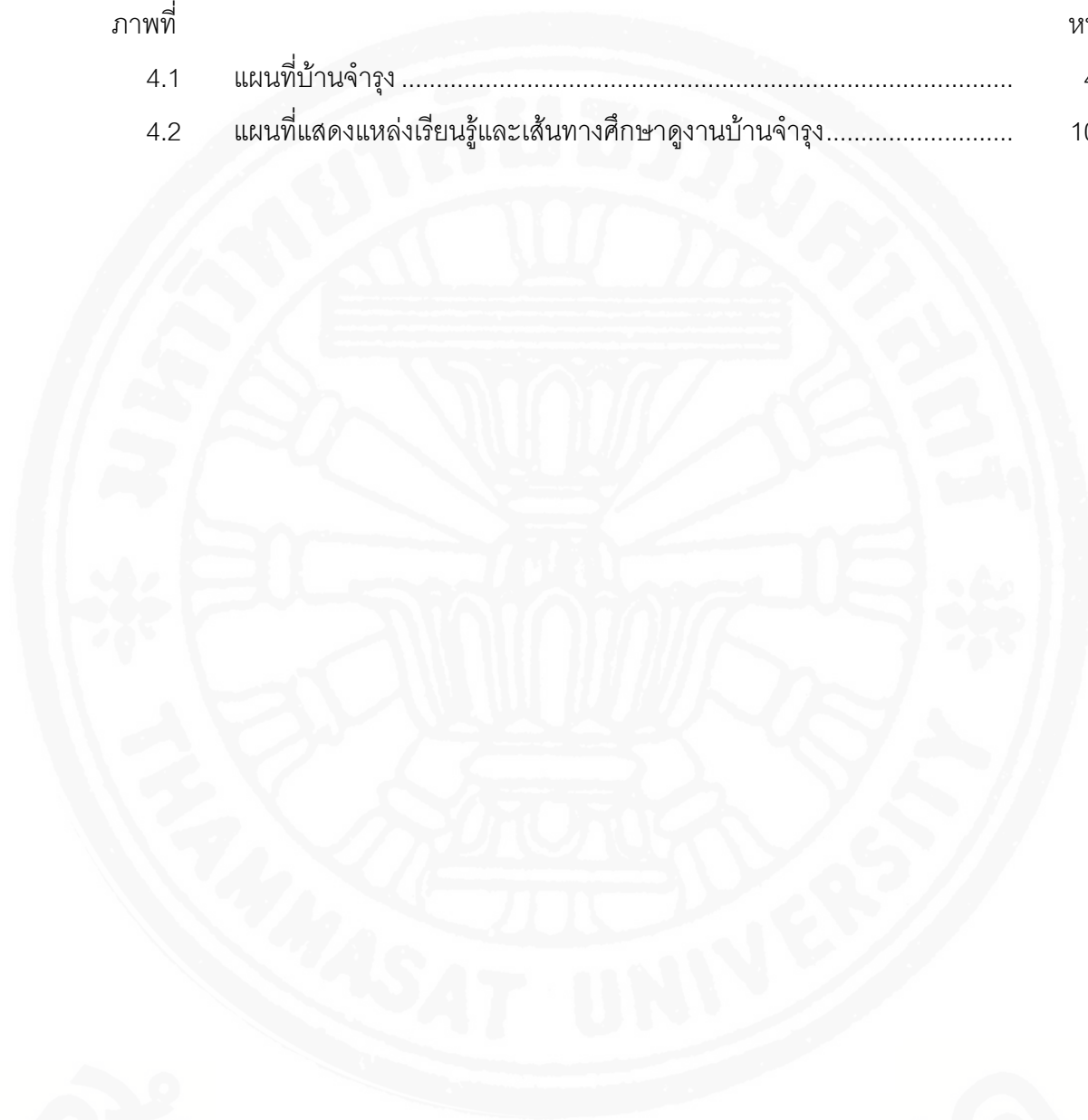
สำนักหอสมุด

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
4.1	จำนวนประชากรบ้านจำรุง.....	51
4.2	จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริงของบ้านจำรุง.....	51
4.3	กลุ่มกิจกรรม 24 กลุ่มของบ้านจำรุง	65
4.4	ข้อมูลจำนวนนักท่องเที่ยวจากการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของบ้านจำรุงปี พ.ศ. 2549-2550	75
4.5	อัตราค่าบริการสำหรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนบ้านจำรุง	85
4.6	ความถี่ในการเยี่ยมชมกลุ่มกิจกรรม	101

สารบัญภาพประกอบ

ภาพที่		หน้า
4.1	แผนที่บ้านจำรุง	49
4.2	แผนที่แสดงแหล่งเรียนรู้และเส้นทางศึกษาดูงานบ้านจำรุง.....	100

สำนักหอสมุด

สารบัญแผนภูมิ

ภาพที่		หน้า
4.1	จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริงของบ้านจำรุง.....	52
4.2	การบริหารงานของเทศบาลตำบลเนินฆ้อ.....	66
4.3	จำนวนนักท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนบ้านจำรุง.....	76
4.4	กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของบ้านจำรุง	97

สำนักหอสมุด

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

การเดินทางท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมธรรมชาติของมนุษย์ที่มีมาแต่โบราณกาล และได้พัฒนาการมาเป็นลำดับ ยิ่งมีความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเฉพาะการคมนาคมขนส่งก็ยิ่งทำให้การเดินทางท่องเที่ยวขยายวงกว้างออกไป โดยมีวัตถุประสงค์ต่าง ๆ หลากหลายไม่ว่าเพื่อธุรกิจ เพื่อนันทนาการ และเพื่อศึกษาหาความรู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้เคยเห็น การเดินทางท่องเที่ยวซึ่งเป็นกิจกรรมอันเป็นส่วนบุคคลเหล่านี้ได้เติบโตรวมกันเป็นกลุ่มก้อนขึ้น จนกระทั่งต้องอาศัยเทคนิควิชาการเฉพาะ การวางแผน การจัดองค์การ และการตลาด รวมเข้าแล้วเรียกว่า “อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว” ซึ่งจะมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของนานาประเทศในปัจจุบัน

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อความเจริญก้าวหน้า และสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยเป็นอย่างมาก และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจะเจริญเติบโตไปมากขึ้นในอนาคต เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง การท่องเที่ยวจึงกลายเป็นแหล่งที่มาของเงินตราต่างประเทศที่สำคัญที่สุด และนอกจากผลประโยชน์จะตกอยู่ภายในประเทศแล้ว ยังช่วยสร้างงานสร้างอาชีพ ก่อให้เกิดการกระจายงาน กระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ นับเป็นการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจอันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศชาติ

การท่องเที่ยวสามารถนำรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ประเทศต่าง ๆ เพื่อนำไปพัฒนาประเทศของตนให้เจริญก้าวหน้า ทำให้ประเทศต่าง ๆ ทั้งที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนาต่างพยายามพัฒนาการท่องเที่ยวของตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยการสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว และให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังประเทศของตนมากที่สุด แต่เนื่องจากการท่องเที่ยวที่ผ่านมาเป็นการท่องเที่ยวแบบประเพณีนิยม (Conventional Tourism) ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่เป็นหลัก ด้วยการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ แต่ไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความปลอดภัยของคนในชุมชนท้องถิ่น ทำให้ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายเกิดความเสื่อมโทรมไม่สามารถปรับคืนสู่สภาพเดิมด้วยตัวมันเองได้ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548, น. 3)

ดังนั้น การหาแนวทางในการพัฒนาเพื่อให้เกิดความยั่งยืนเพื่อลดการส่งผลกระทบต่อด้านลบของการท่องเที่ยวจึงถูกหยิบยกและได้รับความสนใจอย่างมาก มีส่วนผลักดันให้รัฐบาลไทยหันมาพิจารณาทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยวที่สามารถพัฒนาการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการประชุมสุดยอดด้านสิ่งแวดล้อมโลก (Earth Summit) ที่จัดขึ้น ณ กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2535 ในที่ประชุมได้มุ่งเน้นความสนใจของทั่วโลกสู่ประเด็นเรื่องการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม จากการประชุมนี้ได้ก่อให้เกิดกระแสที่สำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ประการ ได้แก่ กระแสความต้องการของชาวโลกให้เกิดจิตสำนึกการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว ประการที่สอง คือ กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวให้เกิดการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยว และประการสุดท้าย คือ กระแสความต้องการของชุมชนท้องถิ่นให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว

จากกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวมีผลต่อการปรับตัวของระบบท่องเที่ยว และระบบการจัดการท่องเที่ยวในการหาการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ (Alternative Tourism) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการและทดแทนการท่องเที่ยวตามประเพณีนิยม (Conventional Tourism) แบบเดิม ๆ ที่เคยปฏิบัติกันมา (สินธุ์ สโรบล, 2546, น. 11) และมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอศ.) ได้มีการคิดค้นรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนขึ้น อันเป็นกิจกรรมภายใต้โครงการการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ เพื่อให้เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถตอบสนองและพัฒนาสู่กระบวนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนได้

การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในการจัดบริหารจัดการ (Community-based Tourism หรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “Host Management”) ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว และในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเติบโตขึ้นเป็นเครือข่ายมากขึ้น ทั้งนี้รูปแบบของการจัดการโดยชุมชนถูกคาดหวังว่าเป็นวิธีการจัดการท่องเที่ยวแบบหนึ่งที่มีศักยภาพโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ และสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวในตัวเอง ในขณะเดียวกันก็เกิดประโยชน์แก่เศรษฐกิจชุมชนของคนในท้องถิ่นอีกด้านหนึ่งด้วย นอกจากนี้หากมองในด้านของการตลาดด้วยแล้ว ปรากฏว่าตลาดของการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังเป็นกลุ่มเฉพาะ (สินธุ์ สโรบล, 2546, น. 1)

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นคนกำหนดทิศทางการท่องเที่ยว หมายถึง จัดการโดยชุมชน ตอบสนองความต้องการของชุมชนโดยคำนึงถึงความยั่งยืนในเรื่องสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ไม่ใช่เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของการท่องเที่ยว

เท่านั้น ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนก็คือการท่องเที่ยวในหมู่บ้านที่มีการจัดการท่องเที่ยวอยู่แล้ว และหมู่บ้านที่จัดการท่องเที่ยวนั้นต้องมีการเตรียมการและวางแผนเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวเพื่อความยั่งยืนทางธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยที่ชุมชนเป็นผู้ได้ประโยชน์อย่างแท้จริงทางด้านเศรษฐกิจ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นจะเน้นให้ความสำคัญกับการมีชุมชนเป็นศูนย์กลาง (ลินด์์ สโรบล, 2546, น. 60)

หมู่บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง มีการจัดทำแผนแม่บทชุมชนของหมู่บ้าน ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของกิจกรรมในชุมชนหลากหลาย โดยภายในหมู่บ้านจำรุงมี กลุ่มกิจกรรมถึง 24 กลุ่ม ให้เข้าไปศึกษาเรียนรู้ ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและผู้สูงอายุ ร้านค้าชุมชน กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้านเกษตร ชมรมอินทโชติการุณย์ ชมรมเปตองอินทโชติอำเภอแกลง กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มธนาคารขยะและสิ่งแวดล้อม กลุ่มที่พักชุมชนโฮมสเตย์ ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มพัฒนาอาชีพ กลุ่มเกษตรพื้นบ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มกองทุนเงินล้าน (กทบ.) กลุ่มวิทยุชุมชน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน กลุ่มรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาหมู่บ้าน กลุ่มสวัสดิการบ้านจำรุง กลุ่มชาวนา กลุ่มธนาคารชุมชนบ้านจำรุง กลุ่มแปรรูปผลผลิต กลุ่มรวมซื้อรวมขายยางพารา และเครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง ซึ่งแต่ละกลุ่มทำงานโดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องและเชื่อมโยงกันผ่านเวทีสภาองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นเวทีประชุมประจำเดือน ทุกกลุ่มกิจกรรมจะเข้ามารายงานสถานการณ์ความคืบหน้าของกลุ่มถึงการดำเนินงานในช่วงเดือนที่ผ่านมา เพื่อเป็นการติดตามการทำงาน ซึ่งเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน

ส่งผลให้บ้านจำรุงได้รับการยอมรับว่า เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งในแวดวงนักพัฒนา เป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่น ๆ และได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงมหาดไทยให้เป็นต้นแบบ “หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง” ได้เข้ารับพระราชทานรางวัลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในปี พ.ศ. 2549

ด้วยความสำเร็จของบ้านจำรุง ทำให้หลายชุมชนเดินทางมาเยี่ยมชมถึงหมู่บ้านเพื่อมาศึกษาหาความรู้ ศึกษาดูงาน ดูกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งแนวทางปฏิบัติเพื่อนำไปใช้ในชุมชนของตนเองตลอดทั้งปีซึ่งบ้านจำรุงได้จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนที่สามารถรองรับผู้คนที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้ ที่ถือว่าเป็นห้องเรียนเป็นศูนย์กลางแหล่งความรู้ของหมู่บ้าน เป็นศูนย์รวมของข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ศูนย์รวมข้อมูลกลุ่มอาชีพ กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในระดับหมู่บ้าน และในระดับตำบล และทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของกิจกรรมในชุมชนอย่างหลากหลาย โดยในการให้ความรู้จะมีวิทยากรประจำหมู่บ้านมาคอยให้คำแนะนำตอบคำถามแก่ผู้ที่สนใจอยากรู้ ภายนอกศูนย์เรียนรู้มี

รถนำเที่ยวขนาดใหญ่ไว้บริการผู้มาเยี่ยมชมไปรอบหมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นส่วนผลไม้ เช่น เงาะทุเรียน และสวนยางพารา รวมทั้งมีการจัดที่พักแบบโฮมสเตย์ เพื่อรองรับการเข้ามาศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของบ้านจำรุงอีกด้วย

บ้านจำรุงจึงเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีศักยภาพในด้านการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (educational tourism) ที่จะเป็นการเดินทางสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น ซึ่งมีความหมายว่าเป็นการเรียนรู้โดยมีการจัดการ (organized learning) เช่น มีการวางแผนล่วงหน้า มีขั้นตอนที่ชัดเจน มีครูผู้สอนที่ชำนาญการ และมีวิธีการฝึกหัดตามแบบแผน เป็นต้น นอกจากนี้เป็นการเรียนรู้ที่ได้จากประสบการณ์จริง มิใช่การเรียนรู้จากตำรา และในปัจจุบันชุมชนบ้านจำรุง กำลังพัฒนาในเรื่องของการเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนท้องถิ่น ร่วมกับมหาวิทยาลัยชีวิตจัดตั้งมหาวิทยาลัยบ้านนอกเพื่อการเรียนรู้ของสังคมที่ศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง

ฉะนั้น ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาถึงกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง เนื่องจากการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในรูปแบบขององค์กรชุมชน ซึ่งเป็นแนวคิดที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนอันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา และในด้านการพัฒนาความสามารถในการจัดการโดยชุมชนต่อไป

คำถามในการศึกษา

1. ศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงมีกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาอย่างไร

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

ขอบเขตในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ มีการกำหนดขอบเขตของพื้นที่ และขอบเขตเนื้อหา ดังนี้

ขอบเขตพื้นที่ในการศึกษา คือ พื้นที่บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง โดยมีเหตุผลในการเลือกศึกษา เนื่องมาจากบ้านจำรุงเป็นหมู่บ้านที่มีความสำเร็จในการเป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการจัดทำแผนแม่บทชุมชนของหมู่บ้าน ทำให้เกิดการเคลื่อนตัวของกลุ่มกิจกรรม 24 กลุ่ม ในชุมชน จึงทำให้มีผู้มาเยี่ยมชม ศึกษาหาความรู้ ศึกษาดูงาน ดูกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ได้จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนเพื่อรองรับผู้คนที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้ และมีวิทยากรประจำหมู่บ้านมาคอยให้คำแนะนำตอบคำถามแก่ผู้สนใจอยากรู้

ขอบเขตเนื้อหาในการศึกษา คือ

กระบวนการการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง โดยศึกษาใน 3 ประเด็น คือ

- การจัดการศูนย์การเรียนรู้ ศึกษาถึงโครงสร้าง/วัตถุประสงค์/ระเบียบกติกา, การจัดการเงิน, การจัดคนทำงาน และกิจกรรม
- การจัดกระบวนการเรียนรู้ ศึกษาถึงการถ่ายทอดประสบการณ์ และสื่อ/ช่องทางในการให้ความรู้
- การจัดการท่องเที่ยวชุมชน ศึกษาถึงการทำความเข้าใจกับชุมชน, การคัดเลือกผู้เข้าร่วมให้บริการ การเตรียมความพร้อมคนและสถานที่ การบริการทั่วไป ได้แก่ ที่พัก อาหาร แหล่งจำหน่ายสินค้า นันทนาการ และการอำนวยความสะดวกทั่วไป การควบคุมมาตรฐาน การจัดการกับสิ่งภายนอก

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ทราบถึงกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และบทบาทของชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่น ๆ ได้ในอนาคตต่อไป

นิยามศัพท์ในการศึกษา

การจัดการ หมายถึง กระบวนการในการดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตั้งแต่การวางแผน การจัดองค์กร การสั่งการ และการควบคุม โดยการใช้ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย

การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา หมายถึง การเดินทางไปโดยมีจุดประสงค์เพื่อทำการศึกษา ทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทุกประเภท ในที่นี้หมายถึงการศึกษาดูงานโดยจะเน้นการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องราว ประสบการณ์ของชุมชนบ้านจำรุง

การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง การจัดการท่องเที่ยวที่ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน และชุมชนเข้ามำกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงความยั่งยืนในเรื่องสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ทำให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมในชุมชนได้อย่างแท้จริง

ชุมชน หมายถึง หมู่บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

นักท่องเที่ยว/คณะศึกษาดูงาน หมายถึง กลุ่มคนที่ต้องการมาท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาที่หมู่บ้านจำรุง

ศูนย์การเรียนรู้ หมายถึง ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและผู้สูงอายุบ้านจำรุง ซึ่งเป็นแหล่งจัดการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการศึกษาดูงาน

ชำนาญการหอสมุด

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา “กระบวนการการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน กรณีศึกษา ศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง” เป็นการศึกษากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน ซึ่งชุมชนได้จัดการท่องเที่ยวเพื่อรองรับผู้มาศึกษาดูงาน ดังนั้น ในบทนี้ผู้ศึกษาจึงเสนอเนื้อหาในส่วนของแนวคิดมีรายละเอียด ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยว
2. แนวคิดการจัดการ
3. แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมรูปแบบหนึ่งที่เกิดระหว่างเวลาที่มีการเดินทาง ซึ่งไม่ได้หมายความถึงการพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความสนุกสนานบันเทิงเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการเดินทางเพื่อวัตถุประสงค์อื่น ๆ อีกด้วย

1. ความหมายและองค์ประกอบของการท่องเที่ยว

1.1 ความหมายของการท่องเที่ยว

ดู๋ย ชุมสาย (2527, น.3) กล่าวว่า คำว่า การท่องเที่ยว (Tourism) เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางไม่เฉพาะเพียงเพื่อการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อความสนุกสนานบันเทิงเชิงเรีงรมย์ ดังที่ส่วนมากเข้าใจกันเท่านั้น การเดินทางเพื่อการประชุมสัมมนา เพื่อการศึกษาหาความรู้ เพื่อการกีฬา เพื่อติดต่อธุรกิจ ตลอดจนการเยี่ยมญาติพี่น้อง ก็นับว่าเป็นการท่องเที่ยวทั้งสิ้น

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (อ้างถึงใน อุไรวรรณ เปี่ยมนิเวศน์, 2544, น. 11) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่า หมายถึง การท่องเที่ยวไม่มุ่งหวังที่จะได้รับผลตอบแทน แต่เป็นการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนอารมณ์ เพื่อทำนุบำรุงสุขภาพ และเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น

องค์การท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization หรือ WTO) (อ้างถึงใน ศรัญญา วรากุลวิทย์, 2546, น. 2) แห่งองค์การสหประชาชาติได้กำหนดความหมายการท่องเที่ยวไว้ว่า การเดินทางใด ๆ ก็ตามที่เป็นการเดินทางตามเงื่อนไขสากล 3 ประการ ดังต่อไปนี้

- (1) การเดินทางจากสถานที่อยู่อาศัยเป็นประจำไปยังสถานที่อื่น ๆ เป็นการชั่วคราว
- (2) การเดินทางนั้น ผู้เดินทาง เดินทางด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่เป็นการถูกบังคับ
- (3) การเดินทางเพื่อวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตามที่ไม่ใช่เดินทางเพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้

จากความหมายของ “การท่องเที่ยว” สามารถสรุปได้ว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางจากที่หนึ่งที่มีจุดหมายปลายทางไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราวด้วยความสมัครใจ และด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตามที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพ หรือหารายได้ แต่ยังมีประโยชน์เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อความสนุกสนานบันเทิงเริงรมย์ เพื่อการประชุมสัมมนา เพื่อการศึกษาหาความรู้ เพื่อการกีฬา เพื่อติดต่อธุรกิจ เพื่อการเยี่ยมญาติพี่น้อง เพื่อทำนุบำรุงสุขภาพ และเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น

1.2 องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540, น. 2-7 ถึง 2-10, อ้างถึงใน มธุวรรณ พลวัน, 2546, น. 21-23) กล่าวถึง องค์ประกอบของการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน คือ ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) บริการท่องเที่ยว (Tourism Service) และตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Market of Tourist) แต่ละองค์ประกอบมีองค์ประกอบย่อย ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน องค์ประกอบย่อย เช่น สภาพกายภาพและระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม โครงสร้างพื้นฐาน เศรษฐกิจและการลงทุน สังคมวัฒนธรรม องค์การและกฎหมาย เป็นต้น ความแตกต่างของแต่ละรูปแบบการท่องเที่ยวจึงอยู่ที่ความแตกต่างในองค์ประกอบย่อย และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น โดยความสัมพันธ์ระหว่างระบบย่อยทั้ง 3 เกิดขึ้นเมื่อนักท่องเที่ยวได้ไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการหรือเพื่อทัศนศึกษา ซึ่งอาจเป็นการใช้ประโยชน์โดยตรงและจากการบริการที่เกี่ยวข้อง

องค์ประกอบหลัก 3 ด้าน ได้แก่

1. แหล่งท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวเป็นทรัพยากรที่สำคัญ จัดเป็นอุปทานการท่องเที่ยว (Tourism Supply) ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยแบ่งแหล่งท่องเที่ยวออกเป็น 3 ประเภท คือ แหล่ง

ท่องเที่ยวธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์โบราณคดี และแหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรม ส่วนแหล่งท่องเที่ยวที่ให้ความบันเทิงนั้น จัดเป็นส่วนหนึ่งในการบริการนักท่องเที่ยว

2. บริการท่องเที่ยว

บริการที่รองรับการท่องเที่ยวเป็นอุปทานประเภทหนึ่ง ซึ่งมักไม่ได้เป็นจุดหมายปลายทางหลักของนักท่องเที่ยว แต่เป็นบริการที่รองรับให้เกิดความสะดวกสบายและความบันเทิงแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งในบางโอกาสอาจจะเป็นตัวดึงดูดใจได้เช่นกัน บริการการท่องเที่ยวที่สำคัญ ได้แก่ ที่พัก อาหาร แหล่งจำหน่ายสินค้า แหล่งบันเทิง แหล่งกิจกรรมและบริการอื่น ๆ ทั้งนี้ รวมถึงโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นอื่น ๆ ด้วย

3. ตลาดการท่องเที่ยว

ตลาดการท่องเที่ยวเป็นการแสดงออกของอุปสงค์ (Tourism Demand) ซึ่งมีความปรารถนาในการท่องเที่ยวจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง เพื่อเข้าร่วมในกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจ และเพื่อกิจกรรมอื่น ๆ (ปกติตลาดการท่องเที่ยวมักจะเน้นที่นักท่องเที่ยว) ซึ่งในกระบวนการจัดการได้หมายรวมถึง การส่งเสริมและพัฒนาการขยาย และการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวด้วย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ให้คำจำกัดความที่เกี่ยวข้องบางส่วน ดังนี้

ก) ผู้มาเยือน (Visitors) ผู้ที่จากถิ่นพำนักของตนเอง เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง อาจพักค้างแรมหรือไม่ก็ได้ นั่นคือ หมายรวมถึง ผู้เดินทาง 2 ประเภท (เป็นผลรวมของนักท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยว) ดังนี้

- ผู้เยี่ยมเยือนที่ค้างคืน หรือนักท่องเที่ยว (Tourist) คือ ผู้เดินทางมายังพื้นที่หนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ที่ไม่ใช่เป็นการไปทำงานประจำ การศึกษา และไม่ใช่บุคคลท้องถิ่นที่มีภูมิลำเนาหรือทำงานประจำหรือศึกษาอยู่ในพื้นที่นั้น ผู้เดินทางนี้จะต้องพักแรมไม่น้อยกว่า 1 คืน (แต่ไม่เกิน 90 วัน) วัตถุประสงค์ในการเดินทางอาจเพื่อใช้เวลาว่าง (การนันทนาการ การพักผ่อนวันหยุด การรักษาสุขภาพ การศึกษาเรียนรู้ การศาสนา และการกีฬา) ธุรกิจ เยี่ยมญาติ การปฏิบัติหน้าที่ และการประชุม เป็นต้น

- ผู้เยี่ยมเยือนที่ไม่ค้างคืน หรือนักทัศนาจร (Excursionist) คือ ผู้เดินทางที่ไม่ได้พักค้างคืน

ข) การท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic Tourism) คือ การเดินทางของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ จากจังหวัดหนึ่งไปอีกจังหวัดหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ที่ไม่ใช่การไปทำงานประจำ การศึกษา และต้องไม่ใช่คนในท้องถิ่นที่มีภูมิลำเนาหรือทำงานประจำหรือศึกษาอยู่จังหวัดที่เดินทางไป

ค) ค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยว (Tourist Consumption Expenditures) คือ ค่าใช้จ่ายสำหรับสินค้าและบริการที่จ่ายโดยนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ (International Tourist) ระหว่างการพำนักอยู่ในประเทศไทย ไม่รวมค่าโดยสารระหว่างประเทศ

ง) รายได้จากการท่องเที่ยว (Tourism Revenues) คือ รายได้ที่ประเทศไทยได้รับทั้งทางตรงและทางอ้อมในรูปของเงินตราต่างประเทศ ที่นักท่องเที่ยวจากต่างประเทศจ่ายเป็นสินค้าและบริการ ไม่รวมค่าโดยสารระหว่างประเทศ

2. การจัดการการท่องเที่ยว

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย (อ้างถึงใน นริศรา สอนเสาวภาคย์, 2545, น. 37) ได้ให้ความหมายของการจัดการการท่องเที่ยวว่า การจัดการการท่องเที่ยว หมายถึง การกระทำอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการ ทฤษฎี และแนวคิดที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่าง ๆ ของสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทาง มาตรการ และแผนปฏิบัติการที่ดี ต้องคำนึงถึงกรอบความคิดที่ได้กำหนดไว้ มิฉะนั้นแล้ว การจัดการท่องเที่ยวจะดำเนินไปอย่างไร้ทิศทางและประสบความสำเร็จล้มเหลว

ศุภชัยเพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและการแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย (2549, น. 72-73) ได้กล่าวถึงรูปแบบการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวว่า รูปแบบการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ดีจำเป็นต้องคำนึงถึงชุมชนเจ้าของท้องถิ่น สิ่งแวดล้อม และนักท่องเที่ยว และสิ่งที่จำเป็นต้องทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งคือ การปฏิบัติต่าง ๆ ที่ประกอบกันเพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ซึ่งสิ่งที่เป็นหัวใจของการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ดี นั่นคือ

1. การมีองค์กรและการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงการจัดการผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การเป็นหุ้นส่วน การพัฒนาองค์กร และการประเมินโอกาส
2. มีการวางแผนในด้านกายภาพและด้านสังคมของแหล่งท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับ การวางแผนนโยบาย การวิเคราะห์แหล่ง การเฝ้าระวัง การวางแผนการใช้ที่ดิน การวางแผนการจราจร การประเมินผลกระทบ และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
3. ให้ความสำคัญเรื่องการตลาด เพื่อการประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจและได้นักท่องเที่ยวประเภทที่ต้องการ โดยคำนึงถึงการทำวิจัย กลยุทธ์ทางการตลาด และยุทธศาสตร์การประชาสัมพันธ์

4. ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาสินค้าเพื่อให้ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยว และให้เหมาะสมกับประเภทและลักษณะของทรัพยากร โดยคำนึงถึงการเงิน การออกแบบ ผลิตภัณฑ์ การวางแผนแหล่ง การวางแผนเส้นทาง การจัดการโครงการ การวางแผนสื่อ ความหมาย และการจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงแรม

5. ให้ความเอาใจใส่กับการวางแผนและการบริหารจัดการในด้านการดำเนินงานกับ แหล่งท่องเที่ยวในเมือง และในชนบท โดยคำนึงถึงอค์คิภัย ความปลอดภัย การจัดการสิ่งปฏิกูล การประปา การกำจัดขยะ คุณภาพอากาศ การกระจายข่าวสาร การฝึกอบรม และการบริหารจัดการ

ปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งโดยรวมแล้ว คือ ความซับซ้อนของกระบวนการและความ จำเป็นที่จะต้องพิจารณาความต้องการอันหลากหลายของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด

นอกจากนี้การอำนวยความสะดวกและการบริการก็นับได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อ การท่องเที่ยว โดยศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและการแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย (2549, น. 42) ได้กล่าวถึงกลุ่มสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการ ที่สามารถแบ่งเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการหลัก

- ที่พัก
- ร้านอาหาร
- การบริการการเดินทางทางบก น้ำ อากาศ
- การบริการนำเที่ยวของบริษัททัวร์ต่าง ๆ

2. สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการรอง

- แหล่งจำหน่ายซื้อของ
- สถานที่บันเทิง พักผ่อนหย่อนใจ
- สถานที่ให้ข้อมูลท่องเที่ยว

3. การให้บริการด้านอื่น ๆ

- การบริการด้านสุขภาพอนามัย
- ด้านฉุกเฉินและความปลอดภัย
- การบริการด้านการเงิน
- การเอาใจใส่ดูแลนักท่องเที่ยว

3. การท่องเที่ยวโดยชุมชน

สินธุ์ สโรบล (2546, น. 235) การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นคนกำหนดทิศทางการท่องเที่ยว หมายถึง จัดการโดยชุมชน ตอบสนองความต้องการของชุมชนโดยคำนึงถึงความยั่งยืนในเรื่องสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ไม่ใช่เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของการท่องเที่ยวเท่านั้น

กมล รัตนวิระกุล (2549, น. 64) การท่องเที่ยวโดยชุมชน Community-based Tourism เป็นทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามากำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่า ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและมีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ประเพณี วิถีชีวิต และวิถีการผลิตของชุมชนมาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ และบทบาทที่สำคัญ ในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่รุ่นลูกหลาน และเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นโดยคำนึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (อ้างถึงใน ศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและแก้ไขปัญหาคความยากจนแห่งเอเชีย, ม.ป.ป., น. 2) ให้ความหมาย การท่องเที่ยวชุมชนว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยคนของชุมชน ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก และเพื่อประโยชน์สุขไม่เฉพาะต่อนักท่องเที่ยว แต่ยังคำนึงถึงคนในชุมชนด้วย

เทิดชาย ช่วยบำรุง (2550, น. 76) การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวที่เป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมและสถานที่ให้ดำรงอยู่ โดยผนวกการท่องเที่ยวไว้เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศในชุมชนหรืออาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม ไม่รบกวนหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และสถานที่ ทำให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมในชุมชนได้อย่างแท้จริง

จากความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน สามารถสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง การจัดการท่องเที่ยวที่ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน และชุมชนเข้ามากำหนดทิศทางของการท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงความยั่งยืนในเรื่องสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ทำให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมในชุมชนได้อย่างแท้จริง

ลักษณะของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism) มีลักษณะที่สำคัญ คือ ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิถีการผลิตของชุมชนมาใช้เป็น ปัจจัยหรือต้นทุนสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนไปถึงคนรุ่นลูกหลาน พร้อมกันนี้มีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน ให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการท่องเที่ยว และเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการ ตั้งแต่คิดวางแผนดำเนินการ การตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ การประเมินผลโครงการและรับผลประโยชน์ โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ (สินธุ์ สโรบล, 2546, น. 235-236)

นอกจากนี้ เทิดชาย ช่วยบำรุง ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน และคุณสมบัติที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า

- เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวขนาดเล็ก
- ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่นในฐานะเจ้าของชุมชน
- มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ วัฒนธรรม และสถานที่ในพื้นที่
- การใช้หรือก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างต้องยึดถือสอดคล้องกับท้องถิ่นเป็นพื้นฐาน
- เป็นการทำให้สิ่งสามัญธรรมดาเป็นสิ่งพิเศษสำหรับนักท่องเที่ยว

Dr.Erik Holm Petersen (อ้างถึงใน สินธุ์ สโรบล, 2546, น. 72-73) กล่าวถึงภาพรวมของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า เป็นแนวทางการท่องเที่ยวแนวทางหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันได้รับความสนใจเป็นอย่างมากในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของโลก และภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก หัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของชุมชน อันรวมถึงกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินการ โดยรูปแบบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่

1. การจำหน่ายสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Product Sales) อาทิ สินค้าหัตถกรรม อาหารประจำท้องถิ่น ทั้งนี้หมายถึงทรัพยากรท่องเที่ยวอื่น ๆ ของชุมชนนั้นด้วย
2. กิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรม (Cultural Show Activities) เช่น การพ่อน้ำ การละเล่นพื้นบ้านและการแสดงดนตรีเฉพาะชุมชน เป็นต้น

3. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงหมู่บ้าน (Village Based Activities) หมายถึง กิจกรรมทางการท่องเที่ยว ซึ่งชุมชนในหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการเพื่อเสนอแก่นักท่องเที่ยว เช่น การจัดกิจกรรมเดินป่าชมธรรมชาติในบริเวณหมู่บ้านหรือบริเวณใกล้เคียง พร้อมมัคคุเทศก์นำทางโดยคิดค่าใช้จ่ายจากนักท่องเที่ยว

4. กิจกรรมการพักค้างแรมในหมู่บ้าน สำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชนแห่งนั้น กิจกรรมพักค้างแรมในหมู่บ้านมีหลายรูปแบบ ได้แก่

4.1 การจัดแคมป์ (Camping)

4.2 การจัดกิจกรรมที่พักแบบ Home Stay ทั้งนี้ ความหมายของคำว่า Home Stay ในภูมิภาคยุโรป หมายถึง การที่นักท่องเที่ยวหรือนักเรียน-นักศึกษา เข้าไปพักร่วมกับเจ้าของบ้านโดยต้องจ่ายค่าที่พักและอาหารให้แก่เจ้าของบ้าน ซึ่งความหมายนี้มีลักษณะในแนวของที่พักประเภท B&B (Bed and Breakfast) และการพักกับครอบครัวของนักเรียนต่างชาติ (Family Stay) มากกว่าความหมายของ Home Stay ที่ใช้ในประเทศไทย

4.3 การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกและที่พักแรมในหมู่บ้าน (Village Accommodation Facilities) หมายถึง การที่นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวในหมู่บ้านและพักค้างคืนร่วมกับเจ้าของบ้านในชุมชนในระยะเวลาสั้น ๆ ซึ่งอาจมีการศึกษาแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับเจ้าของบ้าน โดยนักท่องเที่ยวต้องจ่ายค่าที่พักและอาหารให้แก่เจ้าของบ้าน ความหมายนี้มีลักษณะคล้ายกับคำว่า Home Stay ที่เรากำลังใช้อยู่ในปัจจุบัน

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว (2549, น. 32-33) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ดีนั้น ควรมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านทรัพยากร ทรัพยากรการท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวประเภทนี้ควรเป็นสภาพธรรมชาติที่สวยงาม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของชุมชนที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น มิใช่การปรับปรุงสภาพพื้นที่เพื่อสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามทรัพยากรท่องเที่ยวดังกล่าวไม่ควรเป็นสภาพธรรมชาติหรือวัฒนธรรมที่เปราะบางมากนัก

2. องค์ประกอบด้านตลาดการท่องเที่ยว ควรต้องมีตลาดการท่องเที่ยวอยู่ในบริเวณใกล้เคียง หรือมีโอกาสที่นักท่องเที่ยวจากแหล่งท่องเที่ยวอื่นจะเดินทางเชื่อมต่อกันยังชุมชนได้ค่อนข้างสะดวก และนักท่องเที่ยวควรได้รับประสบการณ์ในการเรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรที่มีอยู่ใน

ชุมชน รวมถึงได้รับบริการที่เหมาะสมทั้งด้านราคาและคุณภาพ รวมถึงมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

3. องค์ประกอบด้านการบริหารจัดการ ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนและดำเนินการโดยสมาชิกในชุมชนทุกชั้นตอน นับตั้งแต่การคัดเลือกทรัพยากร การวางแผน การบริหารจัดการ การบริการ และการประเมินผล ทั้งนี้ โดยสมาชิกในองค์การบริหาร จะต้องมีความรู้และทักษะในการบริหารด้านต่าง ๆ เช่น การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว การจัดการระบบการเงินและบัญชี การตลาดและประชาสัมพันธ์ และการให้บริการทางการท่องเที่ยว เช่น อาหาร ที่พัก การขนส่ง มัคคุเทศก์ การปฐมพยาบาล ฯลฯ

ส่วนสำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว (2550, น. 22-23) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า มีองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน ซึ่งมีความแตกต่างกันเล็กน้อย กล่าวคือ

1. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

- ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

- ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2. ด้านองค์กรชุมชน

- ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน

- มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย

- ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการ

3. ด้านการจัดการ

- มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว

- มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยง

การท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้

- มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม

- มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

4. ด้านการเรียนรู้

- ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง

- มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน

- สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

คุณสมบัติที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่มีผลกำไรตอบแทนมาอย่างสมาชิกของชุมชนในฐานะของการเป็นเจ้าของที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งการแบ่งปันผลประโยชน์ไม่ต้องผ่านนายหน้า อันเป็นการจัดสรรรายได้ทางตรงให้แก่คนในชุมชน

2. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนได้รับผลประโยชน์อย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสาธารณูปโภค และการยกระดับความเป็นอยู่ที่ยั่งยืนสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่สมาชิกในชุมชน มิใช่เพื่อบริษัทท่องเที่ยว

3. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน อันเนื่องมาจากความพยายามในการนำวิทยาการสมัยใหม่แบบตะวันตก (Westernization) เข้ามาสู่ชุมชน เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว พร้อมทั้งต้องมีการสร้างสำนึกร่วมกับชุมชนให้มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชนของตนเอง

4. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างจิตสำนึกในการเคารพและช่วยรักษาสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ สังคม ตลอดจนวัฒนธรรมในชุมชนให้เกื้อกับนักท่องเที่ยว

5. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างจิตสำนึกให้นักท่องเที่ยวมีความเคารพในวัฒนธรรมท้องถิ่น ไม่มองว่าใคร “เจริญกว่า” และใคร “ด้อยกว่า”

และที่สำคัญการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องก่อให้เกิดการเรียนรู้ เกิดสติ เกิดปัญญา ทั้งผู้เที่ยวและผู้ถูกเที่ยว

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

พจนานุกรม (2540, อ้างถึงใน กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว, 2549, น. 33) ได้กล่าวถึงการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการสร้างพลังความเข้มแข็งให้ชุมชน และสามารถตอบสนองนำไปสู่กระบวนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนได้ ภายใต้มีมิติอันหลากหลายและเป็นองค์รวม ดังนี้

1. มิติด้านสิ่งแวดล้อม กิจกรรมท่องเที่ยวก่อให้เกิดการเรียนรู้ และร่วมมือกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งจำกัดให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด

2. มิติด้านการเมือง กิจกรรมท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับล่าง โดยการสร้างกระบวนการวางแผน และตัดสินใจในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

3. มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม มุ่งให้กิจกรรมการท่องเที่ยวสร้างสรรค์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนต่างวัฒนธรรม (เมือง-ชนบท) เพื่อเพิ่มความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งการเท่าทันต่อวัฒนธรรมแบบเมืองที่เติบโตอย่างรวดเร็วในฐานะ

4. มิติด้านเศรษฐกิจ มุ่งให้กิจกรรมการท่องเที่ยวนำไปสู่การกระจายรายได้ และผลกำไรที่เกิดจากการท่องเที่ยวกับชุมชนอย่างแท้จริง ประชาชนในพื้นที่จะเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนา และควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเอง ภายใต้มิติที่ไม่ขัดแย้งกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

กระบวนการทำงานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว (2550, น. 25) ได้กล่าวถึง กระบวนการทำงานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า ในการทำงานเพื่อให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนประสบความสำเร็จ จำเป็นจะต้องมีกระบวนการทำงานที่ครอบคลุมถึง

1. การเตรียมความพร้อมชุมชน
 - ค้นหาของดี
 - สร้างการมีส่วนร่วม
 - การบริหารจัดการ
2. การเตรียมความพร้อมเรื่องการตลาด (4 P) คือ
 - Product
 - Place
 - Price
 - Promotion
3. กระบวนการทำงานเพื่อเชื่อมโยงเรื่องชุมชนกับตลาด
 - คัดเลือกชุมชนทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน
 - เตรียมความพร้อมชุมชนและการเชื่อมโยงชุมชนกับตลาด
 - ติดตามประเมินผล

ประสบการณ์การจัดการของเครือข่ายการเรียนรู้และประสานงานวิจัยท่องเที่ยวโดยชุมชน

สินธุ์ สโรบล และคณะ (อ้างถึงใน ศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย, ม.ป.ป., น. 4-6) สรุปประสบการณ์การจัดการงานวิจัยโดยการสนับสนุนให้ชุมชนวิจัยการจัดการท่องเที่ยวได้ ดังนี้

1. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของพื้นที่แหล่งทรัพยากรอันหลากหลายของชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในประเด็นนี้เป็นการเน้นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงตั้งอยู่บนฐานคิดที่เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการผสมผสานจุดมุ่งหมายของการฟื้นฟูและอนุรักษ์สภาพแวดล้อม รวมทั้งอัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ของชุมชนอันมีวิถีชีวิตและจารีตประเพณีแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังมีจุดมุ่งหมายให้คนในชุมชนรู้จักการสร้างสำนึกท้องถิ่นเร่งเร้าความภาคภูมิใจในความเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมประเพณีของตน รวมทั้งสามารถให้คำอธิบายกับคนนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้ และเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความสวยงามและคุณค่าอย่างไร ตลอดจนการสื่อให้เห็นพัฒนาการของวัฒนธรรมจารีตประเพณี ทั้งนี้เพื่อให้คนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การเคารพต่อความเชื่อ ศักดิ์ศรีและสิทธิในการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรมของชุมชน

2. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของการบริหารจัดการโดยชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในประเด็นนี้เน้นการจัดการท่องเที่ยวบนเงื่อนไขของการจัดการที่มีความรับผิดชอบที่จะช่วยกันลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ทั้งนี้ มุ่งให้มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ การจัดการสมรรถภาพของการรองรับในระบบนิเวศน์ รวมทั้งการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต โดยเน้นภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับธรรมชาติในฐานะเป็นวิถีชีวิตที่เกื้อกูลในระบบนิเวศเดียวกันภายใต้หลักการที่ว่าคนที่ดูแลรักษาทรัพยากรย่อมสมควรได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษานั้น นอกจากนี้ยังเป็นการช่วยกันประชาสัมพันธ์และเสนอแนวคิดในการเคลื่อนไหวให้นักท่องเที่ยวได้เป็นผู้เข้าร่วมขบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ และกระจายผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวกับความต้องการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

3. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของกระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมการท่องเที่ยว การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในประเด็นนี้เป็นการเน้นให้มีการสร้างระบบการท่องเที่ยวที่เชื่อมต่อกับกระบวนการเรียนรู้โดยมีกิจกรรมการให้การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งเรียนรู้ในวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมอันหลากหลาย ตลอดจนความเป็นชาติพันธุ์ อันเป็นการช่วยเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความ

ประทับใจ และสร้างความตระหนัก สร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องให้กับนักท่องเที่ยว ให้กับประชาชน ท้องถิ่นและผู้ประกอบการ ทั้งนี้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอาจนำไปสู่การสร้างกระบวนการ ทางสังคมที่ชุมชนท้องถิ่นมีความพยายามในการปรับตัวภายใต้บริบทของสภาพการณ์ที่ เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการสร้างดุลยภาพระหว่างการผลิตในภาคเกษตรกรรมกับ การประกอบอาชีพของชาวบ้านที่เชื่อมโยงกับฐานทรัพยากรของชุมชน ตลอดจนการรวมตัวกันเพื่อ ต่อสู้การเอารัดเอาเปรียบของบริษัทยาที่เกี่ยวข้องจากภายนอก อย่างไรก็ตามในส่วนของการ สนับสนุนการใช้ประโยชน์งานวิจัยนั้น สกว. สำนักงานภาคและกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้ ร่วมกันสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในอนาคตนั้น ไม่อาจจำกัดตัวเองอยู่แต่เพียง ชุมชน หมู่บ้าน แห่งใดแห่งหนึ่งอย่างโดด ๆ ได้ แต่พยายามให้มีการรวมตัวกันของชุมชนท่องเที่ยว หลาย ๆ แห่ง และสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรหรือจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวร่วมกันเพื่อให้ การบริการและมุ่งให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยเน้นกระบวนการ เรียนรู้ในการจัดทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นและแหล่งท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืน

4. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการจัดการตัวเอง การพิจารณาการใช้ประโยชน์จากการวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้านนี้ เป็นการคำนึงถึง ความสำคัญในการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสุดกระบวนการทั้งนี้เพื่อ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นและหมายความรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนโดยมีจุดหมายปลายทางในการกลับมาบำรุงดูแลรักษาและจัดการแหล่ง ท่องเที่ยวด้วย อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติชุมชนท้องถิ่นเองก็สามารถที่จะมีส่วนร่วมในการควบคุม การพัฒนามาตรฐานและคุณภาพของการท่องเที่ยวของตนเองได้ โดยเริ่มต้นจากชุมชนระดับ รากหญ้าจนถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและอาจรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ด้วย

5. การท่องเที่ยวชุมชนในฐานะกลไกการพัฒนาชุมชน การพิจารณาการใช้ ประโยชน์ในบริบทนี้ เป็นความพยายามจะชี้ให้เห็นถึงบทบาทของฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวต่อ การเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์กรชุมชนท้องถิ่นควบคู่กับการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติอย่าง ยั่งยืน ดังนั้นการสนับสนุนโครงการวิจัยแบบนี้เป็นความพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวโดย ชุมชน ถือได้ว่าเป็น “เครื่องมือและกลไกของชุมชนท้องถิ่น” ในฐานะที่เป็นกระบวนการแสวงหา ทางเลือกเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรม จารีต ประเพณีอันหลากหลายของชุมชน และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยยังให้ความสำคัญต่อความ พยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้การท่องเที่ยวโดย

ชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องมองเห็นถึงบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอกในระดับภาคและระดับมหภาคอันจะช่วยให้สามารถเชื่อมโยงปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอกและยังช่วยชี้ให้เห็นทิศทางของการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน

6. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะของการสร้างมูลค่าเพิ่มของชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในบริบทนี้เป็นการย้อนกลับไปพิจารณาปัญหาของสังคมของชุมชน ซึ่งอาจพบว่าชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาวิกฤต ในด้านของความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและ ความยากจน ดังนั้นการพิจารณาประเด็นนี้จึงเป็นความพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถเป็นคำตอบส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาดังกล่าว โดยพิจารณาการท่องเที่ยวในฐานะของการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ เช่น หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ กองทุนชุมชน การพัฒนาอาชีพและฝีมือแรงงาน ทัศนกรรมพื้นบ้าน เกษตรปลอดภัยจากสารพิษ รวมทั้งการพลิกฟื้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการเชื่อมต่อกฎมีปัญญาท้องถิ่นและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของทางเลือกใหม่ในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างหลากหลาย

การท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะของการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาพความเป็นจริงของการจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวก็คือการที่ภาคเอกชนบางแห่งบางจังหวัดได้มีบทบาทเข้ามาผูกขาดธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งเน้นการสร้างรายได้และความเจริญเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว และบางครั้งด้วยความไม่เข้าใจในเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ การจัดการธุรกิจท่องเที่ยวดังกล่าวได้สร้างผลกระทบต่อการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่นรวมทั้งการก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อันเนื่องจากชุมชนท้องถิ่นขาดอำนาจในการจัดการท่องเที่ยวของตน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเข้ามากำหนดบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ให้เข้ามามีส่วนสำคัญร่วมกับภาคประชาชนในการจัดการและหารูปแบบของการท่องเที่ยวในบริบทของชุมชนท้องถิ่น อันจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองในระดับล่าง รวมทั้งระบบการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างมากขึ้น

4. การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา

ความหมายของการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา

ตุ้ย ชุมสาย (2527, น. 7) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา ได้แก่ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เดินทางไป โดยมีจุดประสงค์เพื่อทำการศึกษา วิจัย บางครั้งจะใช้เวลานานนับเดือน รวมทั้งการเดินทางเพื่อไปทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทุกประเภท เช่น การไปสอนในมหาวิทยาลัยในต่างประเทศ การเดินทางไปอบรมระยะสั้น เมื่อมีเวลาว่างเว้นจากภารกิจหลัก บุคคลเหล่านี้ก็คือนักท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมเหมือนนักท่องเที่ยวทั่วไป

ศรัญญา วรากลุวิทย์ (2546, น. 16) กล่าวถึง การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาว่า นักศึกษาและผู้เดินทางไปฝึกอบรมศึกษาดูงานเป็นนักท่องเที่ยว ดังนั้นการเดินทางเพื่อไปศึกษาในต่างถิ่น ต่างประเทศ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ภูมิ ประสบการณ์ แล้วยังมีการเดินทางเพื่อฝึกอบรมระยะสั้น การเดินทางเพื่อดูงาน ถือเป็นกรท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา

ฉันทิช วรรณถนอม (2547, น. 40) ได้กล่าวถึง การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา หรือ Educational Tourism ว่าเป็น การจัดทัวร์ทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยวที่เน้นการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของแหล่งพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นด้านวัฒนธรรม ชุมชนท้องถิ่น หรืออื่น ๆ รูปแบบการเดินทางท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ได้ในการไปในต่างพื้นที่โดยมักมีการนำชมสถานที่ต่าง ๆ จากผู้เชี่ยวชาญดำเนินการบรรยายให้ความรู้อย่างมีระบบ

Rodger (1998, p. 28, quoted in Paul K. Ankomah and R. Trent Larson, 1998, p. 1) กล่าวถึง การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา ว่าเป็นการกำหนดแผนการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์หลัก คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ได้จากสถานที่นั้น ๆ

คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจทัศนศึกษาสำหรับเยาวชน (2534, น. 1) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวทัศนศึกษา ว่าหมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อแสวงหาความรู้ การเรียนรู้ด้วยการเห็นหรือเป็นการศึกษานอกสถานที่ เพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งนี้ไม่รวมถึงการออกค่ายอาสาพัฒนาชนบท ค่ายลูกเสือ ค่ายยุวนาวิ โดยแบ่งการท่องเที่ยวทัศนศึกษาออกเป็น 2 ประเภท คือ ท่องเที่ยวทัศนศึกษาระยะสั้น หมายถึง ท่องเที่ยวทัศนศึกษาโดยไม่พักค้างแรม และท่องเที่ยวทัศนศึกษาระยะยาว หมายถึง ท่องเที่ยวทัศนศึกษาโดยพักค้างแรม

สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว (2546, น. 25) ได้ให้ความหมายของการทัศนศึกษา (Educational Tourism) ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของแหล่งท่องเที่ยว วัฒนธรรม ชุมชนท้องถิ่น รูปแบบการเดินทางท่องเที่ยวเป็นการศึกษาหาความรู้ในต่างพื้นที่การนำชมสถานที่ต่าง ๆ โดยมีผู้เชี่ยวชาญดำเนินการบรรยายให้ความรู้อย่างมีระบบ

จำรัส จิ่งธีรพานิช (2544, น. 104-108) ได้กล่าวถึง กิจกรรมประกอบการทัศนศึกษา ว่า กิจกรรมในการทัศนศึกษามีมากมายหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดทัศนศึกษาในครั้งนั้น ๆ อย่างไรก็ตามสามารถแยกประเภทหลัก ๆ ของกิจกรรมได้ 5 ประเภท ดังนี้

1. กิจกรรมทางวิชาการ
2. กิจกรรมนันทนาการ
3. กิจกรรมเกื้อหนุนความรู้สถานที่ท่องเที่ยวสองข้างทาง
4. กิจกรรมชมวิถีโอและกิจกรรมนันทนาการ อ่าน พุด เขียน
5. กิจกรรมนันทนาการการแคมป์ไฟช่วงพักแรม

จากแนวความคิดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา สามารถสรุปได้ว่าการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา หมายถึง การเดินทางไป โดยมีจุดประสงค์เพื่อทำการศึกษา รวมทั้งทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการศึกษาทุกประเภท โดยจะเน้นการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของแหล่งพื้นที่ เช่น วัฒนธรรม ชุมชนท้องถิ่น หรืออื่น ๆ ซึ่งการเดินทางท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ได้ในการไปในต่างพื้นที่โดยมักมีการนำชมสถานที่ต่าง ๆ จากผู้เชี่ยวชาญดำเนินการบรรยายให้ความรู้

ในส่วนของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรัสจะเน้นกิจกรรมทางวิชาการ เพื่อให้ความรู้แก่ผู้เข้ามาศึกษา โดยอาศัยสร้างความรู้จากประสบการณ์ที่สามารถทำให้หมู่บ้านมีความเข้มแข็ง รวมทั้งมีกิจกรรมชมวิถีทัศนนำเสนอข้อมูลของหมู่บ้านด้วย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว การจัดการการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจความหมาย องค์ประกอบลักษณะ และรูปแบบของการท่องเที่ยว ในส่วนของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน สามารถนำลักษณะ รูปแบบ รวมทั้งประสบการณ์การท่องเที่ยวจากแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ มาใช้ศึกษาในประเด็นการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรัสได้

แนวความคิดจัดการองค์กร

การบริหารจัดการองค์กร เป็นบริบทสำคัญที่ทำให้องค์กรสามารถอยู่ได้อย่างมีเสถียรภาพภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นการจัดระบบการทำงานได้อย่างเหมาะสมทันกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและความต้องการในการทำงานที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีความจำเป็นในการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งมีผู้ให้ความหมายขององค์กรที่หลากหลาย และมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะขององค์กร ซึ่งอาจจะมองทั้งในแง่องค์กรทั่วไป และองค์กรชุมชน/องค์กรชาวบ้าน ส่งผลไปยังรูปแบบการจัดการที่แตกต่างกัน

องค์การเป็นหน่วยทางสังคมที่สมาชิกมารวมตัวกัน แล้วดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง และสัมพันธ์ร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์เฉพาะอย่าง ที่องค์การกำหนดไว้หรือตามที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้น ซึ่งจะประกอบด้วย 3 ส่วนที่สำคัญ คือ (1) วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์การ (Organization Goal) เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดขององค์การ เป็นที่มาของการเกิดขององค์การนั้นโดยตรง เป็นที่แสดงให้เห็นถึงจุดหมายสุดท้ายที่ต้องการในองค์การนั้น (2) โครงสร้างระบบงาน (Organization Structure) เป็นส่วนที่จะแสดงให้เห็นกลุ่มงาน แสดงให้เห็นรูปงานหรือหน่วยงานต่าง ๆ ภายในองค์การนั้น แสดงถึงการจัดระบบงาน ส่วนต่าง ๆ ที่เป็นกลุ่มของการทำงานภายในองค์การที่จะนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การนั้น ซึ่งจะแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ โครงสร้างที่เป็นระบบทางการ (Formal structure) และ โครงสร้างที่ไม่เป็นทางการ (Informal structure) (3) กลไกการปฏิบัติงานขององค์การ (Organization Mechanism) จะเป็นรายละเอียดเกี่ยวกับคนและระบบการทำงานในส่วนต่าง ๆ ขององค์การ เกี่ยวข้องกับเรื่องระเบียบแบบแผนและวิธีการ หรือขั้นตอนการปฏิบัติในการทำงานในกลุ่มงาน ตามโครงสร้างระบบงานขององค์การ (อุทัย บุญประเสริฐ, 2542, น. 8-37)

กรมพัฒนาชุมชนซึ่งเสนอโดย ไพรัตน์ (อ้างถึงใน นันทิยา หุตานุวัตร และ ณรงค์ หุตานุวัตร, 2546, น. 10) ให้ความหมายขององค์กรชุมชน ว่าองค์กรประชาชน คือ การรวมตัวของประชาชนในหมู่บ้านหรือตำบลในรูปของกลุ่มตั้งแต่สองคนขึ้นไป เพื่อดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มเอง หรือสนองวัตถุประสงค์ของชุมชน หรือแม้กระทั่งสนองตอบวัตถุประสงค์ของทางราชการ หรือหน่วยงานเอกชนที่ให้การสนับสนุน กลุ่มที่จัดตั้งอาจเป็นการจัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการ กล่าวคือ ไม่มีกฎหมายรับรอง แต่อาจมีระเบียบราชการ หรือระเบียบของกลุ่มที่จัดทำขึ้นเอง เพื่อใช้เป็นแนวทางดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และกลุ่มที่เป็นทางการซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยมีกฎหมายรองรับ จะเป็นนิติบุคคลหรือไม่เป็นนิติบุคคลแล้วแต่กรณี

องค์กรพัฒนาเอกชน (2530, อ้างถึงใน นันทิยา หุตานุวัตร และ ณรงค์ หุตานุวัตร, 2546, น. 11) ได้ให้ความหมายขององค์กรชาวบ้านไว้ว่า องค์กรชาวบ้าน คือ กลุ่มที่มีการรวมตัวขึ้นอย่างมีเป้าหมายที่เป็นอันเดียวกับชุมชน และกระทำการตามเป้าหมายเพื่อชุมชน องค์กรประชาชนจึงเป็นตัวแทนของชุมชนในการรักษาผลประโยชน์ และคลี่คลายปัญหาของชุมชนทั้งปัญหาเฉพาะหน้าและปัญหาระยะยาว องค์กรประชาชนจึงสามารถพัฒนาและเลิกได้ตามความจำเป็น หรืออีกนัยหนึ่งหมู่บ้านหรือชุมชนเป็นองค์กรชาวบ้านในตัวเอง มีชาวบ้านทุกคนเป็นสมาชิกโดยไม่ต้องสมัคร

1. ความหมายของการจัดการ

James A.F. Stoner (1978, อ้างถึงใน สุรพันธ์ ฉันทแดนสุวรรณ, 2546, น. 5) กล่าวว่า การจัดการ คือ กระบวนการ (Process) ของการวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การสั่งการ (Leading) และการควบคุม (Controlling) ความพยายามของสมาชิกในองค์กร และการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่องค์กรกำหนดไว้

Lewis, et al. (1998, อ้างถึงใน สุกานดา ฟองย้อย, 2546, น. 6) กล่าวว่า “การจัดการ” หมายถึง กระบวนการในการบริหารและการประสานทรัพยากรขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ และมีความพยายามที่จะบรรลุถึงวัตถุประสงค์ขององค์กร

Schermahorn (1999, อ้างถึงใน สุกานดา ฟองย้อย, 2546, น. 7) ให้ความหมายว่า “การจัดการ” คือ กระบวนการทำงานที่ประกอบไปด้วย การวางแผน การจัดองค์กร การนำ และการควบคุม ทรัพยากรที่องค์กรมีอยู่เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุซึ่งเป้าหมายขององค์กร

พยอม วงศ์สารี (2531, น. 30, อ้างถึงใน กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว, 2549, น. 45) กล่าวว่า การจัดการ คือ กระบวนการที่จัดการใช้ศิลปะ และกลยุทธ์ต่าง ๆ ดำเนินกิจกรรมตามขั้นตอนโดยอาศัยความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกในองค์กร การตระหนักถึงความสามารถ ความถนัด ความต้องการ และความมุ่งหวังด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์กรควบคู่กันไปด้วย องค์กรจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

จากความหมายของ “การจัดการ” สามารถสรุปได้ว่า การจัดการ หมายถึง กระบวนการในการของการวางแผน การจัดองค์กร การสั่งการ และการควบคุม โดยการใช้ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร

2. ความสำคัญของการจัดการ

วิลาวรรณ รพีพิศาล (2550, น. 32-33) การจัดการเป็นงานที่ต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ในการดำเนินการ โดยเฉพาะวิธีการปฏิบัติด้านการจัดการนั้นเป็นเรื่องที่มีความยุ่งยากซับซ้อน จำเป็นต้องอาศัยผู้บริหารที่มีวิสัยทัศน์คอยดูแลเอาใจใส่และใช้ความพยายามสนับสนุนกลุ่มบุคคลในองค์กรเพื่อให้เกิดการปฏิบัติงานอย่างเคร่งครัด ตามระเบียบแบบแผนที่วางไว้เพื่อให้เกิดผลดีทางการจัดการ ดังนี้

1. ทำให้เกิดประสิทธิภาพทางการบริหาร โดยหลักทั่วไปจะเห็นว่าการดำเนินงานขององค์กรจะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด องค์กรจำเป็นต้องมีกระบวนการปฏิบัติที่ดี

ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการวางแผน จัดองค์การ จัดคนเข้าทำงาน การขึ้นนำ และควบคุม คือ ต้องทำให้ งานต่าง ๆ ดำเนินไปตามเป้าหมายที่วางไว้และได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างคุ้มค่า โดยใช้ ทรัพยากรน้อยที่สุด

2. ทำให้เกิดประโยชน์ในด้านเวลา หมายถึง การดำเนินงานขององค์การที่มีการ วางแผนไว้ชัดเจน จะทำให้งานต่าง ๆ ขององค์การดำเนินไปอย่างรวดเร็ว สำเร็จตาม ระยะเวลาและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

3. เป็นวิธีการปฏิบัติงานอย่างหนึ่ง ในที่นี้หมายถึง การจัดการเปรียบเทียบ เสมือนเครื่องมือที่จะช่วยเสริมบุคลากรในองค์การเห็นความสำคัญต่องาน มีขวัญและกำลังใจใน การปฏิบัติงานโดยจะต้องให้ทุกคนได้รับทราบถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองอย่างชัดเจน สามารถ ปฏิบัติงานได้ด้วยความมั่นใจ เกิดข้อผิดพลาดน้อยที่สุด

4. ช่วยลดต้นทุนในการดำเนินงาน หมายถึง ในกรณีที่องค์การมีผู้บริหารและ กระบวนการจัดการที่ดีแล้ว ย่อมจะช่วยลดค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานได้ โดยเฉพาะในเรื่อง ปัจจัยที่ใช้บริหารงาน เช่น คน เงินทุน วัสดุ-อุปกรณ์ เวลา เป็นต้น

5. ทำให้เกิดคุณค่าทางสังคม องค์การธุรกิจที่ได้พยายามบริหารงานให้มี ประสิทธิภาพจนเป็นที่รู้จักและยอมรับโดยทั่วไป ย่อมสนองความต้องการของสังคมในด้าน ผลิตภัณฑ์และบริการที่ดีได้ เช่น ปริมาณและคุณภาพของผลผลิต การบริการเพื่ออำนวยความสะดวกต่าง ๆ

3. หน้าที่ในการจัดการ (The Function of Management)

สุรพันธ์ ฉันทแดนสุวรรณ (2546, น. 6) ได้แบ่งหน้าที่ของการจัดการออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้คือ

1. การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดสิ่งที่จะต้องปฏิบัติหรือวิธีการ ปฏิบัติไว้ล่วงหน้า ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญอันดับแรกของการบริหารการจัดการ หากปราศจากการ วางแผนแล้ว งานในหน้าที่อาจไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

2. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การจัดโครงสร้างขององค์การด้วยการจัด กลุ่มงาน การกำหนดหน้าที่ให้เหมาะสมกับตำแหน่งงาน ซึ่งโครงสร้างของงานต้องมีขอบเขตที่ ชัดเจนว่าใครปฏิบัติหน้าที่อย่างไร เกี่ยวข้องกับใคร เพื่อให้การปฏิบัติงานเกิดความ เป็นระเบียบ เรียบร้อย

3. การจัดหาคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึง การจัดบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับตำแหน่งงานที่ได้กำหนดไว้ หลักการที่สำคัญของการจัดหาบุคคลเข้าทำงานก็คือ “Put The Right Man On The Right Job” ทั้งนี้เนื่องจากบุคคลที่เหมาะสมกับงานจะทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีนั่นเอง

4. ผู้นำ (Leading) หมายถึง ผู้ที่ปฏิบัติตามบทบาท หรือผู้ที่ก่อให้เกิดการผสมผสานกลมกลืน เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ของกลุ่ม หรือองค์การที่ตั้งไว้ให้บรรลุความสำเร็จ

5. การควบคุม (Controlling) หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นเพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าการทำงานหรือปฏิบัติงานต่าง ๆ ขององค์การจะสำเร็จตามแผนที่วางไว้

4. การจัดการเป็นฐานการพัฒนากลุ่ม

นนทिया หุตานุวัตร และ ณรงค์ หุตานุวัตร (2546, น. 35-38) ได้กล่าวถึง การบริหารจัดการองค์การชุมชนว่า เป็นฐานการพัฒนาของกลุ่ม ควรยึดหลักการ 7 ประการ ต่อไปนี้

1. บริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการ

การบริหารจัดการของกลุ่มควรดำเนินการในรูปแบบของคณะกรรมการ เนื่องจากระบบบริหารแบบคณะกรรมการมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของเกษตรกร เพราะกรรมการแต่ละคนยังคงทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก จึงต้องใช้เวลาทำงานการเกษตรและทำงานของกลุ่มควบคู่กันไป ในขณะที่เดียวกันค่าตอบแทนในการทำงานให้กับกลุ่มค่อนข้างต่ำ การทำงานให้กลุ่มส่วนหนึ่งจึงเป็นการเสียสละให้กับส่วนรวม ดังนั้น กรรมการแต่ละคนจึงต้องจัดสรรเวลาของตนเองในการทำงานให้กลุ่มตามความเหมาะสมที่ยังชีพอยู่ได้และงานกลุ่มดำเนินต่อไปได้

การบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการนั้น คณะกรรมการจะปรึกษาหารือในการตัดสินใจดำเนินการ ซึ่งจะก่อให้เกิดความรอบคอบมากกว่าการตัดสินใจผู้เดียว นอกจากนี้ยังเป็น การถ่วงดุลอำนาจระหว่างผู้นำด้วยกัน ทั้งยังเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วม รับรู้ และเรียนรู้การดำเนินกิจการของกลุ่ม

2. ยึดถือความเสียสละในขอบเขตที่เหมาะสม

การบริหารจัดการยึดถือความเสียสละเพื่อให้สมาชิกเกิดความเชื่อมั่นและศรัทธา ซึ่งเป็นหัวใจของการทำงานในรูปแบบของกลุ่มชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม แม้จะยึดเรื่องความเสียสละในการบริหารจัดการ แต่จะต้องมี “ขอบเขตของการเสียสละ” เพราะการทำงานเสียสละไปโดยตลอดนั้น เป็นที่ยากยิ่ง

กรณีของการรวมกลุ่มดำเนินธุรกิจร่วมกันจะเห็นได้ชัดเจน เนื่องจากการทำธุรกิจชุมชนต้องมีระยะเวลานาน มีความต่อเนื่อง และต้องทุ่มเทการทำงานมาก การเสียสละของผู้นำหรือคณะกรรมการจึงต้องมีขอบเขต เช่น ในช่วงเริ่มต้นกิจกรรม คณะกรรมการหรือผู้นำอาจจะต้องเสียสละเวลา แรงกาย หรือกระทั่งทรัพย์สิน เพื่อดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม แต่เมื่อกลุ่มเข้มแข็งสามารถทำให้เกิดรายได้แก่กลุ่มแล้ว กลุ่มควรจัดสรรค่าตอบแทนเป็นค่าเบี้ยเลี้ยงหรือแม้กระทั่งเงินเดือน เพื่อช่วยให้ผู้นำทำงานของกลุ่มได้ต่อไป เนื่องจากว่าผู้นำยังคงต้องทำอาชีพเกษตรกรรมของตน เมื่อต้องมาทำงานให้แก่ส่วนรวมการทำงานในอาชีพหลักของผู้นำก็จะลดน้อยลง

3. ยึดความซื่อสัตย์และการสร้างระบบการเงินที่ป้องกันการทุจริต

เมื่อมีการรวมตัวกันของเกษตรกรเป็นกลุ่มหรือองค์กรชุมชนไม่ว่าจะดำเนินกิจกรรมใด ๆ ก็จะต้องมีเรื่องเงินเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มดำเนินธุรกิจหรือดำเนินกิจกรรมที่เป็นโครงการรับการสนับสนุนจากรัฐหรือหน่วยงานใด ๆ การจัดการการเงินขององค์กรชุมชนเป็นสิ่งที่จะต้องทำให้เกิดความน่าเชื่อถือ

การคัดเลือกผู้ที่จะทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการเงิน กลุ่มจึงควรเลือกผู้ที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกกลุ่มในเรื่องความซื่อสัตย์เป็นสิ่งแรก ในขณะเดียวกันกลุ่มต้องสร้างการควบคุมการเงินโดยระบบบัญชีและสร้างการตรวจสอบจากบุคคลภายนอกและสมาชิก ในเบื้องต้นคนจะเชื่อถือตัวบุคคลที่เป็นผู้ก่อตั้งหรือผู้นำ แต่ในที่สุดระบบการควบคุมเงินจะเป็นสิ่งที่ชี้ขาดถึงความเชื่อถือต่อกลุ่ม ระบบการควบคุมเงินจึงเป็นตัวประกันความซื่อสัตย์ การรั่วไหล หรือการคอร์รัปชัน การควบคุมการเงินหากกระทำไม่ได้ดี มีการรั่วไหล จะเป็นสาเหตุให้กลุ่มหรือองค์กรแตกหรือล้มได้

4. เลือกคนให้เหมาะกับงานด้วยข้อมูลที่ระมัดระวังและสร้างทีมงานที่ลงตัว

กลุ่มต้องเลือกคนให้เหมาะกับงานโดยพิจารณาจากความถนัด ความสามารถ และอุปนิสัย ความชอบของแต่ละคน ซึ่งการเลือกคนทำงานในตำแหน่งใด ๆ ควรใช้ข้อมูลที่รู้จักกันมานาน หรือ “คนบ้านเดียวกัน” มาพิจารณา และควรให้ความสำคัญแก่คนทำงานอย่างเท่าเทียมกัน ในการทำงานร่วมกัน หากขาดส่วนใดส่วนหนึ่งก็จะทำให้เกิดผลเสียต่อกลุ่ม

นอกจากนี้ การสร้างทีมงานที่ทดแทนจุดอ่อนด้วยจุดแข็งของแต่ละฝ่ายจะทำให้เกิดความลงตัวในการทำงาน ดังตัวอย่างที่ผู้นำที่มีการจัดสรรบทบาทตามความสามารถและอุปนิสัยได้อย่างสอดคล้องกัน กล่าวคือ ประธานมีความสามารถประสานงานกับหน่วยงานและบุคคลภายนอกได้ดี ขอหาความรู้จากการเข้าร่วมกิจกรรมนอกชุมชนทำให้มีความคิดก้าวหน้า และตัดสินใจเร็วมากกว่าผู้นำคนอื่น ๆ ส่วนเหรัญญิกไม่ชอบออกนอกชุมชนแต่สามารถทำงานกับสมาชิกได้ดี มีคามคิดการทำงานแบบค่อยเป็นค่อยไป ประธานและเหรัญญิกจึงสามารถถ่วงดุลซึ่ง

กันและกัน และมักขัดแย้งกัน ในกรณีเช่นนี้ กลุ่มมีรองประธานที่สามารถประสานงานระหว่างประธานและเหรัญญิก ดังนั้นผู้นำของกลุ่มจึงสามารถประสานการทำงานไปด้วยกันได้

5. มุ่งมั่นทุ่มเทการทำงานและเรียนรู้ไม่หยุดยั้ง

ผู้นำของกลุ่มต้องมีความมุ่งมั่นตั้งใจจริงในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม มีความรับผิดชอบสูง มีการเรียนรู้และพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ในลักษณะทำไปเรียนรู้ไป ถือเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ผู้นำยังต้องชวนชวนเข้าร่วมประชุม อบรม สัมมนา ที่จะพอกพูนความรู้เกี่ยวกับการทำงาน และเป็นการสร้างวิสัยทัศน์ให้กว้างไกลสามารถติดตามและเข้าใจสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคม และปรับใช้ในการทำงานให้เกิดประโยชน์แก่กลุ่ม

6. สร้างโอกาสให้สมาชิกได้เข้ามาเรียนรู้งานและมีกระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่

กลุ่มควรยึดหลักการสร้างโอกาสให้สมาชิกได้เข้ามาเรียนรู้งานโดยการหมุนเวียนส่วนต่าง ๆ เข้ามาทำงานแทนที่กันเท่าที่จะทำได้ เพื่อเกิดการสร้างคนทำงานในหมู่กว้าง สามารถคัดเลือกและฝึกผู้นำรุ่นใหม่ได้ และยังทำให้การทำงานไม่ผูกขาดเฉพาะกลุ่มผู้นำ ทำให้มีการตรวจสอบได้และเกิดความเชื่อถือในการทำงาน ผู้ที่เข้ามาทำงานก็มีโอกาสได้พบปะพูดคุยกัน รู้จักสนิทสนมกัน อันเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นชุมชน

7. สร้างจิตสำนึกและแรงจูงใจควบคู่กับกฎระเบียบ

การบริหารจัดการของกลุ่มควรมีกฎระเบียบที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ในขณะเดียวกันต้องอาศัยการกระตุ้นจิตสำนึกและแรงจูงใจควบคู่กับกฎระเบียบ การควบคุมงานใด ๆ จึงควรกระทำโดยการพูดคุยปรึกษาหารือมากกว่าการบังคับ

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจถึงความหมาย ความสำคัญ และหน้าที่ของการจัดการ รวมทั้งรูปแบบการบริหารจัดการขององค์กรชุมชน ที่สามารถนำประเด็นดังกล่าวมาใช้ศึกษาถึงกระบวนการจัดการของชุมชน และองค์กรชุมชนในประเด็นการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน ยังผลถึงความเข้มแข็งในการจัดการของชุมชนด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ในปัจจุบัน ชุมชนต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลายบริบท ทั้งที่เป็นโอกาสและข้อจำกัดต่อการพัฒนา ดังนั้นจึงควรมีการเตรียมความพร้อมของคนให้สามารถปรับตัวพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต และการเตรียมความพร้อมในการพัฒนาควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับประชาชน ซึ่งลักษณะหนึ่งของการเพิ่มช่องทางในการจัดการเรียนรู้ของคนใน

ชุมชน ทั้งนี้เพื่อตอบสนองต่อการจัดการเรียนรู้ดังกล่าว จึงมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อใช้เป็น ศูนย์กลางในการจัดการเรียนรู้ของชุมชน

ความหมายของศูนย์การเรียนรู้

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนวัดโพธิ์ทอง, 2552, ย่อหน้าที่ 1) ได้กล่าวถึง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนว่า เป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต สำหรับประชาชนในชุมชน เป็นสถานที่ที่เสริมสร้างโอกาส ในการเรียนรู้ การถ่ายทอดและ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิทยากร ตลอดจนภูมิปัญญาของชุมชน อีกทั้งยังเป็นแหล่งบริการ ชุมชน ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยเน้นกระบวนการ เรียนรู้ ในวิถีชีวิตให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ และก่อให้เกิดสังคมแห่ง การเรียนรู้ การเสริมสร้างวิถีประชาธิปไตย และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง โดยมีองค์การบริหาร ส่วนตำบล (อบต.) เป็นผู้ส่งเสริมและกำกับดูแลการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย (ม.ป.ป., น. 18) ได้กล่าวถึง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ว่าเป็นศูนย์กลางการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับ ประชาชนในชุมชน เป็นสถานที่ที่เสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ ถ่ายทอด แลกเปลี่ยน ประสบการณ์ วิทยากร ตลอดจนภูมิปัญญาของชุมชน อีกทั้งยังเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัด กิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต ของคนในชุมชน ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ และมุ่งการ พัฒนาแบบพึ่งตนเอง

สุรัชย์ เทียนขาว (2550, น. 5) กล่าวว่า ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็นนวัตกรรมทาง สังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนชุมชนท้องถิ่นเข้าสู่สังคมความรู้ (Knowledge based society) เนื่องจากศูนย์การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้องค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนและ นอกชุมชนได้เข้าถึงประชาชนในระดับรากหญ้าในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจ สังคม การสาธารณสุข การเมือง สิ่งแวดล้อม และความมั่นคงของประเทศ ซึ่งการพัฒนาให้ ประชาชนมีความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่เหมาะสมเป็นการทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในระดับหนึ่ง

อลิสรา เพียรรัตน์พิมล (2550, น. 13) ให้ความหมายศูนย์การเรียนรู้ว่า ศูนย์การ เรียนรู้ หมายถึง การนำการเรียนรู้มาสัมพันธ์กับสังคม ชุมชน เทคโนโลยี ซึ่งเป็นความคิดในการ จัดการการเรียนรู้ให้อยู่ในรูปแบบใหม่ที่รวมชุมชน วัฒนธรรม และเทคโนโลยีเข้าด้วยกัน และมีคน ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องต่าง ๆ ที่สามารถตอบคำถามได้ เช่น นักปราชญ์ในแต่ละด้าน

เจ้าของรางวัลสำคัญ ๆ บุคคลสำคัญของไทยและของโลก ที่มีบทบาทในการพัฒนาสร้างสรรค์สังคม

กรมการส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย (ม.ป.ป., น. 20-21) ได้แบ่งประเภทของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนไว้ ดังนี้

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นศูนย์กลางการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต สำหรับประชาชนในชุมชน เป็นสถานที่ที่เสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ ถ่ายทอด แลกเปลี่ยน ประสบการณ์ วิทยาการ ตลอดจนภูมิปัญญาของชุมชน อีกทั้งยังเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ซึ่งสามารถจำแนกรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทต่าง ๆ ที่สำคัญได้ ดังนี้

1. ห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

เป็นส่วนที่แสดงถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะ จารีต ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งมีอัตลักษณ์และความเชื่อประเพณีเป็นของท้องถิ่น ซึ่งห้องแสดงวัฒนธรรมมีการจัดแสดงเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต และวัฒนธรรมเครื่องแต่งกาย เป็นต้น

2. ห้องอินเตอร์เน็ตชุมชน

เป็นส่วนที่ส่งเสริมการเรียนรู้เท่าทันโลกของเทคโนโลยีที่ไร้พรมแดน และเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้าถึงเทคโนโลยี และจัดบริการสืบค้นเฉพาะที่เป็นความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนรู้

3. ห้องวิชาการชุมชน

เป็นสถานที่จัดประชุมสัมมนา ฝึกอบรมหัวข้อต่าง ๆ เช่น เรื่องภาษา การเลี้ยงลูก แนวทางการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา มุมพัฒนาการศึกษาด้วยตนเอง เช่น มุมสายสามัญของการศึกษานอกโรงเรียน มุมมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มุมมหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น เป็นสถานที่จัดกิจกรรมกลุ่มพัฒนาความรู้ในชุมชน และเป็นห้องถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ซึ่งจัดบริการแก่ชุมชน บุคคล หรือหน่วยงานภายนอก นอกจากนี้ยังเป็นจุดถ่ายทอดความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น สารคดี ประวัติศาสตร์ต่าง ๆ องค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อเด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชน

4. ห้องเรียนรู้กลุ่มอาชีพชุมชน

เป็นส่วนเผยแพร่ผลงานกลุ่มอาชีพ การดำเนินงาน การรวมกลุ่ม การฝึกและพัฒนาอาชีพ และเป็นโอกาสทางการตลาดของกลุ่มอาชีพในชุมชน จะได้สัมผัสกับการทำงานกลุ่มอาชีพอย่างแท้จริง

5. ร้านค้าชุมชน

เป็นส่วนส่งเสริมการเรียนรู้การดำเนินเชิงธุรกิจร่วมกัน เพื่อการพัฒนาก้าวไปเป็นรูปแบบของสหกรณ์ชุมชน และวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนเน้นการเชื่อมโยงเครือข่ายการผลิตจากชุมชน และดำเนินการตลาดร่วมกับชุมชน ซึ่งร้านค้าชุมชนจัดบริการสินค้าราคาต้นทุนต่ำเพื่อเป็นทางเลือกของผู้บริโภคในชุมชน และเป็นศูนย์จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากชุมชน หรือสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มีมุมข้อมูลสินค้า มุมแคตตาล็อกสินค้าและผลิตภัณฑ์ ศูนย์สาธิตของดีเด่นของชุมชน เป็นต้น

6. ลานกิจกรรมชุมชน

เป็นสถานที่ช่วยเสริมสร้างพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ให้มีการทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน บริการเครื่องเล่นสำหรับเด็ก มีการจัดกิจกรรมเรียนรู้สร้างสรรค์ และสานสายใยครอบครัว เช่น กิจกรรมศิลปะ การร้องเพลง การเล่นเกมต่าง ๆ เวทีสำหรับปราชญ์ชุมชน คนเด่นคนดังมาแสดงให้ชุมชนทราบถึงความสามารถ

7. ห้องสมุดชุมชน/ห้องสมุดประชาชน

เป็นรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนตำบล ได้มีการถ่ายโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทนี้ ให้บริการหนังสือทุกประเภทตั้งแต่พัฒนาการของเด็กเล็ก เยาวชน ผู้สนใจเฉพาะด้าน และมีบริการสื่อวารสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีความทันสมัย แหล่งที่มาของหนังสือนอกเหนือจากงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว ยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานเอกชน และประชาชนทั่วไป ที่ต้องการเห็นคนมีการอ่านหนังสือและมีความรู้มากขึ้น

8. ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน

เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอีกประเภทหนึ่งที่ได้มีการถ่ายโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นที่ให้ประชาชนได้รับทราบข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ส่งเสริมการอ่านหนังสือและป้องกันการลืมนั่งหนังสือ รวมทั้งเพื่อสร้างนิสัยรักการอ่านหนังสือของประชาชน

ทั้งนี้ กรมการส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย (ม.ป.ป., น. 65-66) ได้ขอเสนอแนะในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนไว้ ในการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนควรมีลักษณะ ดังนี้

1. ควรจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้สอดคล้องและสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในสังคม

การเรียนรู้ของบุคคลจากศูนย์การเรียนรู้ชุมชนถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีการเรียนรู้ทุกรูปแบบเกิดขึ้นในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ประชาชนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจึงตอบสนองต่อธรรมชาติการเรียนรู้ของประชาชนในยุคแห่งข่าวสารเช่นปัจจุบันนี้ ดังนั้น ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจึงควรปรับกิจกรรมให้มีความยืดหยุ่นตามความต้องการของประชาชนกลุ่มเป็นสำคัญ โดยประชาชนควรมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบกิจกรรม เนื้อหาของกิจกรรม และควรปรับกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความแตกต่างของบุคคล โดยมีรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลาย เหมาะสมกับเพศ วัย และสถานภาพทางอาชีพ

2. ควรจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้มีความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

เนื่องจากศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแต่ละแห่งได้จัดตั้งอยู่ในชุมชนตามท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศ ดังนั้นการจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแต่ละแห่งจึงควรมีเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น โดยควรจัดให้มีลักษณะเป็นแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนที่มีข้อมูลต่าง ๆ ของท้องถิ่นนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็น ข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาของท้องถิ่น ข้อมูลด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สถานที่ต่าง ๆ ของชุมชน เทคโนโลยีของชาวบ้านที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ฯลฯ

3. ควรจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้มีความสนุกสนาน รื่นรมย์ และมีชีวิตชีวา

การจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้มีชีวิตชีวา หมายความว่า การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนควรจัดอย่างสนุกสนาน เปิดโอกาสให้ประชาชนได้ลงมือปฏิบัติและขณะเดียวกันต้องได้รับความรู้ด้วย โดยเป็นการเรียนรู้จากกิจกรรมที่เป็นสาระบันเทิงอย่างหลากหลาย เช่น การจัดกิจกรรมวันเด็ก กิจกรรมวันพ่อ วันแม่ การจัดนิทรรศการ ฯลฯ

4. ควรพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้มีความทันสมัยอยู่เสมอ

เนื่องจากในแต่ละปีสังคมและเทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนควรจะต้องพัฒนาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลง ทั้งในด้านรูปแบบกิจกรรมและวัสดุอุปกรณ์ให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อดึงดูดให้ประชาชนเข้ามาใช้บริการเพิ่มมากขึ้น

5. ควรมีการพัฒนาบุคลากร

ควรมีการพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ บทบาทหน้าที่ของบุคลากรในการสนับสนุนการจัดแหล่งการเรียนรู้ โดยการฝึกอบรม และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และสม่ำเสมอ อันจะนำไปสู่ความเข้าใจและตระหนัก ในความสำคัญของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในฐานะของแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน

6. ควรมีการวิจัยและพัฒนา

ควรมีการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ เพื่อจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมุ่งพัฒนาพื้นฐานข้อมูลให้เป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง และสอดคล้องกับความพร้อม และศักยภาพของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนั้น ๆ

7. ควรมีส่วนร่วมของชุมชน

ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยการนำพันธมิตร หุ่นส่วนในชุมชน เครือข่าย ตลอดจนประชาชนในชุมชน ให้มีส่วนร่วมให้มากที่สุดทั้งในระดับการวางแผน การลงมือปฏิบัติ และการประเมินผล รวมทั้งการขอความร่วมมือในการสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชนอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้

เพื่อให้การบริหารจัดการศึกษาครอบคลุมทุกพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายอย่างทั่วถึง กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับกรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย จึงได้พัฒนารูปแบบเครือข่ายการจัดการศึกษานอกโรงเรียน (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2542, น. 4, อ้างถึงใน สถิติฯ มาตสบบัติ, 2548, น. 24-25) โดยมีวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. เพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่ให้บริการการศึกษานอกโรงเรียน สายสามัญ สายอาชีพ การศึกษาตามอัธยาศัย และส่งเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียนแก่ชุมชน
2. เพื่อเป็นการสร้างโอกาสทางการศึกษา สำหรับประชาชนและ/หรือกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ
3. เพื่อกระจายอำนาจการบริหาร การจัดการ และการมีส่วนร่วมในการจัดบริการทางการศึกษา

4. เพื่อเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคโลกาภิวัตน์ อันจะก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ การเสริมสร้างวิถีประชาธิปไตย และการมุ่งพัฒนาแบบพึ่งพาตนเอง

จากแนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สามารถสรุปได้ว่า ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นศูนย์กลางการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับประชาชนในชุมชน เป็นสถานที่ที่เสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิทยาการ ตลอดจนภูมิปัญญาของชุมชน โดยในการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ควรให้สอดคล้องและสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของคน, ความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนมีความสนุกสนาน รื่นรมย์ มีชีวิตชีวา และมีความทันสมัยอยู่เสมอ, มีการพัฒนาบุคลากร มีการวิจัยและพัฒนา และควรมีส่วนร่วมของชุมชน

ยุทธศาสตร์หนึ่งในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม นับได้ว่าเป็นกระบวนการที่รวบรวมความแตกต่างในเชิงความคิด ความเชื่อ การปฏิบัติตน ฯลฯ เข้าด้วยกัน

การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เพราะการเรียนรู้มิใช่เป็นการเรียนเพื่อรู้ แต่จะต้องเป็นการเรียนเพื่อสามารถปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้ และปฏิบัติได้อย่างชำนาญ รวมทั้งต้องเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นโดยมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะด้วย ขณะเดียวกันการมีส่วนร่วมก็ก่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยเช่นกัน (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2548, น. 11)

กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นการสร้างการเรียนรู้บนพื้นฐานเชิงประสบการณ์ และกระบวนการกลุ่ม โดยอาศัยการสื่อสารทุกรูปแบบ เพื่ออำนวยความสะดวกให้เกิดการแลกเปลี่ยน แบ่งปันประสบการณ์ สะท้อนความคิด ได้ข้อสรุปแล้วประยุกต์นำแนวคิดหรือความรู้ที่ได้ไปใช้ โดยกระบวนการกลุ่มจะสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมสูงสุด (จรียา วิไลวรรณ, 2550, น. 38)

การเรียนรู้ควรมีลักษณะที่ได้จากการทำงานจริง ที่ผ่านการลงมือทำด้วยตนเองมา ระยะหนึ่งแล้ว มีกระบวนการสรุปทบทวนจากการปฏิบัตินั้น ซึ่งมักจะใช้การประชุมแลกเปลี่ยนร่วมกันระหว่างคนทำงานที่เรียกว่า “เวทีสรุปทบทวน” โดยการวิเคราะห์สรุปผลของการทำงานที่ผ่านมา ปัญหาที่เกิดขึ้น และถอดประสบการณ์ในเรื่องวิธีการทำงานกับชุมชน รวมทั้งการปรับเปลี่ยนหาแนวทางการทำงานที่สอดคล้องเหมาะสมยิ่งขึ้น แล้วนำลงไปปฏิบัติจริงอีกครั้ง ก่อนจะกลับมาสู่กระบวนการเดิมซ้ำแล้วซ้ำเล่า กระบวนการดังกล่าวนี้เองเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างการเรียนรู้ด้วยตนเอง และเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การวิเคราะห์ร่วมกับผู้อื่น

ซึ่งส่งผลต่อการเกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ ในงานพัฒนาในปัจจุบันที่พัฒนาขึ้นจากประสบการณ์ของ
 คนทำงานด้วยตนเอง นอกจากการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติ ซึ่งได้ผลดีแต่มีกระบวนการต่อเนื่อง
 ยาวนานนั้น การได้เรียนรู้ตรงเป็นการเรียนรู้ที่ดีเช่นกัน เป็นการเรียนรู้ที่ได้พบได้เห็นของจริง จับ
 ต้อง สัมผัสได้ หรือได้แลกเปลี่ยนกับผู้ที่มีประสบการณ์ตรงด้วยตนเอง กระบวนการเรียนรู้ตรงจะทำให้
 ให้ผู้เรียนรู้ได้วิเคราะห์ เลือกลงและตัดสินใจจากการวิเคราะห์สิ่งที่ได้พบเห็น และประสบการณ์ที่ได้
 ร่วมกับประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งที่ผ่านมามีการใช้การศึกษาดูงานเป็นการเรียนรู้ตรงวิธีหนึ่ง
 (บัณฑิตร อ่อนคำ และ สามารถ ศรีจันทน์, 2544, น. 27-28)

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ ทำให้ผู้ศึกษา
 เข้าใจถึงนิยาม ประเภท วัตถุประสงค์ และข้อเสนอนะเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งประเด็นดังกล่าว
 สามารถนำมาใช้ในการศึกษาถึงการใช้อย่างไรจากศูนย์การเรียนรู้ ที่เป็นแหล่งรวบรวม
 ประสบการณ์ วิทยาการ ตลอดจนภูมิปัญญาของชุมชนไว้ และในส่วนของศูนย์การเรียนรู้บ้าน
 จำรุง ถือได้ว่าเป็นสำนักงานของชุมชนบ้านจำรุง เป็นที่รวมตัวดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน หรือ
 อาจเรียกได้ว่า “เป็นหัวใจของหมู่บ้าน” เป็นสถานที่ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้มาอย่างยาวนาน มีการ
 เรียนรู้ ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิทยาการ ตลอดจนภูมิปัญญาของคนในชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การเสนองานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการ
 จัดการการท่องเที่ยว และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ซึ่งสามารถนำไปเชื่อมโยง
 ไปสู่การศึกษา “กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน: กรณีศึกษาศูนย์การ
 เรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง” โดยมีเนื้อหาพอสังเขป ดังนี้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยว

ศมา ณ ระนอง (2545, บทคัดย่อ) ทำการศึกษา “การจัดการด้านการท่องเที่ยวโดย
 ชุมชนท้องถิ่น: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนศรีวิวง ต.กำโลน อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช” ผล
 การศึกษาพบว่า การจัดการด้านการท่องเที่ยวของชุมชนศรีวิวงมี 3 ลักษณะคือ

1. กลุ่มทุน มีหน้าที่ในการจัดหาและระดมทุนเพื่อให้เกิดมีทุนหมุนเวียนในชุมชน
 มากที่สุด นอกจากนั้นยังเปิดให้สมาชิกกู้ยืมเงินนำไปใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ รวมไปถึงการจัด
 สวัสดิการในส่วนของการรักษาพยาบาล การศึกษา และการพัฒนาชุมชนด้วย

2. กลุ่มอาชีพ มีหน้าที่ในการส่งเสริมอาชีพให้สมาชิกภายในชุมชนมีอาชีพเสริม นอกจากทำเกษตรเพียงอย่างเดียว เป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชน กลุ่มอาชีพเอง เป็นเสมือนแหล่งท่องเที่ยวแห่งหนึ่งภายในชุมชนด้วย

3. กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีหน้าที่หลักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ภายในชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์ และควบคุมการใช้ทรัพยากรของชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมถึงปลูกจิตสำนึกให้คนภายในชุมชนรู้คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นกลุ่มที่ดูแลเส้นทาง การท่องเที่ยวของชุมชนด้วย

และกลุ่มตัวอย่างความคาดหวังผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการจัดการท่องเที่ยวในเรื่อง การทำให้เกิดผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน, การทำงานเป็นทีม, การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม, ความรู้สึกรักชุมชนเพิ่มขึ้น, เกิดความภูมิใจในชุมชนของตนเอง ส่วนเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการด้านการท่องเที่ยวพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ ตามลำดับดังนี้ คือ มีส่วนร่วมในการประชุม, มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์, มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ, มีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และมีส่วนร่วมในการประเมินผล

สุกานดา พองย่อย (2546, บทคัดย่อ) ทำการศึกษา “การจัดการท่องเที่ยวเชิงชุมชนของชุมชนชาวผู้ไทย หมู่บ้านโคกโก่ง อำเภอฉิมพลี จังหวัดกาฬสินธุ์” ผลการศึกษาตามองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงชุมชน 3 มิติใหญ่ ๆ พบว่า

1. มิติทางด้านภูมิศาสตร์ พบว่า หมู่บ้านโคกโก่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ตั้งอยู่ในเขตชนบท และแหล่งท่องเที่ยวในหมู่บ้านมีความสวยงามทางธรรมชาติ

2. มิติทางด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว พบว่า หมู่บ้านโคกโก่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นทางวัฒนธรรม การจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวมีการคำนึงถึงทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่ และก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมระหว่างนักท่องเที่ยวและคนในพื้นที่ โดยนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจ

3. มิติทางการจัดการ พบว่า ทุกครั้งที่นักท่องเที่ยวติดต่อเข้ามาท่องเที่ยวและพักแรมในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะเรียกประชุมลูกบ้านเพื่อร่วมกันวางแผนการดำเนินงาน โดยผู้ใหญ่บ้านจะมีรูปแบบการนำแบบประชาธิปไตย คือ เปิดโอกาสให้ทุกคนในหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการจัดการ ซึ่งเป็นหัวใจหลักของการท่องเที่ยวเชิงชุมชน แต่หมู่บ้านโคกโก่งยังขาดระบบการควบคุมและประเมินผลการดำเนินงานที่ชัดเจนและมีประสิทธิผล

ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการดำเนิน พบว่า มี 2 ประการ คือ การสำรวจที่พักของนักท่องเที่ยวและการจัดการทางการเงินแนวทางการจัดการแบ่งเป็น

1. แนวทางสำหรับคนในพื้นที่ คือ ควรจัดการการท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับศักยภาพและความสามารถของชุมชน ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและมีการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม
2. แนวทางสำหรับนักท่องเที่ยว คือ ควรทำความเข้าใจในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงชุมชน
3. แนวทางสำหรับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ ควรเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือชี้แนะทั้งคนในพื้นที่และนักท่องเที่ยวเพื่อจะนำไปสู่ผลสำเร็จของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงชุมชนและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

อลิสรา เพียรรัตน์พิมล (2550, บทคัดย่อ) ทำการศึกษา “แนวทางการออกแบบศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทยในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์: สู่ปรากฏการณ์ร่วมสมัยทางสถาปัตยกรรมในพื้นที่ประวัติศาสตร์” ผลการศึกษา พบว่า แนวทางการออกแบบศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทยในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ควรมืองค์ประกอบของศูนย์การเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมกับความต้องการของผู้ใช้บริการ ซึ่งประกอบด้วยประเด็นที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ลักษณะทางกายภาพของอาคารที่แตกต่างกันไปตามช่วงอายุของผู้ใช้บริการ ได้แก่ รูปทรงอาคาร รูปด้านอาคาร สีของอาคาร การจัดผังภายในอาคาร (plan) การสัญจรภายในอาคาร (circulation) ขนาดของพื้นที่ พื้นที่ทำกิจกรรมเสริม และบรรยากาศภายในศูนย์การเรียนรู้
2. ลักษณะการจัดแสดงเนื้อหาที่แตกต่างกันไปตามช่วงอายุของผู้ใช้บริการ ได้แก่ ประเภทสื่อการนำเสนอ และเนื้อหาการจัดแสดง
3. วิธีการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้

กรอบแนวคิดในการศึกษา

สรุปกรอบแนวคิด

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการองค์กรชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ซึ่งสามารถทำให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการจัดการของศูนย์การเรียนรู้ โดยแบ่งประเด็นการจัดการออกเป็น 4 องค์ประกอบ โดยจะเป็นการศึกษาในประเด็นโครงสร้าง/วัตถุประสงค์/ระเบียบกติกา การจัดการเงิน การจัดการคนทำงาน และกิจกรรม ของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง และการศึกษาประเด็นการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นแนวทางหลักในการวิเคราะห์ และได้ผนวกแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยทั่วไปด้วย ซึ่งจะสามารถทำให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการจัดการท่องเที่ยวชุมชนของบ้านจำรุงอย่างหลากหลาย โดยจะดูในเรื่องการทำ ความเข้าใจกับชุมชน การเตรียมความพร้อมคนและสถานที่ การบริการทั่วไป (ที่พัก อาหาร แหล่งจำหน่ายสินค้า นันทนาการ และการอำนวยความสะดวกทั่วไป) การคัดเลือกผู้เข้าร่วมให้บริการ การควบคุมมาตรฐาน และการจัดการกับสิ่งภายนอก (นักท่องเที่ยว และหน่วยงานภายนอก)

สำหรับประเด็นการจักระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมการท่องเที่ยว ผู้ศึกษาใช้แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ เพื่อเป็นกรอบในการศึกษา โดยจากนิยามและแนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ ที่เน้นการเป็นศูนย์กลางในการจัดการเรียนรู้ ส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับประชาชน และเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ ดังนั้น จึงศึกษาในเรื่องการถ่ายทอดประสบการณ์ และสื่อ/ช่องทางในการให้ความรู้ เพื่อดูถึงจักระบวนการให้การศึกษาเกี่ยวกับชุมชนให้กับทั้งคนในชุมชนเองและนักท่องเที่ยวผู้มาศึกษาดูงาน

จากกรอบแนวคิดในการศึกษาดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาได้ตั้งประเด็นคำถามในการวิจัย (research question) ในการศึกษากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนกรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงไว้ ดังนี้

1. ความเป็นมาของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง มีความเป็นมาอย่างไร
2. การจัดการศูนย์การเรียนรู้
 - โครงสร้าง/วัตถุประสงค์/ระเบียบกติกา มีการจัดการอย่างไร และโครงสร้าง/วัตถุประสงค์/ระเบียบกติกาได้มาด้วยวิธีการใด
 - การจัดการเงิน มีการจัดการด้านการเงินที่ได้จากการศึกษาดูงานของชุมชนอย่างไร
 - การจัดการคนทำงาน มีการจัดการอย่างไร และมีหลักเกณฑ์ในการจัดคนเข้าทำงานเพื่อรองรับการศึกษาดูงานอย่างไร

- กิจกรรม เกณฑ์ในการจัดกิจกรรมแก่ผู้มาศึกษาดูงานมีเกณฑ์อะไรบ้าง และมีการเลือกสรรกิจกรรมเพื่อให้ความรู้ได้อย่างไร

3. การจัดการท่องเที่ยวชุมชน

- การทำความเข้าใจกับชุมชน ชุมชนมีวิธีเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อจะรองรับการศึกษาดูงาน และรับรองผู้ที่มาเยี่ยมเยือนอย่างไร

- การเตรียมความพร้อมคนและสถานที่ มีวิธีการเตรียมความพร้อมภายในชุมชนในการรองรับการศึกษาดูงานอย่างไร

- การคัดเลือกผู้เข้าร่วมให้บริการ มีการคัดเลือกผู้ให้บริการรองรับผู้มาศึกษาดูงานที่พิกัดในชุมชน (สมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์) อย่างไร

- การบริการทั่วไป มีวิธีการจัดการกับการบริการด้านที่พัก อาหาร แหล่งจำหน่ายสินค้า นันทนาการ และการอำนวยความสะดวกทั่วไปอย่างไร

- การควบคุมมาตรฐาน มีวิธีการควบคุมมาตรฐานในรองรับผู้มาศึกษาดูงานอย่างไร

- การจัดการกับสิ่งภายนอก มีวิธีการจัดการกับนักท่องเที่ยว ผู้มาศึกษาดูงาน และหน่วยงานภายนอกอย่างไร

4. การจัดกระบวนการเรียนรู้

- การถ่ายทอดประสบการณ์ ในการจัดการถ่ายทอดประสบการณ์ของชุมชนเพื่อการให้ความรู้แก่ผู้มาศึกษาดูงาน มีถ่ายทอดประสบการณ์อย่างไร และใครเป็นตัวแทนในให้ความรู้

- สื่อ/ช่องทางในการให้ความรู้ ในการจัดการถ่ายทอดประสบการณ์ของชุมชนเพื่อการให้ความรู้แก่ผู้มาศึกษาดูงาน ใช้สื่อในการให้ความรู้อะไรบ้าง หรือมีช่องทางในการให้ความรู้ได้อย่างไร

5. จากประสบการณ์ในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนบ้านจำรุง ชุมชนมีข้อเสนอแนะต่อการจัดการท่องเที่ยวเพื่อชุมชนในอนาคตอย่างไร

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง” มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อมุ่งแสวงหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในการตอบปัญหาการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษา “กระบวนการการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน: กรณีศึกษา ศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง” มุ่งศึกษาถึงกระบวนการจัดการท่องเที่ยวของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง เพื่ออธิบายถึงกระบวนการจัดการ จากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลักของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 24 กลุ่มกิจกรรม ดังนั้นประชากรในศึกษา คือ กรรมการศูนย์การเรียนรู้ จำนวน 11 คน, คณะทำงานศูนย์เรียนรู้ และกลุ่มกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

บุคคลเหล่านี้ถือเป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญหรือเป็นผู้รู้ (Key Informants) ดังนั้น ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา จึงประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

1. กรรมการศูนย์การเรียนรู้ จำนวน 11 คน
2. คณะทำงานศูนย์เรียนรู้ ซึ่งจะใช้กลุ่มตัวอย่างจากสมาชิกที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยว เช่น ฝ่ายอาหาร ฝ่ายอาคารสถานที่ ฝ่ายบริการต่าง ๆ อาทิ จัดสื่อการบรรยาย วิทยากร
3. ตัวแทนกลุ่มกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มทำอาหาร

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา “กระบวนการการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง” คือ ใช้แนว

คำถามประกอบการสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) ใช้แบบบันทึกภาคสนาม (Field Note) ในการจดรายละเอียดหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นประจำวัน จากการพูดคุย สัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ตลอดการศึกษา และเครื่องมืออื่น ๆ ได้แก่ เครื่องมือช่วยจำ เช่น เทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป สมุดโน้ต แผนที่หมู่บ้าน ฯลฯ

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษา “กระบวนการการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง” ใช้วิธีการเก็บข้อมูลทั้งจากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตการณ์ ซึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์ดำเนินไปตามขั้นตอน ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ

- ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ และแนวคิดเกี่ยวกับศูนย์เรียนรู้ชุมชน

- เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร รายงานวิจัย และบทความต่าง ๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพทั่วไปของพื้นที่ที่ศึกษา กิจกรรมการท่องเที่ยว วิถีชีวิต ความเชื่อ

- เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารจากชุมชน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ จากการสัมภาษณ์ ซึ่งใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

- การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) โดยกระทำควบคู่ไปกับกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลแบบเจาะลึกวิธีการนี้ผู้ศึกษาจะเลือกเก็บข้อมูลจากการทดลองอยู่กับครอบครัวที่เป็นสมาชิกกลุ่มที่พหุชุมชนโฮมสเตย์ และร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านในชุมชน

- การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เนื่องจากบางกิจกรรมผู้ศึกษาอาจไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนได้ ซึ่งอาจไม่ได้ข้อมูลเชิงลึก หากแต่ต้องเป็นข้อมูลทั่วไปที่น่าสนใจและสามารถนำมาเป็นฐานในการวิเคราะห์ได้

- การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานในชุมชน เช่น ประวัติชุมชน วิถีชีวิตของชาวบ้าน สถานการณ์ทั่วไปของหมู่บ้าน และช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้ศึกษาด้วย

- ใช้แบบสัมภาษณ์เจาะลึก (In depth interview) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่อกิจกรรมการศึกษาดูงานในชุมชน และกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษา “กระบวนการการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง” ทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล และตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ซึ่งเป็นการแสวงหาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน และตรวจสอบข้อมูลที่ได้ว่าเพียงพอหรือไม่ ทั้งนี้ เป็นการสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม และนำผลการศึกษามาอธิบายให้เห็นถึงความเข้มแข็งของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน รวมทั้งสังเคราะห์ภาพรวมการจัดการท่องเที่ยวของบ้านจำรุง

การนำเสนอข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาด้วยเครื่องมือต่าง ๆ รวบรวมข้อมูลเป็นระบบแบ่งหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา และใช้การวิเคราะห์เชิงเหตุผลเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง อธิบายปรากฏการณ์ที่เป็นข้อมูลนั้น และพรรณนาผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านจำรุง

ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของหมู่บ้านจำรุง

หมู่บ้านจำรุงในอดีตเมื่อประมาณ 150 ปีก่อน เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ประมาณ 30 ครัวเรือน ผู้คนที่มาอยู่อาศัยในช่วงเริ่มต้น ได้อพยพมาจากบริเวณชายทะเล บ้านถนนกะเพรา ตำบลเนินสอในปัจจุบัน โดยได้พากันย้ายถิ่นเพื่อที่จะหาที่ทำกินใหม่ ย้ายจากที่เดิมมาประมาณ 4 กิโลเมตร มุ่งหน้ามาทางทิศตะวันตก ข้ามทุ่งนาเข้าสู่ป่าดิบ เมื่อย้ายมาแล้วเรียกชื่อหมู่บ้านว่า บ้านป่าไร่ ต่อมาได้มีการหักล้างถางพง เพื่อปรับพื้นที่ในการทำไร่ทำนา บริเวณหน้าวัดจำรุงในปัจจุบัน มีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีน้ำท่วมขังตลอดปี จึงมีการเรียกพื้นที่บริเวณนั้นว่า “จำรุง” (เป็นภาษาถิ่นของคนของ) เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกติดต่อกันมา จำรุง มีความหมายว่าปากช่องทางน้ำไหลลงทุ่งหรือบึง แต่ต่อมาเรียกเพี้ยนเป็นคำว่า จำรุง ชาวบ้านจำรุงส่วนใหญ่ที่ตั้งรกรากตั้งเดิม ตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย มีตระกูลใหญ่ 5 ตระกูล มีตระกูลดีนาน ตระกูลรัตนพงศ์ ตระกูลไกรทอง ตระกูลก่อเกื้อ และตระกูลเจือจุน ซึ่งปัจจุบันตระกูลเหล่านี้ได้มีลูกมีหลานและแต่งงานจนเป็นเครือญาติกันเป็นส่วนใหญ่

บ้านจำรุงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง ประมาณปี พ.ศ. 2510 เนื่องมาจาก นายหนุ่ม ดีนาน ซึ่งเป็นทั้งหมดแผนโบราณและผู้นำทางความคิด ได้ซื้อรถไถนาควายเหล็ก คันแรกเข้ามาในทุ่งนาบ้านจำรุง โดยให้เหตุผลว่ารถไถนาดูแลง่าย เพียงแค่เติมน้ำมันก็สามารถทำงานได้ทั้งวัน ไม่เหน็ดเหนื่อย ต่างจากวัว-ควายที่ต้องหาหญ้าหาน้ำให้กิน ทำงานก็ทำได้เพียงครึ่งวันเช้า ซึ่งรถไถสามารถทำงานได้มากกว่า จากนั้นจึงมีการใช้รถไถกันมากขึ้น การนำวัวควายไปช่วยกันลงแขกไถนาเริ่มหายไป ชาวนาเริ่มหันไปใช้บริการรถไถนาที่เข้ามารับจ้างมากขึ้น ทุนนิยมธุรกิจเข้าสู่ทุ่งนา การผลิตแต่เดิมที่ผลิตเพื่อกินในครอบครัวเหลือจึงขายกลับกลายเป็นผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ชาวที่กินในครอบครัวหาซื้อเอาจากที่อื่น

ปี พ.ศ. 2517 เมื่อมีไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน เครื่องใช้ไฟฟ้าก็ตามเข้ามาด้วย เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น หม้อหุงข้าว เป็นต้น ขณะเดียวกันด้านการศึกษา ลูกหลานได้รับการส่งเสริมให้เรียนต่อมากขึ้น ด้วยความหวังว่าจะเป็นเจ้าคนนายคน แรงงานในชุมชนเริ่มขาดแคลนเพราะ

ลูกหลานที่ส่งไปเรียนไม่สามารถที่จะทำงานในทุ่งนา สวนยาง หรือสวนผลไม้ได้ การเชื่อมต่อของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การถ่ายทอดความรู้ในการประกอบอาชีพจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่งเริ่มชะงัก ลง วัฒนธรรมประเพณีขาดการสืบทอด เริ่มขาดหายไปเพราะเด็กรุ่นใหม่มักมองว่าเป็นเรื่องของ ความมั่งงายไร้สาระ คนในชุมชนเริ่มต่างคนต่างอยู่ การทำมาหากินเน้นเรื่องเงินเป็นหลัก การ พึ่งพาช่วยเหลือกันแบบสมัยก่อนลดลงมาก ในขณะที่สภาพของชุมชนบ้านจำรุงกำลังถูกตัดตอนเข้าสู่ ทางตันได้มีแกนนำของหมู่บ้านกลุ่มหนึ่ง นำโดยครูแฉ่ง ไกรทอง ครูใหญ่โรงเรียนวัดจำรุง ได้พูดคุย ปรึกษาหารือกันว่าควรจะต้องดำเนินการเพื่อสร้างทางออกให้กับหมู่บ้าน

ในปี พ.ศ. 2529 ควายตัวสุดท้ายได้ถูกขายไป ในทุ่งนามีการเปลี่ยนแปลง บนเนินที่ มีการทำสวนผลไม้และสวนยางพาราก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน ปายางที่ชุ่มชื้นมีพืชผักสมุนไพร กลับกลายเป็นสวนยางพาราที่ปลูกเพียงอย่างเดียว ห้ามปลูกอย่างอื่นปน โดยได้รับการสนับสนุน จากกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง สวนผลไม้ดั้งเดิมที่มีลักษณะเป็นสวนผสมปลูกหลายอย่าง ถูกมองว่าไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ การปลูกป่าสมัยใหม่ต้องเป็นการปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยว ทำ ให้สารเคมีเข้ามามีบทบาทในการประกอบอาชีพในชีวิตมากขึ้น

นายเอียด ผลงาม ถูกขอร้องจากแกนนำหมู่บ้านให้มารับหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน เพื่อที่จะร่วมกันแก้ปัญหา จากนั้นจึงเริ่มมีการพูดคุยถึงปัญหาต่าง ๆ เช่น การขาดงบประมาณใน การพัฒนาต่าง ๆ ประชาชนขาดการรวมตัวกัน ผู้คนต่างคนต่างอยู่ เห็นประโยชน์ส่วนตัวมากกว่า ประโยชน์ส่วนรวม และหมอบานเย็น ดินนาน เจ้าหน้าที่สาธารณสุขสถานีนอมาัยบ้านจำรุง และเป็น ข้าราชการในพื้นที่ได้ประสานงานโดยมีการเรียกประชุมชาวบ้านมาปรึกษาหารือกันเพื่อจัดตั้ง คณะทำงานและประสานงานวางแผนกับกรรมการหมู่บ้าน ว่าจะต้องจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด (ร้านค้าชุมชน) ขึ้นมาก่อนและผลักดันนโยบายอื่น ๆ ตามมา

ปี พ.ศ. 2536 ท่านพระครูประสิทธิถาวรการ (สัมฤทธิ์ พุทธรักขิต) เจ้าอาวาสวัด จำรุง และผู้ใหญ่เอียด ผลงาม ได้ผลักดันเส้นทางเข้าหมู่บ้านจำรุง 1 เส้นทาง (ทางหลวงหมายเลข 3163) โดยไปเชื่อมต่อกับเส้นทางถนนสุนทรภู่ เส้นทางถนนสุนทรภู่ (เส้นทางท่องเที่ยวของจังหวัด ระยอง ทางหลวงหมายเลข 3164) ช่วงเวลานี้มีผู้คนจากทั่วประเทศมาดูงานของหมู่บ้านจำรุง หลายคณะ ทำให้คนในชุมชนเห็นประโยชน์จากการทำงานเป็นหมู่คณะเกิดการแปรรูปสินค้า ผลผลิตทางการเกษตรมากขึ้น

ในช่วงระหว่าง ปี พ.ศ. 2533-2536 ได้เกิดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นตามมา เป็น กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและกิจกรรมที่ชุมชนคิดขึ้นมาเอง ทุกกิจกรรมจะมา รวมตัวกันที่ร้านค้าชุมชน ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า “กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน” โดยเปิดทำการวันที่

30 กันยายน 2530 เป็นกลุ่มกิจกรรมที่ก่อกำเนิดขึ้นมา เพื่อเป็นการพัฒนาหมู่บ้านให้ประชาชนได้
มีความเป็นอยู่ที่ดีต่อไป

ต่อมาผู้ใหญ่วิชา พงษ์พุก มารับตำแหน่งต่อและหมดวาระลงในปี พ.ศ. 2542
ผู้ใหญ่อนุรักษ์ ตีนาน ได้เข้ามาสานงานต่อ หมู่บ้านจำรุงมีการเปลี่ยนแปลงใหญ่อีกครั้ง คือ ถนน
สายหลักของหมู่บ้านได้รับงบประมาณลาดยางเชื่อมต่อกับถนนสุขุมวิท และสถานีอนามัยบ้าน
จำรุง ได้รับงบประมาณก่อสร้างอาคารหลังใหม่หนึ่งหลัง จากการผลักดันของ นางมาราตี
มัณฑุณากร (หมอแขก) เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ทั้งนี้ยังมีการก่อสร้างศาลากลางน้ำที่สะพานหน้าวัด
จำรุง และได้รับการสนับสนุนโครงการจากกองทุนเพื่อสังคม (SIF) เป็นจำนวน 837,000 บาท

ปี พ.ศ. 2543 ทางราชการได้กำหนดนโยบายสุขภาพดีถ้วนหน้า กำหนดให้
4 กระทรวงหลักลงมาช่วยทำงานในพื้นที่ระดับหมู่บ้านทุกหมู่บ้านต้องผ่านเกณฑ์ที่กำหนด เช่น มี
ส้วมทุกหลังคาเรือน มีหอกระจายข่าว หรือเสียงตามสาย มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

ต่อมาช่วงปี พ.ศ. 2544-2548 บ้านจำรุงได้มีการตั้งกลุ่มกิจกรรมเพิ่มขึ้น โดยมีกลุ่ม
กิจกรรมทั้งหมด 24 กลุ่ม กลุ่มกิจกรรมที่เกิดขึ้นมาช่วงในระยะเวลา นี้ จะเป็นกลุ่มที่มีการจัดตั้งขึ้น
โดยการเน้นการฟื้นฟูความเป็นชุมชนและรวมพลังเพื่อต่อรองสร้างความอยู่ดีมีสุขให้กับสมาชิก
ชุมชน ทั้งในเรื่องของอาหาร ความเป็นอยู่ สุขภาพ การประกอบอาชีพ ที่มีเป้าหมายในการสร้าง
ชุมชนที่ปลอดภัยจากอันตรายจากสารเคมี สมาชิกชุมชนสุขภาพดี มีความเป็นอยู่ที่ดี และการถูก
เอารัดเอาเปรียบของอาชีพเกษตรกรรม หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการฟื้นฟูและเสริมสร้างความ
เป็นอยู่ที่ดี ชุมชนมีฐานเศรษฐกิจที่มั่นคง มีความเป็นตัวของตัวเองในเรื่องของสังคม ประเพณี และ
วัฒนธรรม นำไปสู่การเสริมสร้างขีดความสามารถของชุมชนในการพัฒนาการพึ่งตนเอง และเกิด
ความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งการพึ่งตนเองเป็นการกระตุ้นส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
เพื่อที่ชุมชนและสมาชิกชุมชนจะได้เรียนรู้ถึงพื้นฐานศักยภาพของตนเอง ทั้งในเรื่องด้านภูมิปัญญา
ความรู้และในด้านฐานทรัพยากร อันเป็นรากฐานสำคัญต่อการพัฒนาตนเองและพึ่งตนเอง ทั้งยัง
นำไปสู่การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งอย่างแท้จริง

หลังจากการมีกลุ่มกิจกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อการแก้ไขปัญหา โดยใช้แนวคิดการ
พึ่งตนเองเป็นหลัก ทั้งนี้ได้น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ส่งผลให้บ้านจำรุงได้รับการยอมรับว่า
เป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง และได้เข้ารับพระราชทานรางวัลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง
ต้นแบบจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในปี พ.ศ. 2549 จากความสำเร็จที่

เกิดขึ้นทำให้หลายชุมชนเดินทางมาเยี่ยมชมถึงหมู่บ้านเพื่อมาศึกษาหาความรู้รวมทั้งแนวทางปฏิบัติเพื่อนำไปใช้ในชุมชนของตนเอง

จากประสบการณ์การทำงานพัฒนาชุมชนของบ้านจำรุงที่มีการสืบทอดแนวคิดการพัฒนามาจากผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) 4 รุ่น ได้แก่ ผู้ใหญ่เอื้อน ผลงาม ผู้ใหญ่วิชา พงษ์พุก ผู้ใหญ่อนุรักษ์ ดীনาน และผู้ใหญ่ชาติชาย เหลืองเจริญ นับเป็นการพัฒนาหมู่บ้านที่มีแนวทางการทำงานรูปแบบเดียวกัน กล่าวคือ เป็นการสร้างความเจริญให้กับหมู่บ้านทั้งทางด้านสาธารณูปโภค ด้านเศรษฐกิจชุมชน ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรมประเพณี ควบคู่ไปกับการสร้างความเข้มแข็งและพึ่งตัวเองได้ภายในชุมชน

นอกจากบ้านจำรุงจะมีการพัฒนาตนเองด้วยการมีกลุ่มกิจกรรมที่ประสบผลสำเร็จ ปัจจุบันบ้านจำรุงมีพัฒนาการเกี่ยวกับการทำงานของเครือข่ายองค์กรชุมชน ที่มีการเชื่อมประสานตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ซึ่งบ้านจำรุงได้เข้าร่วมเป็นขบวนขององค์กรชุมชนภาคตะวันออก ที่มียุทธศาสตร์พลิกฟื้นวิถีชุมชนเพื่อการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นคนตะวันออก มีเวทีในการร่วมกันหาทางออกเมื่อมีผลกระทบต่อชุมชนในเครือข่าย ทั้งนี้ บ้านจำรุงก็ได้เป็นต้นแบบและตัวอย่างในการพัฒนาชุมชนที่จะขับเคลื่อนให้เกิดขึ้นในอนาคต

คำขวัญของหมู่บ้านจำรุง

“ศูนย์การเรียนรู้เป็นหลัก พี่ซผักปลอดสาร
 สืบงานประเพณี มากมีกิจกรรม
 ก้าวล้ำเศรษฐกิจพอเพียง ชี้อ่เสียงงานพัฒนา”

พันธกิจ

งานฟื้นฟูทรัพยากรคน ดิน น้ำ ป่า

ยุทธศาสตร์

งานฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น

จุดมุ่งหมาย

ชุมชนเข้มแข็ง ยั่งยืนพึ่งตนเอง

เป้าหมายและแนวทางการดำเนินงานของชุมชน

1. ทุกคนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง
2. อยู่ดีมีสุข
3. เศรษฐกิจพอเพียง พึ่งตนเอง
4. สังคมดีเยี่ยม
5. แหล่งท่องเที่ยวที่น่าชม
6. ท้องถิ่นชั้นนำด้านการบริหารจัดการ

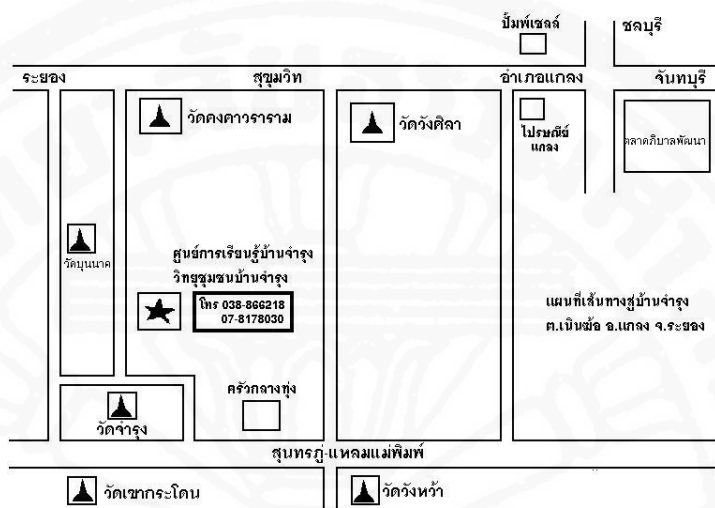
ด้านกายภาพ

ที่ตั้ง

ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 7 ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง อยู่ทางทิศใต้ของอำเภอแกลง โดยห่างจากตัวอำเภอแกลงประมาณ 10 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากเทศบาลตำบลเนินฆ้อไปทางทิศตะวันตก ระยะทาง 3 กิโลเมตร หมู่บ้านมีเนื้อที่ 4.92 ตารางกิโลเมตร หรือ 3,077 ไร่

ทิศเหนือ	ติดกับ หมู่ที่ 5 บ้านหนองแพงพวย ตำบลเนินฆ้อ
ทิศใต้	ติดกับ หมู่ที่ 6 ตำบลชากโดน
ทิศตะวันออก	ติดกับ หมู่ที่ 5 บ้านหนองแพงพวย ตำบลเนินฆ้อ
ทิศตะวันตก	ติดกับ หมู่ที่ 4 ตำบลชากโดน

ภาพที่ 4.1
แผนที่บ้านจำรุง

ที่มา: ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและผู้สูงอายุบ้านจำรุง

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปของบ้านจำรุง เป็นที่ราบลุ่มมีเนิน เหมาะแก่การทำนา ทำสวนผลไม้ เช่น สวนทุเรียน สวนเงาะ สวนมังคุด เป็นต้น และนอกจากนี้ยังมีสวนยางพาราที่มีคุณภาพ สภาพของดินมีความอุดมสมบูรณ์ ในทุ่งนาดินจะมีลักษณะเป็นดินเหนียวสีดำ ทำนาได้ดี สภาพดินบนเนินมีสีแดงมันปู เหมาะแก่การทำสวนผลไม้และสวนยางพารา

สภาพอากาศร้อนเกือบตลอดทั้งปี และมีช่วงฤดูหนาวที่สั้นมากในฤดูฝนมีฝนตกชุก ฤดูกาลต่าง ๆ มีลักษณะคล้ายกับเมืองชายทะเลอื่น ๆ ฤดูร้อน จะเริ่มประมาณเดือนมีนาคมถึงเดือนมิถุนายน ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคมถึงเดือนกันยายน และฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน

ด้านเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมและประมง เช่น การทำสวนยางพารา สวนผลไม้ และรับจ้างกรีดยาง โดยรายได้โดยเฉลี่ยของชาวบ้านส่วนใหญ่ประมาณ 5,000-10,000 บาทต่อเดือน

ยางพาราที่นิยมปลูกกันคือพันธุ์ 600 ซึ่งชาวบ้านจะขายยางพาราเป็นยางพาราถ้วย โดยการขายยางพารานั้นมีทั้งที่ขายผ่านกลุ่มรวมซื้อรวมขายยางพารา และขายให้แก่พ่อค้าคนกลางที่มีรับซื้อภายในหมู่บ้าน

ผลไม้ที่นิยมปลูก ได้แก่ ทุเรียน (พันธุ์หมอนทอง พันธุ์ชะนี พันธุ์กระดุม) ขนุน (พันธุ์ทองประเสริฐ) เงาะ (พันธุ์โรงเรียน) มังคุด ลองกอง แก้วมังกร มะยงชิด ซึ่งการขายผลไม้ทั้งขายให้แก่พ่อค้าคนกลางที่มีรับซื้อ ชาวสวนบรรทุกผลไม้ไปขายเองที่ตลาด และขายให้แก่ผู้ที่มาศึกษาดูงานภายในหมู่บ้าน

นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีอาชีพเสริมที่เพิ่มรายได้ คือ การเลี้ยงตะพาบน้ำเพื่อขายไข่ และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น ทุเรียนทอด การทำกะปิ น้ำปลา เป็นต้น ซึ่งผลิตภัณฑ์การแปรรูปของชุมชน จะมาจากการผลิตจากกลุ่มกิจกรรมภายในชุมชน ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มพัฒนาอาชีพ กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาบ้านจำรุง กลุ่มแปรรูปผลผลิต โดยทุกกลุ่มจะมีการแปรรูปและมีการจำหน่ายให้กับผู้ที่มาสั่งซื้อผ่านกลุ่ม การนำไปจำหน่ายตามตลาดนัดที่จำหน่ายสินค้ามากมาย และได้มีการจำหน่ายให้กับผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้ชุมชน สามารถสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนตลอดทั้งปี เป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายและบริโภคกันภายในชุมชนด้วย ทั้งนี้ ยังมีการส่งเสริมให้ปลูกผักสวนครัวภายในครัวเรือนเพื่อลดค่าใช้จ่าย แต่ก็ยังพบว่าชาวบ้านบางส่วนที่มีปัญหาหนี้สินที่เกิดจากการลงทุนผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งชุมชนเองก็ได้มีกลุ่มกิจกรรมที่ช่วยเหลือชาวบ้านที่มีหนี้สิน และยังมีกลุ่มธนาคารชุมชนที่จะดำเนินการฝากถอน และให้สมาชิกกู้เงินอัตราดอกเบี้ยต่ำ เพื่อเป็นทุนในการประกอบอาชีพ รวมทั้งเป็นการส่งเสริมให้เกิดการออมอีกด้วย

หน่วยธุรกิจหมู่บ้าน

ปื้มน้ำมัน (หลอด)	1	แห่ง
โรงสีข้าว	1	โรง
ร้านค้าย่อย	8	ร้าน
ร้านซ่อมวิทยุ โทรทัศน์	1	ร้าน
บ้านพักโฮมสเตย์	35	หลัง
ร้านอาหารมีดนตรี/คาราโอเกะ	1	ร้าน
ร้านตัดผม/เสริมสวย	2	ร้าน

พื้นที่สาธารณะประโยชน์

1. อ่างเก็บน้ำขนาด 15 ไร่ จำนวน 1 แห่ง
2. ศาลา (เนินกระชาย) จำนวน 1 แห่ง

3. ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและผู้สูงอายุ จำนวน 1 แห่ง
4. วัด จำนวน 1 แห่ง
5. โรงเรียน จำนวน 1 แห่ง
6. สถานีอนามัย จำนวน 1 แห่ง

ด้านสังคม

โครงสร้างประชากร

ประชากรในหมู่บ้านมีทั้งหมด 532 คน มีจำนวนทั้งหมด 166 ครัวเรือน ดังนี้

ตารางที่ 4.1
จำนวนประชากรบ้านจำรุง

เพศ	จำนวน (คน)
ชาย	249
หญิง	283
รวม	532

ที่มา: แผนแม่บทชุมชนบ้านจำรุง หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง ประจำปีพ.ศ. 2551

ตารางที่ 4.2
จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริงของบ้านจำรุง

ช่วงอายุของประชากร	จำนวนเพศชาย (คน)	จำนวนเพศหญิง (คน)	จำนวนรวม (คน)
น้อยกว่า 1 ปีเต็ม	-	2	2
1 ปีเต็ม - 2 ปี	5	6	11
3 ปีเต็ม - 5 ปี	9	6	15
6 ปีเต็ม - 11 ปี	14	17	31
12 ปีเต็ม - 14 ปี	11	9	20
15 ปีเต็ม - 17 ปี	7	4	11

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

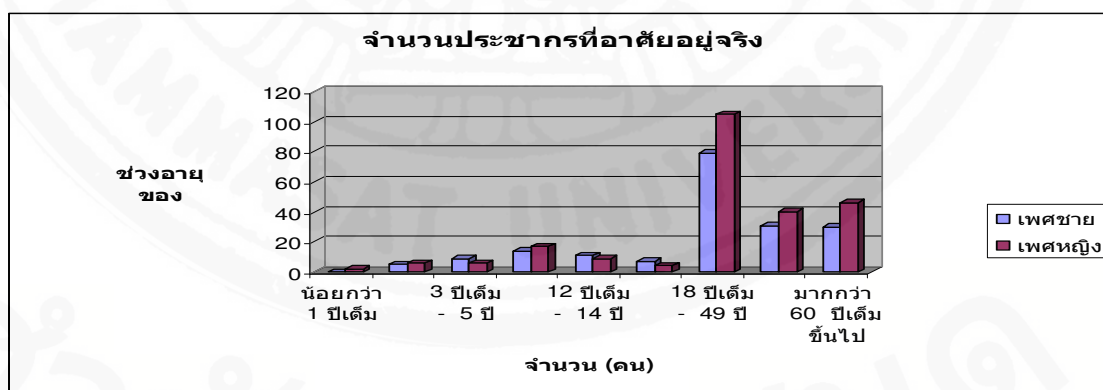
ช่วงอายุของประชากร	จำนวนเพศชาย (คน)	จำนวนเพศหญิง (คน)	จำนวนรวม (คน)
18 ปีเต็ม - 49 ปี	79	105	184
50 ปีเต็ม - 60 ปีเต็ม	31	40	71
มากกว่า 60 ปีเต็มขึ้นไป	30	46	76
รวมทั้งหมด	186	235	421

* จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริง ณ วันสำรวจแยกตามอายุ ซึ่งจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริงจากการสำรวจนี้ อาจไม่เท่ากับจำนวนประชากรที่มีอยู่ในทะเบียนได้
ที่มา: การจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (จปฐ. 2) ปี พ.ศ. 2551

จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริงของบ้านจำรุงสามารถทำเป็นแผนภูมิเพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างของเพศชายและเพศหญิงตามช่วงอายุของประชากรได้ ดังนี้

แผนภูมิที่ 4.1

จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริงของบ้านจำรุง

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

การปลูกบ้านเรือนของชาวบ้านอยู่รวมเป็นกลุ่มก้อน โดยปลูกบริเวณริมทุ่งเป็นหลัก ต่อมาเมื่อการหักร้างถางป่าบนเนิน เพื่อทำสวนผลไม้และสวนยางพารา จึงได้ขยายแยกครอบครัว มาปลูกบ้านในสวนผลไม้บนเนินมากขึ้น

ความสัมพันธ์ภายในชุมชน กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชน

ความสัมพันธ์ภายในชุมชน

ลักษณะทางสังคมโดยทั่วไปของบ้านจำรุงเป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวมีความรักใคร่กลมเกลียวมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นและปรองดองกัน สมาชิกในหมู่บ้านมีความผูกพันและมีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เมื่อมีปัญหาสามารถพูดคุยกันอย่างเปิดเผย และทางชุมชนบ้านจำรุงได้มีกลุ่มกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อให้คนทุกเพศทุกวัยได้เข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมของหมู่บ้าน เช่น กลุ่มกองทัพนมด กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น ทั้งนี้ ยังมีศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนที่เป็นศูนย์รวมในการรวมคนเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านอีกด้วย

โครงสร้างการบริหารงาน

บ้านจำรุงมีโครงสร้างการบริหารงานของหมู่บ้าน คือ มีเวทีประชุมสภาหมู่บ้านเป็นเวทีที่กำหนดขึ้นมาอย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นการประชุมภายในหมู่บ้านประจำทุก ๆ เดือน เดือนละ 2 ครั้ง คือ เวทีประชุมสภาหมู่บ้าน จะประชุมทุกวันที่ 15 ของเดือน เวลา 13.00 น. เป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น เพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยชุมชนและเพื่อชุมชน ซึ่งเวทีประชุมสภาหมู่บ้านเป็นการพูดคุยถึงข้อมูลข่าวสาร ความเคลื่อนไหวภายในหมู่บ้าน ถือได้ว่าเป็นหัวใจของการขับเคลื่อนงานพัฒนา และเวทีประชุมเครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง จะประชุมทุกวันที่ 1 ของเดือน เป็นการประชุมเครือข่ายองค์กรภาคประชาชนที่ทำงานเพื่อการเชื่อมประสานเครือข่ายต่าง ๆ ในการขยายงานพัฒนาภาคประชาชน

การประชุมสภาหมู่บ้านของบ้านจำรุง มีการประชุมมาอย่างต่อเนื่อง โดยการประชุมในแต่ละครั้งจะไม่มีกรออกหนังสือเชิญประชุม เนื่องจากมีวาระการประชุมและเวลาประชุมที่แน่นอนเป็นธรรมเนียมปฏิบัติทุกเดือน และถ้าหากชาวบ้านไม่สามารถเข้าร่วมประชุมได้หรือไม่สะดวกเข้าร่วมประชุม ก็สามารถรับรู้ข่าวสารได้ทางการถ่ายทอดเสียงตามสายของหมู่บ้าน

เพื่อเป็นการเปิดโอกาสในการรับรู้ข่าวสารอย่างทั่วถึง การประชุมสภาหมู่บ้านช่วยให้การดำเนินการพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง และมีการวางแผนแนวทางการทำงานของชุมชนให้เป็นที่รับรู้ทั่วกัน

บ้านจำรุงมีการประชุมที่เปิดโอกาสให้มีการเสนอความคิดเห็น เปิดโอกาสให้ชาวบ้านรับรู้ข่าวสารของหมู่บ้าน เปิดโอกาสให้คิด ตัดสินใจ และวางแผนร่วมกัน โดยจะยอมรับความคิดเห็นด้วยความเต็มใจ มีการระดมความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส่งเสริมให้ชาวบ้านเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมก่อนประโยชน์ส่วนตัว และใช้เหตุใช้ผลในการพูดคุย ทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องเวทีสภาจะใช้แนวทางการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วมมากที่สุด โดยจะใช้มติจากเวทีประชาคมเป็นกฎกติกาในการดำเนินงาน ถือเสียงข้างมากเป็นเอกฉันท์ แม้ว่าในบางครั้งความคิดเห็นไม่ตรงกัน แต่ก็ใช้เหตุผลของกันและกันในการพิจารณาตัดสินใจ และยอมรับเสียงมติจากเวทีประชาคมเป็นเสียงชี้ขาด บางเรื่องที่มีความขัดแย้งมาก ๆ จะรอไว้ไปคุยในเดือนถัดไป เพื่อให้ทุกคนได้กลับไปคิดทบทวน ไตร่ตรอง และนำมาคุยกันต่อในการประชุมครั้งต่อไป ซึ่งทุกขบวนการของบ้านจำรุงจะใช้เวทีสภาหมู่บ้านในการกำหนดการขับเคลื่อนงานต่าง ๆ

กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชน

1. ร้านค้าชุมชนหรือศูนย์สาธิตการตลาด

เป็นกิจกรรมแรกของชุมชนที่ทุกคนเป็นเจ้าของอย่างแท้จริง ในช่วงแรกใช้พื้นที่บ้านของนายณรงค์ กว่างขวาง (กรรมการหมู่บ้านในขณะนั้น) เป็นสถานที่ขายสินค้าและทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยใช้ทุนของผู้ถือหุ้น 33,250 บาท ซื้อสินค้ามาวางจำหน่ายในร้านแล้วขายให้กับสมาชิก ช่วงเริ่มต้นกิจกรรมร้านค้าชุมชน (ศูนย์สาธิตการตลาด) ถือเป็นการเรียนรู้อย่างแท้จริง เพราะบ้านจำรุงมีความถนัดในเรื่องของการผลิตด้านการเกษตร ทำนา ทำสวน ทำไร่ เมื่อมาค้าขายจึงเป็นเรื่องสับสนพอสมควร หนึ่งปีแรก (ปี พ.ศ. 2530-2531) ใช้วิธีการให้ผู้ถือหุ้นผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนมาขายสินค้า การดำเนินการไปได้ด้วยดี ร้านค้าชุมชนได้รับการตอบสนองจากสมาชิก ด้วยการมาซื้อสินค้าและช่วยกันดูแล ปิดบัญชีบดุลครั้งแรกในส่วนจากร้านค้าชุมชนมีกำไรกว่า 50,000 บาท สามารถแบ่งปันกำไรให้ผู้ถือหุ้นและแบ่งกำไรร้อยละ 30 ให้ดำเนินการจัดตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้านจำรุง ตามข้อตกลงเบื้องต้นของการร่วมมือกันทำกิจกรรมการทำงานพัฒนาต่าง ๆ จึงประสบความสำเร็จง่ายขึ้นเพราะมีเงินจากกองทุนพัฒนาบ้านจำรุง ไว้ใช้จ่ายในการทำงานเบื้องต้น และที่สำคัญคนในชุมชนเห็นประโยชน์ของการรวมตัวกันเป็นสิ่งชุมชน

พอเข้าปีที่ 2 (ปี พ.ศ. 2531-2532) เริ่มประสบปัญหา กล่าวคือ เมื่อถึงเวลาตัวแทนผู้ถือหุ้นมาขายสินค้า ไม่สามารถมาขายสินค้าได้ทำให้แกนนำต้องขายแทน จึงมีปัญหาเรื่อง

พนักงานขาย แต่อย่างไรก็ตามเมื่อปีงบประมาณ 2532-2533 ยังคงมีกำไรทำให้ทุกคนในชุมชนเริ่มเห็นความสำคัญของการรวมตัวขึ้น และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันมากขึ้น

ในปีที่ 3 (ปี พ.ศ. 2532-2533) ได้ย้ายที่ทำการร้านค้าจากบ้านนายณรงค์กว้างขวาง มาก่อสร้างอาคารใหม่ในที่ดินของนายสนิท-นางศรีนวล คล่องใจ โดยเจ้าของที่ดินอนุญาตให้ปลูกสร้างและดำเนินกิจกรรมต่อไปโดยไม่คิดค่าตอบแทน มีการพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการทำงานหลายอย่าง เช่น มีการจ้างพนักงานขายสินค้าประจำ 1 คน ส่งผลให้การดำเนินงานไปได้ด้วยดี รวมทั้งหมอบานเย็น ตีนาน (ผู้ริเริ่มโครงการ) ได้ประสานงานกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดระยองขอรับการสนับสนุนเป็นเงินกู้ปลอดดอกเบี้ย 30,000 บาท มาเพิ่มทุนให้กับร้านค้าชุมชน ทุกคนในชุมชนให้ความสนใจกิจกรรมร้านค้าชุมชน และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร้านค้า มีบทบาทพัฒนาชุมชนของตนเองที่เรียกว่า “กองทุนพัฒนาบ้านจำรุง”

ในช่วงระหว่าง ปี พ.ศ. 2533-2539 ได้เกิดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นตามมาอีกหลายกิจกรรม ทั้งการสนับสนุนจากภาครัฐและกิจกรรมที่ชุมชนคิดขึ้นมาเอง ทุกกิจกรรมจะมารวมตัวกันที่ร้านค้าชุมชน ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า “กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน” เปิดทำการวันที่ 30 กันยายน 2530

เป้าหมาย

- เพื่อให้ประชาชนได้บริโภคสินค้าราคาถูกและมีคุณภาพ
- เพื่อให้คนในชุมชนมีกิจกรรมร่วมกัน
- นำผลกำไรมาพัฒนาหมู่บ้าน

กิจกรรม

- ขายสินค้าต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการครองชีพของประชาชน และอุปกรณ์ทางการเกษตรต่าง ๆ

- เป็นแหล่งขายสินค้าชุมชน

2. ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและผู้สูงอายุบ้านจำรุง

ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและผู้สูงอายุบ้านจำรุงซึ่งถือว่าเป็นสำนักงานของชุมชนบ้านจำรุง เป็นที่รวมตัวทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน มีอายุ 20 ปี ผ่านกระบวนการเรียนรู้มาอย่างยาวนาน และเปรียบเสมือนเป็นหัวใจของหมู่บ้าน กว่าจะเป็นศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงนั้น มีจุดเริ่มต้นจากการที่แกนนำต้องการงบประมาณเพื่อใช้พัฒนาหมู่บ้าน โดยไม่ต้องอาศัยงบประมาณจากภาครัฐ จึงเกิดแนวคิดที่จะทำกิจกรรมเพื่อหารายได้ขึ้นมา โดยมีการพูดคุยกันได้ข้อสรุปว่า จะทำร้านค้าชุมชนเพื่อที่จะสร้างรายได้ให้กับชุมชน กองทุนพัฒนาหมู่บ้านซึ่งเป็นแหล่ง

ทุนของชุมชนในการเคลื่อนงานต่าง ๆ หากขาดเหลือก็ต้องอาศัยแหล่งทุนนี้ โดยมีจุดเริ่มต้นจากการที่เมื่อ 20 ปีที่แล้ว เมื่อชุมชนต้องการพัฒนาหมู่บ้าน ขาดงบประมาณจะต้องใช้วิธีเรียกริเงินนำมาพัฒนา คณะกรรมการหมู่บ้านในขณะนั้นจึงคิดว่าต้องสร้างกองทุนพัฒนาขึ้นมาให้ได้โดยใช้วิธีทำร้านค้าชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีรายได้

3. ชมรมผู้สูงอายุบ้านจำรุง

ก่อตั้งเมื่อวันที่ 5 เมษายน 2543 โดยความริเริ่มจากเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยบ้านจำรุง เปิดรับสมัครสมาชิกอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป

เป้าหมาย

- ให้ลูกหลานทราบถึงความสำคัญของผู้สูงอายุ
- ให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพกายและจิตใจที่แข็งแรง
- ให้ผู้สูงอายุได้รับข่าวสารต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์
- ให้ผู้สูงอายุมีการตรวจสุขภาพพื้นฐานทุกเดือน
- ให้ผู้สูงอายุร่วมคิด ร่วมทำและตัดสินใจร่วมกัน
- ให้ผู้สูงอายุได้มีกิจกรรมร่วมกันกับคนต่างวัย
- ส่งเสริมให้รู้จักประชาธิปไตย เช่น การเลือกตั้ง

กิจกรรม

- มีการประชุมทุกวันที 5 ของเดือน
- จัดทำห้องอบสมุนไพรให้บริการประชาชน (โดยเก็บค่าบริการครั้งละ 10 บาท เปิดให้บริการในช่วงฤดูหนาวของทุกปี)
- จัดทำข้าวซ้อมมือไว้ขายเพื่อได้ทานข้าวที่มีประโยชน์
- ตรวจวัดความดัน ตรวจน้ำตาลในปัสสาวะทุกเดือน
- จัดหาอุปกรณ์ออกกำลังกายให้แก่สมาชิก
- มีการออกกำลังกายโดยการเล่นกีฬา เช่น เปตอง
- มีการจัดตั้งชมรมฅาปนกิจสงเคราะห์ของผู้สูงอายุ (สมาชิกจะเสียค่าสมัคร 50 บาท และเก็บเงินคนละ 100 บาท กรณีที่สมาชิกเสียชีวิต)
- มีการเลือกตั้งคณะกรรมการทุกปี
- จัดทำรายการวิทยุ “รายการธรรมะกับน้ำท่วม”

4. กลุ่มเกษตรพื้นบ้าน

ก่อตั้งเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2545 ช่วงเริ่มต้นมีสมาชิกด้วยกัน 10 คน เป็นกลุ่มที่สนใจทำการเกษตรแบบผสมผสาน การทำปุ๋ยหมัก สกัดสารชีวภาพเพื่อไล่แมลง น้ำหมักชีวภาพไว้ใช้ในกลุ่ม และจำหน่ายให้กับผู้ที่สนใจทำแปลงสาธิตการปลูกผักปลอดสารพิษ รวมถึงได้เก็บผลผลิตปลอดสารพิษขายให้กับร้านส้มตำจ่ารุงอีกด้วย ต่อมาเมื่อมีวิฤตชุมชนบ้านจ่ารุง สมาชิกกลุ่มเกษตรพื้นบ้านได้ไปผลิตรายการวิทยุชุมชนบอกเล่ากิจกรรมของกลุ่ม ทำให้มีผู้สนใจเข้าร่วมเพื่อเป็นสมาชิกของกลุ่มเพิ่มขึ้น ในปี พ.ศ. 2547 ทางกลุ่มได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสถาบันองค์การชุมชน เป็นเงินจำนวน 24,000 บาท เพื่อใช้พัฒนากิจกรรมของกลุ่มโดยมีบ้านนางอุทัยรัตนพงศ์ เป็นที่ทำการของกลุ่ม

วัตถุประสงค์

- เพื่อให้สมาชิกรวมตัว แลกเปลี่ยน เรียนรู้ในการทำเกษตรพื้นบ้าน ฟังตนเอง
- เพื่อลดต้นทุนการผลิตและการใช้สารเคมีอย่างสิ้นเชิง
- เพื่อให้ชาวโลกได้รับประทานอาหารที่ปลอดสารพิษ
- เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของผู้ที่สนใจในการทำเกษตรอินทรีย์
- เพื่อให้สมาชิกมีปุ๋ยหมัก น้ำจุลินทรีย์ชีวภาพเอาไว้ใช้เอง

5. กลุ่มผู้ใช้น้ำ

เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นตามปัญหาของหมู่บ้าน (ปี พ.ศ. 2537) เนื่องจากหมู่บ้านจ่ารุงเป็นหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักมีการปลูกผลไม้เป็นจำนวนมาก มักประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำรดสวนผลไม้ กลุ่มชาวสวนผลไม้จึงรวมตัวเป็นกลุ่มผู้ใช้น้ำ เมื่อปี พ.ศ. 2537 โดยจัดตั้งเพื่อมาจัดระเบียบการใช้น้ำของชาวสวน และปรับปรุงแหล่งน้ำในหมู่บ้านไม่ให้ตื้นเขิน การดำเนินงานมีเจ้าหน้าที่พัฒนากรมาเป็นที่ปรึกษาและสนับสนุนงบประมาณส่วนหนึ่งนำมาเป็นทุนในการดำเนินงานสร้างอาชีพให้กับสมาชิก

กิจกรรม

- ฝากสัจจะออมทรัพย์ทุกวันที่ 1 ของเดือน
- ดูแลรักษาลำรางสาธารณะ
- แหล่งน้ำสาธารณะ 2 แห่ง คือ อ่างเก็บน้ำบ้านจ่ารุง และสระเก็บน้ำหลังวัดจ่ารุง
- จัดตั้งธนาคารขยะ
- บริการที่ปักโฮมสเตย์และท่องเที่ยวเชิงเกษตร
- ผลิตรายการวิทยุชุมชนบ้านจ่ารุง

- สร้างอาชีพให้กับสมาชิก

สมาชิกปัจจุบัน กลุ่มผู้ใช้น้ำมีสมาชิก 128 คน มีทุนดำเนินงานกว่า 300,000 บาท ซึ่งจะปล่อยกู้ให้สมาชิกไปประกอบอาชีพ

ทรัพย์สินของกลุ่ม

- ธนาคารขยะ
- อุปกรณ์สำนักงาน 1 ชุด
- เงินทุนหมุนเวียน 300,000 บาท

6. กลุ่มธนาคารขยะและสิ่งแวดล้อม

จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2548 จากการที่กลุ่มผู้ใช้น้ำซึ่งมีภาระหน้าที่ในการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมในชุมชนได้มีการหารือกันในเวทีสภาหมู่บ้าน นำเสนอแนวทางการจัดการเรื่องขยะว่าควรมีการจัดตั้งธนาคารขยะ เพื่อรับผิดชอบเรื่องของขยะในชุมชนที่ประชุมชนมีมติเห็นชอบกับกิจกรรมจึงมีมติมอบหมายให้คณะทำงานกลุ่มผู้ใช้น้ำดำเนินการ มีการระดมทุนเบื้องต้นด้วยการขายหุ้นให้กับสมาชิกที่สนใจ โดยใช้ฐานคนของกลุ่มผู้ใช้น้ำ เมื่อเปิดการขายหุ้นมีสมาชิก 90 คน ได้เงินทุนเริ่มต้น 9,100 บาท ทางเครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุงสมทบอีก 30,000 บาท จากโครงการพลิกฟื้นวิถีชุมชนปี พ.ศ. 2547-2548 สนับสนุนโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ปัจจุบันเปิดซื้อทุกวันพุธ เวลา 15.00-16.00 น. มีคณะทำงานของกลุ่มธนาคารโดยกลุ่มผู้ใช้น้ำเป็นพี่เลี้ยงในการทำงาน

7. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

เป็นกลุ่มแรก ๆ ที่ตั้งขึ้นในชุมชนตามแรงผลักดันของกรมส่งเสริมการเกษตร จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2520 เนื่องจากชาวบ้านประสบปัญหาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ กลุ่มสตรีในหมู่บ้านจึงรวมตัวกันหาวิธีเพิ่มมูลค่าผลผลิตให้มีราคาดีขึ้นและเก็บผลผลิตไว้ได้นาน จึงรวบรวมสมาชิกได้ 20 คน โดยความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมของสำนักงานเกษตรอำเภอแกลง จัดหาวิทยากรมาอบรมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรได้อบรมการถนอมอาหาร ทำทุเรียนทอด ทุเรียนกวน อบรมการผสมแม่ปุ๋ย ไว้ใช้ในสวนผลไม้และสวนยางพารา ทำน้ำยาสระผม ครีมนวด น้ำยาล้างจานและจำหน่ายให้กับผู้ที่สนใจ ปัจจุบันมีสมาชิก 30 คน มีเงินทุน 120,000 บาท และมีกิจกรรมฝากสัจจะออมทรัพย์ทุกเดือน

8. กลุ่มที่พักชุมชนโฮมสเตย์

เกิดจากการที่กลุ่มผู้ใช้น้ำได้ขยายงานการสร้างอาชีพเสริมให้กับสมาชิกกลุ่ม เพื่อต้องการให้บ้านสมาชิกมีความสะอาด สวยงาม และเป็นสถานที่รองรับผู้ที่มาศึกษาดูงานที่

บ้านจำรุง เมื่อปี พ.ศ. 2547 รวมกลุ่มกันเรียนรู้เรื่องของการบริหารจัดการ กลุ่มการจัดที่พัก จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ออกอากาศทางวิทยุชุมชน เริ่มมีผู้สนใจและเข้ามาพัก ปี พ.ศ. 2548 ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนในการพัฒนาคนและต่อยอดกิจกรรมในชุมชนทำให้ขอบเขตการทำงานชุมชนขึ้นมาตามลำดับ ทุกวันนี้มีผู้คนมาเรียนรู้ศึกษาดูงานและพักในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

9. ชมรมอินทโชติ

เริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2535 จากแกนนำเยาวชนประมาณ 10 คน นำโดยจำเอกอภิศ บุรณเรข ร่วมกันคิดว่าเยาวชนควรที่จะมีกิจกรรมของตัวเองมีเวทีพบปะพูดคุยกัน ต่อมาเมื่อรวมตัวกันจึงเห็นว่าควรมีกิจกรรมจากเยาวชนภายในชุมชนที่เกิดจากความต้องการเข้าร่วม เมื่อมีคนมาร่วมมากขึ้นจึงเกิดกิจกรรมการบริการต่าง ๆ ตามมา เช่น การบริการในงานสาธารณในชุมชน จากนั้นจึงพูดคุยกันว่าเพิ่มเรื่องการช่วยเหลือกันในรูปของฌาปนกิจสงเคราะห์สมาชิกด้วย เมื่อสมาชิกเสียชีวิต สมาชิกจะออกมาช่วยกันบริการงานศพ และเมื่อมีกิจกรรมประเพณีอื่น ๆ ในชุมชน ทางคณะกรรมการหมู่บ้านจึงได้มอบหมายสมาชิกชมรมมาช่วยกันทำงาน

10. ชมรมเปตองอินทโชติ อำเภอแกลง

กีฬาเปตองเป็นกีฬาที่หน่วยงานทหาร (จำเอกอภิศ บุรณเรข) นำเข้ามาเล่นในหมู่บ้านโดยสอนวิธีการเล่นให้กับชาวบ้านประชาชนให้มีความสนใจในการเล่นเปตอง จึงจัดตั้งเป็นชมรมเปตองอินทโชติ ขึ้นปี พ.ศ. 2538 ประชาชนส่วนใหญ่นิยมมาเล่นที่ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนบ้านจำรุงในเวลาว่างจากการทำงานและในช่วงเวลาเย็น โดยใช้สนามที่อยู่ด้านข้างของศูนย์การเรียนรู้เป็นที่ทำกิจกรรมมีชาวบ้านทั้งผู้สูงอายุ เยาวชน นักกีฬาที่เข้ามาเล่นวันละประมาณ 20-30 คน มีการฝึกซ้อมการเล่นเปตองเป็นประจำ ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาฝีมือให้ดีขึ้นและสามารถจัดส่งเข้าแข่งขันในที่ต่าง ๆ

กิจกรรม

- จัดการแข่งขันปีละ 1 ครั้งเพื่อคัดเลือกตัวแทนเข้าแข่งขันเป็นตัวแทนทีมชาติ
- ช่วยจัดการแข่งขันและให้ความรู้แก่ผู้ที่สนใจ
- จัดรายการวิทยุชุมชนรายการบอกข่าวชาวเปตอง

11. กลุ่มพัฒนาอาชีพ

ก่อตั้งเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2544 มีจำนวนสมาชิก 35 คน เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นหลังจากได้งบประมาณจากกองทุนเพื่อสังคมจำนวน 15,000 บาท เพื่อนำมาสร้างอาชีพให้กับสมาชิกมีการจัดหาวิทยากรมาอบรมให้ความรู้กับสมาชิกในเรื่องของการบรรจุหีบห่อ การจัดหา

ตลาด การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร จัดหาอุปกรณ์ในการทำกิจกรรมของกลุ่ม เช่น ตู้อบแห้ง ตู้อบขนม เครื่องกวนทุเรียน เครื่องบรรจุหีบห่อ และสำนักงานการส่งเสริมการวิจัย ได้มาอบรมการทำเงาะตากแห้ง ทำขนมเค้กทุเรียน และผงทุเรียนอบแห้งให้กับสมาชิก

12. กลุ่มเยาวชน

ก่อตั้งเพื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2543 กรรมการหมู่บ้านได้ขอขบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลเนินซ้อ จำนวน 15,000 บาท มาดำเนินการจัดอบรมให้กับเยาวชนในหมู่บ้าน ให้รักหมู่บ้านห่างไกลยาเสพติดเยาวชนจึงได้จัดตั้งกลุ่มเยาวชนขึ้น ซึ่งได้มีการจัดกิจกรรมหารายได้เสริม เช่น การทำไข่เค็ม ถ้วยทอดกรอบ

กิจกรรม

- จัดการแข่งขันฟุตบอลจำรองคัพ 1 ครั้งต่อปี
- แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร
- ส่งนักกีฬาเข้าแข่งขันในสนามต่าง ๆ

13. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน (กทบ.) / กองทุนเงินล้าน

เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นตามนโยบายของรัฐบาล เมื่อปี พ.ศ. 2544 เป็นกองทุนเพื่อให้สมาชิกกู้ยืมเงิน เพื่อไปประกอบอาชีพ มีการคัดเลือกคณะกรรมการเข้ามาดำเนินงานและให้ชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมสมัครสมาชิก มีการประชุมทุก 3 เดือน วงเงินให้กู้ครั้งละไม่เกิน 20,000 บาท ผ่อนชำระเป็นรายเดือนอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 6 ต่อปี มีทุนที่เป็นหุ้นกว่า 20,000 บาท มีผลการทำกิจกรรมที่ประสบผลสำเร็จสามารถนำผลกำไรมาคืนสู่ชุมชนทุกปี กองทุนหมู่บ้านบ้านจำรุง ได้ผ่านการประเมินในระดับ 3 ดาว ได้ขบประมาณสมทบ 100,000 บาท

14. กลุ่มวิสาหกิจชุมชน

เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นใหม่ในหมู่บ้านตามนโยบายของกองทุนเพื่อสังคม เพื่อต้องการให้ประชาชนที่มีความสนใจในการทำงานภาคีสื่อมีโอกาสได้ทำวิสาหกิจของชุมชนเอง จึงได้ดำเนินการเสียดตามสายเดิมปรับมาเป็นคณะทำงานวิสาหกิจชุมชน มีสมาชิกเริ่มต้น 15 คน ได้เข้ารับการอบรมเข้าร่วมเวทีของการเรียนรู้การดำเนินกิจกรรม การเตรียมความพร้อมในการทำงานวิสาหกิจชุมชน ทั้งระบบเริ่มจากส่งคนในชุมชนเข้ารับการอบรมในเรื่องของเทคนิค การผลิตรายการ การบริหารจัดการที่กองทุนเพื่อสังคมจัดตั้งขึ้นช่วงปลายปี พ.ศ. 2544 ถึงปลายปี พ.ศ. 2545 ในช่วงของการเตรียมความพร้อมต่าง ๆ นั้นมีผู้คนในชุมชนที่มีความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ เมื่อชุมชนมีความพร้อมกองทุนเพื่อสังคมจึงได้อนุมัติขบประมาณ 100,000 บาท ให้จัดซื้อเครื่องส่งและอุปกรณ์ โดยได้เริ่มทดลองออกอากาศตั้งแต่วันที่ 14 กันยายน 2545 เป็นต้นมา

ครอบคลุมพื้นที่ ประมาณ 10 ตำบล ออกอากาศในระบบ FM ความถี่ 103.75 MHz มีรัศมี 15 กิโลเมตร มีการอบรมชาวบ้านที่มีความสนใจมาผลิตรายการวิทยุชุมชนและอบรมช่างเทคนิค ให้สามารถดูแลรักษาเครื่องส่งได้ กลุ่มวิทยุชุมชนจะทำหน้าที่บริหารกิจการการผลิตและชักชวนให้ มาผลิตรายการ

15. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

ได้มีการจัดตั้งขึ้นตามนโยบายของกระทรวงสาธารณสุขในการคัดเลือกอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2522 มีสมาชิกจำนวน 15 คน เป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งในระดับต้น ๆ ของหมู่บ้าน อสม. มีหน้าที่ดูแลสุขภาพของประชาชนเป็นผู้ช่วยแพทย์เป็นผู้ร่วมกิจกรรมสาธารณสุขในด้านต่าง ๆ ร่วมประชุมแก้ไขปัญหาของหมู่บ้าน ในปัจจุบันมีศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน เป็นที่ทำการ อสม. (อยู่ภายในอาคารศูนย์การเรียนรู้) เปิดให้บริการทุกวันศุกร์ เวลา 13.00-16.00 น. โดย อสม. จะมาปฏิบัติงานครั้งละ 3 คน ผลัดเปลี่ยนกันมาปฏิบัติงาน

กิจกรรมที่ อสม. เปิดให้บริการ ได้แก่ วัดความดันโลหิตตรวจหาน้ำตาลในปัสสาวะ ชั่งน้ำหนัก ให้คำปรึกษา ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ ได้แก่ การจ่ายยา ทำแผลหรือวัดไข้ ซึ่งปัจจุบันไม่ได้รับความนิยมาจากหมู่บ้าน เนื่องจากหมู่บ้านจํารุ่งมีสถานีอนามัยตั้งอยู่ใกล้บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ของบ้านจํารุ่งจึงนิยมมาใช้บริการที่สถานีที่อนามัยมากกว่าการให้ความรู้ชาวบ้านผ่านเสียงตามสายและสถานีวิทยุชุมชน มีรายการวิทยุของตนเอง ออกอากาศทุกวันศุกร์เป็นเวลาครึ่งชั่วโมง ชื่อรายการ “อสม.ใส่ใจห่วงใยสุขภาพ”

16. กลุ่มรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

เป็นกลุ่มที่มีอยู่ดั้งเดิมในชุมชนมากกว่า 50 ปี แต่ไม่ได้มีการจัดตั้งเป็นระบบมีเพียงการรวมตัวกันตามสภาพของการทำกิจกรรม ต่อมาเมื่อมีวิทยุชุมชนเกิดขึ้นจึงมีการนำเรื่องราวของศิลปะท้องถิ่น ศิลปะพื้นบ้าน ออกมาพูดคุยผ่านรายการวิทยุชุมชน จึงเกิดแนวคิดว่าจะทำให้เป็นระบบ โดยเริ่มจากการรวมตัวของกิจกรรมกลองยาว เครื่องสาย หมอทำขวัญ เพลงท้องถิ่น ในปี พ.ศ. 2547 ทางกลุ่มได้ประสานงานกับโรงเรียนวัดจํารุ่ง เพื่อที่จะนำเรื่องราวของกลุ่มเข้าถ่ายทอดให้กับเด็กนักเรียน

กิจกรรมที่กลุ่มได้ปฏิบัติ ได้แก่ ถ่ายทอดความรู้สู่เด็กนักเรียนวัดจํารุ่งปีละ 30 ชั่วโมง ร่วมประเพณีท้องถิ่น แสดงตามงานต่าง ๆ โดยจะประชุมกลุ่มที่ 14 ของเดือน

17. กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาบ้านจำรุง

จัดตั้งขึ้นมาตามนโยบายกรมการพัฒนาชุมชน ที่ต้องการให้สตรีในชุมชนได้ใช้เวลาว่างจากอาชีพหลักของครอบครัวมาร่วมตัวกันประกอบอาชีพเสริม และมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในชุมชน ร่วมกันพัฒนาชุมชน และพัฒนาศักยภาพของสตรีเอง ให้มีความรู้และความสามารถในการที่จะแก้ปัญหาของชุมชนร่วมกับแกนนำชุมชน มีสมาชิกในกลุ่มจำนวน 70 คน

กิจกรรมที่ได้ปฏิบัติ ได้แก่ น้ำปลา กะปิ น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า

18. กองทุนสวัสดิการบ้านจำรุง

ตั้งขึ้นมาในปี พ.ศ. 2548 เนื่องจากที่ประชุมสภาหมู่บ้านมีความเห็นว่าควรจัดเงินในชุมชนมาช่วยด้านสวัสดิการต่าง ๆ สมาชิกในชุมชนเป็นช่วงเวลาที่องค์กรเครือข่ายชุมชนบ้านจำรุงได้ทำงานร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนจึงมีการนำแนวคิดการทำงานเรื่องสวัสดิการชุมชนมาสู่ชุมชน เบื้องต้นได้นำเงินจากกองทุนเงินล้าน เป็นจำนวนเงิน 10,000 บาท มาจัดตั้งกองทุนสวัสดิการบ้านจำรุงและเปิดรับสมัครสมาชิกในชุมชน โดยให้สมาชิกสมทบปีละ 360 บาท กองทุนจะดูแลรับผิดชอบ 12 เรื่องที่รัฐดูแลไม่ทั่วถึง

19. กลุ่มชาวนา

การทำนาของชุมชนบ้านจำรุง ได้ห่างหายจากชุมชน จึงมีแนวคิดที่จะฟื้นฟูเรื่องของการทำนาปลอดสารเคมี เน้นเรื่องของการผลิตข้าวให้สอดคล้องกับความต้องการของโรงเรียนของกลุ่มผู้สูงอายุ การฟื้นฟูวัฒนธรรมวิถีชาวนา ให้เยาวชนรุ่นหลังได้เรียนรู้เรื่องการทำนา ประวัติศาสตร์การทำนาบ้านจำรุงจึงมีการหารือกันในสภาหมู่บ้าน และได้ประสานงานกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนในการฟื้นฟูวิถีชาวนา เพื่อรวมกลุ่มในการดำเนินงานให้เป็นไปตามวิถีชุมชน

20. กลุ่มธนาคารชุมชนบ้านจำรุง

เกิดจากการที่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ผู้ใช้น้ำมีการออมทรัพย์ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ทุกเดือน จนสมาชิกรับรู้ร่วมกันว่า ทุกวันที่ 1 ของเดือน ทุกคนจะมาออมเงินโดยมีเวลา 1 ชั่วโมง (12.00-13.00 น.) จนมีคำขวัญของกลุ่มว่า “หนึ่งเดือน หนึ่งวัน หนึ่งชั่วโมง” เริ่มจากการหารือกันในสภาหมู่บ้านว่าควรจะมีการพัฒนาเป็น ธนาคารชุมชน และให้เครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุงเป็นผู้ประสานงานในการนำความรู้สู่การดำเนินงานธนาคารชุมชน ซึ่งขณะนี้กลุ่มผู้ใช้น้ำได้อนุมัติในหลักการไปแล้ว แต่งตั้งนายบรรจบ ตั้งมั่น เป็นผู้รับผิดชอบการทำงาน ซึ่งสถานที่ใช้พื้นที่ภายในบริเวณศูนย์การเรียนรู้ดำเนินการ

21. กลุ่มแปรรูปผลผลิต

การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรต่าง ๆ ในชุมชนเกิดจากการที่ชาวบ้านมีการแปรรูปในลักษณะต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างขาย จึงคิดกันว่าควรจะรวมตัวกันในการดำเนินกิจกรรมเป็นกลุ่ม เพื่อให้มีมาตรฐานในการผลิต มีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ส่วนสินค้าที่ผลิตเครือข่ายจะช่วยหาตลาดให้ ปัจจุบันสินค้าได้วางจำหน่ายที่ร้านส้มตำจ่ารุงซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกได้เป็นอย่างดี เมื่อมีผู้มาศึกษาดูงานที่ศูนย์การเรียนรู้บ้านจ่ารุง สมาชิกจะนำสินค้ามาขายสร้างรายได้เข้าสู่ชุมชน

22. เครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจ่ารุง

เป็นองค์กรของชุมชนบ้านจ่ารุง ทำหน้าที่เชื่อมประสานงานกับกลุ่มองค์กรภาคพัฒนาทั้งภาครัฐ ท้องที่ ท้องถิ่น และองค์กรเอกชน ตัวแทนกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนจะมาเจอกันทุกสิ้นเดือนเพื่อสรุปการทำงานร่วมกัน ปัจจุบันกำลังพัฒนาในเรื่องของการเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนท้องถิ่นร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เพื่อการเรียนรู้ของสังคมที่ศูนย์การเรียนรู้บ้านจ่ารุง คนที่มาศึกษาดูงานจะได้เข้าใจมากยิ่งขึ้นถึงขบวนการพัฒนาที่ผ่านมาของบ้านจ่ารุง และพอที่จะเป็นแบบอย่างต่อการพัฒนาสังคม/ชุมชน ในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

23. กลุ่มรวมซื้อรวมขายยางพารา

เป็นกลุ่มกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการพูดคุยผ่านเวทีสภาหมู่บ้าน โดยมีแนวคิดที่ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนยางพารา แต่ไม่สามารถต่อรองหรือกำหนดราคายางพาราที่เป็นธรรมได้ ถูกเอารัดเอาเปรียบเรื่องเครื่องจักรที่ไม่ได้มาตรฐาน ในปี พ.ศ. 2548 ได้รับการส่งเสริมจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ให้มีการรวมตัวขึ้นเป็นกลุ่มรวมซื้อรวมขายยางพารา โดยใช้ทุนเบื้องต้นจากการส่งเสริมของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และการระดมทุนกันเองในชุมชนเปิดกิจการโดยมีทุกคนมีเจ้าของอย่างแท้จริง ปัจจุบันมีสมาชิก 199 คน ทั้งที่เป็นชาวสวนยางพาราและไม่เป็นชาวสวนยางพาราช่วยกันบริหารจัดการกลุ่ม มีคณะทำงานจากการเลือกของสมาชิก มีทุนดำเนินการหมุนเวียนต่อวันประมาณ 400,000 บาท เกิดประโยชน์ทั้งทางตรงทั้งทางอ้อมต่อสมาชิก 3 ตำบลบริเวณใกล้เคียง

24. กองทัพนมด

ตั้งขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2547 เด็ก ๆ ในหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมและช่วยเหลืองานของชุมชน ซึ่งการทำงานเพื่อให้งานมีประสิทธิภาพต้องทำงานเป็นขบวนจะต้องให้กลุ่มมีกิจกรรมทำร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มติที่ประชุมในเวทีหมู่บ้านจึงเสนอให้เด็ก ๆ ดูแลแหล่งน้ำภายในหมู่บ้าน

กิจกรรมของกลุ่ม

- การสร้างฝายทดน้ำและลำรางสาธารณะรอบ ๆ หมู่บ้าน เป็นงานชิ้นแรกที่กลุ่มกองทัพนมดได้รับมอบหมายจากทางชุมชน ให้เป็นผู้ดูแลเรื่องของแหล่งน้ำภายในหมู่บ้าน โดยการทำฝายทดน้ำหรือฝายแม้ว เป็นฝายขนาดเล็กทำด้วยไม้และมีกระสอบทรายกั้นน้ำไว้ ซึ่งจะทำในช่วงฤดูฝน นอกจากนี้กองทัพนมดยังได้นำฝักกระเฉดไปปลูกในลำรางน้ำเพื่อให้คนในชุมชนสามารถเก็บฝักมารับประทาน

- โครงการ 1 เดือนถนนสะอาด กองทัพนมดได้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในเรื่องของการดูแลรักษาความสะอาดภายในหมู่บ้าน จัดขึ้นทุกเดือน ๆ ละ 1 ครั้ง ให้กลุ่มกองทัพนมดเก็บขยะตามสองข้างทางรอบหมู่บ้าน โดยใช้รถจัมป์หรือรถเอนกประสงค์ประจำหมู่บ้านบรรทุกเด็ก ๆ ขึ้นรถเพื่อเก็บขยะ

นอกจากนี้กลุ่มกองทัพนมดยังมีภารกิจในการช่วยงานสาธารณะประโยชน์ทั่วไปภายในหมู่บ้าน เช่น การทำความสะอาดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและผู้สูงอายุบ้านจำรุง ช่วยยกโต๊ะเก้าอี้ การต้อนรับคณะผู้ศึกษาดูงาน ตลอดจนช่วยเหลืองานบุญหรือพิธีสำคัญ ๆ เช่น การจัดเตรียมสถานที่บริเวณศาลาเนินกระชายเพื่อทำบุญสงเคราะห์ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ หรือช่วยเหลือรื้อน้ำในงานสวดพระอภิธรรมศพ เป็นต้น

ชำนาญกหาสมุด

ตารางที่ 4.3

กลุ่มกิจกรรม 24 กลุ่มของบ้านจำรุง

ด้านการอำนวยความสะดวก	ด้านเศรษฐกิจ	ด้านสิ่งแวดล้อม	ด้านงานสวัสดิการ	ด้านวัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิต	ด้านการกีฬา
1. ศูนย์การเรียนรู้และ ผู้สูงอายุบ้านจำรุง 2. กลุ่มวิทยุชุมชน 3. เครือข่ายองค์กรชุมชน บ้านจำรุง	1. ร้านค้าชุมชน 2. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร 3. กลุ่มที่พิทักษ์ชุมชน โฮมสเตย์ 4. กลุ่มพัฒนาอาชีพ 5. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน 6. กลุ่มสตรีอาสาพัฒนา บ้านจำรุง 7. กลุ่มธนาคารชุมชนบ้าน จำรุง 8. กลุ่มแปรรูปผลผลิต 9. กลุ่มรวมซื้อรวมขาย ยางพารา	1. กลุ่มเกษตรพื้นบ้าน 2. กลุ่มผู้ใช้น้ำ 3. กลุ่มธนาคารขยะและ สิ่งแวดล้อม 4. กองทัพนมด	1. ชมรมผู้สูงอายุบ้านจำรุง 2. ชมรมอินทโชติ 3. กลุ่มอาสาสมัคร สาธารณสุขประจำหมู่บ้าน จำรุง 4. กองทุนสวัสดิการบ้าน จำรุง	1. กลุ่มรักษาวินัยธรรม ท้องถิ่น 2. กลุ่มชาวนา	1. ชมรมเปตองอินทโชติ อำเภอแกลง 2. กลุ่มเยาวชน

หมายเหตุ: แยกเป็นด้านต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์และกิจกรรมของกลุ่ม

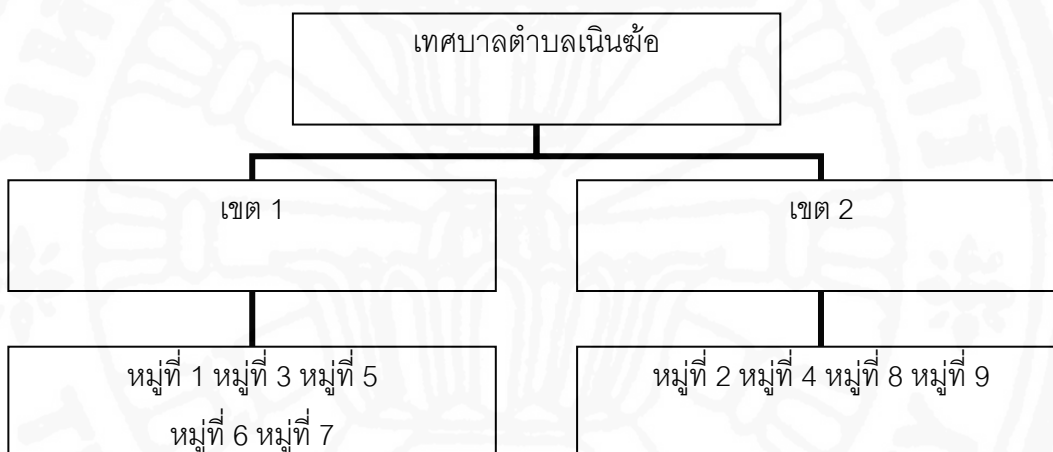
ด้านการปกครอง

รูปแบบการปกครอง

บ้านจำรุงอยู่ภายใต้การบริหารงานของเทศบาลตำบลเนินซ้อ แบ่งเขตการปกครอง ออกเป็น 2 เขต ได้แก่

แผนภูมิที่ 4.2

การบริหารงานของเทศบาลตำบลเนินซ้อ

ลักษณะการปกครองของบ้านจำรุง มีการปกครองโดยมีผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ดูแลและทำหน้าที่พัฒนาหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน คือ นายชาติชาย เหลืองเจริญ และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน คือ นายชิน ดีนาน และนายวินัย กว้างขวาง

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้คนในชุมชนสามารถเข้าร่วมได้ ทั้งนี้การที่มีกลุ่มกิจกรรมภายในชุมชนจะมีผู้นำกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถในความถนัดของตนเอง เนื่องด้วยคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มแกนนำของชุมชน มีแนวคิดที่ให้ทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็น ยอมรับฟังความคิดเห็น และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนเท่าเทียมกัน สามารถวิจารณ์การทำงานของคนและกันได้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าทุกคนที่เป็นผู้นำและทีมงาน มีการให้เกียรติกัน ไม่มีการเข้าไปก้าวก่ายหน้าที่ของกันและกัน เป็นลักษณะการทำงานร่วมกันแบบเพื่อนร่วมงาน ไม่ใช่การปกครองแบบยึดถือในตำแหน่งแบบทางการ แต่จะให้มีการปกครองดูแลกันในลักษณะพี่น้องเครือญาติ แบบไม่เป็นทางการ

ด้านวัฒนธรรม

การนับถือศาสนา/วัด

บ้านจำรุงมีสถาบันทางศาสนา คือ วัดจำรุง ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2408 ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มสร้างเมื่อใด จากการบอกเล่า วัดจำรุงเริ่มสร้างประมาณ พ.ศ. 2420 โดยมีหลวงพ่อดิ่ง ซึ่งอยู่วัดเนินซ้อเป็นผู้ริเริ่มก่อสร้าง พร้อมด้วยทายก ทายิกาในสมัยนั้นมีนายจัน นายพุ่ม เป็นผู้ถวายที่ดินให้สร้างวัด และใช้ชื่อวัดว่า “วัดป่าเลไล” เพราะเป็นป่าใหญ่ มีต้นไม้เป็นจำนวนมาก ต่อมาได้มีเจ้าคณะมณฑลมาตรวจเยี่ยมวัดเห็นว่า วัดนี้ใช้ชื่อไม่ตรงกับหมู่บ้าน จึงเปลี่ยนชื่อวัดเสียใหม่ว่า “วัดจำรุง” ซึ่งตรงกับหมู่บ้าน ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2529 เขตวิสุงคามสีมา กว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร

ปัจจุบันมี พระวิหาร ปัญญาประสุทโต ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส วัดจำรุงเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านได้ทำบุญตักบาตร ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และมีบทบาทสำคัญในการเป็นสถานที่ในดำเนินกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ในอดีตพระสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญในการพัฒนา แต่ปัจจุบันพระสงฆ์จะลดการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชน มีความสัมพันธ์ห่างเหินกับชุมชนมากกว่าในอดีต แต่อย่างไรก็ตาม ชาวจำรุงนับถือศาสนาพุทธ และมีวัดเป็นศาสนสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนไว้ด้วยกัน ในทุก ๆ วันพระและวันสำคัญทางพุทธศาสนา ชาวบ้านจะมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพร้อมกันที่วัด แม้ว่าชาวจำรุงส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธแต่ก็ยังไม่ทิ้งความเชื่อ วัฒนธรรมเดิมท้องถิ่นดั้งเดิมที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เพราะชาวจำรุงมีรากฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมมาจาก “คนของ” ที่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ จึงทำให้ชุมชนบ้านจำรุงมีเอกลักษณ์ทางประเพณี วัฒนธรรมเฉพาะตัวซึ่งได้มีการสืบทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งแต่ละประเพณีสามารถสะท้อนความเชื่อ ความศรัทธา และวิถีชุมชนแตกต่างกันไปในแต่ละประเพณี เช่น ฝึลอบฝึกระดั่ง สะท้อนความเชื่อในการแสดงความเคารพตัญญูต่อฝึบรรพบุรุษ ฝึประจำเครื่องมือที่ในการประกอบอาชีพ เครื่องมือทำมาหากิน ประเพณีแห่นางแมว สะท้อนความเชื่อในเทพดาที่สามารถบันดาลให้ฝนตกได้ โดยปฏิทินงานประเพณีประจำปีมี ดังนี้

เดือน	งานประเพณีวันสำคัญ
มกราคม	ทำบุญปีใหม่
กุมภาพันธ์	มาฆบูชา
เมษายน	ประเพณีสงกรานต์ มหกรรมคนรักว่าว แห่นางแมวทอดผ้าป่า

เดือน	งานประเพณีวันสำคัญ
พฤษภาคม	วันวิสาขบูชา ทอดกฐิน
กรกฎาคม	วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา
ตุลาคม	วันออกพรรษา
พฤศจิกายน	วันลอยกระทง

ประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตามความเชื่อดั้งเดิม ได้แก่

- การทำบุญผีหมู่

เป็นการประกอบพิธีขึ้นจากความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ โดยมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไป ชาวบ้านจะเขียนชื่อบรรพบุรุษหรือญาติพี่น้องของตนที่ล่วงลับไปแล้วลงในกระดาษและใส่ลงในโกศรวมกัน และโยงสายสิญจน์จากหน้าพระพุทธรูปที่โกศ พิธีจะเริ่มต้นในช่วงหัวค่ำโดยมีพระสงฆ์มาสวดเพื่ออุทิศส่วนกุศล พอรุ่งเช้าก็จะทำบุญถวายภัตตาหารเช้า ทำวัตรเช้าอีกครั้ง แล้วนำกระดาษรายชื่อไปเผา หลังจากนั้นชาวบ้านก็จะรับประทานอาหารร่วมกัน

- การทำบุญส่ง (วันไหล)

การทำบุญส่งเป็นการทำบุญส่งท้ายในช่วงประเพณีสงกรานต์จะทำในวันที่ 21 เมษายนของทุกปี ซึ่งจะจัดงานที่ศาลาเนินกระชาย โดยความเชื่อของประเพณีนี้เชื่อว่าเป็นช่วงเทศกาลสงกรานต์วิญญูญาณผีบรรพบุรุษจะถูกปล่อยออกมา ญาติพี่น้องก็จะทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ โดยใช้กาบหมากเป็นสิ่งทดแทนพาหนะ (เรือ) ในการส่งวิญญูณ ภายใตื่กาบหมากญาติพี่น้องก็จะนำอาหารแห้ง อาหารคาวหวาน ผลไม้ใส่ลงไปด้วยเหมือนเป็นการส่งเสบียงไปให้ผู้ล่วงลับไปแล้วและจะนำไปวางไว้ที่ชายทุ่ง และในวันสุดท้ายก็จะทำบุญส่งชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวาน แบ่งปันกับข้าวกับปลาและถวายภัตตาหารเช้าร่วมกัน มีการก่อพระทรายโดยชาวบ้านจะนำดอกไม้ ธูป เทียนไปปักที่กองทราย บ้างก็นำทรายมาเพิ่ม หลังจากถวายภัตตาหารเช้าแล้วจะมีการโปรยทาน เช่น เงิน ลูกอม เป็นที่สนุกสนานของเด็ก ๆ และมีการรดน้ำเป็นการส่งท้ายประเพณีสงกรานต์ นอกจากนี้ยังมีการเล่นสละบ้าทอย

- ประเพณีอัญเชิญผีลอบ

ประเพณีอัญเชิญผีลอบ เป็นประเพณีดั้งเดิมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของบ้านจำรุง โดยจัดขึ้นเพื่อเป็นการแสดงความเคารพ ความกตัญญูต่อบุคคลที่ต่อเครื่องมือที่ใช้ในการทำมาหากิน (ลอบเป็นเครื่องมือในการดักปลาชนิดหนึ่ง) โดยประเพณีการอัญเชิญผีลอบ จะจัดขึ้นในช่วงงานประเพณีสงกรานต์ โดยมีความเชื่อว่าเป็นช่วงที่ผีหรือวิญญูณจะถูกปล่อยออกมาเพื่อรับส่วน

บุคคลที่ญาติพี่น้องอุทิศไปให้ การประกอบพิธีต้องกระทำใต้ต้นไม้ใหญ่และจะมีสายสิญจน์ผูกจากยอดไม้ลงสู่ลอบ เพราะเชื่อว่าผีจะสิงสถิตอยู่ตามต้นไม้ใหญ่

- ประเพณีอัญเชิญผีกระด้าง

ประเพณีอัญเชิญผีกระด้างเป็นอีกประเพณีที่มีความเชื่อเหมือนกับประเพณีผีลอบ และมีวิธีการและใช้เครื่องเช่นไหว้ในการอัญเชิญที่คล้ายคลึงกัน แตกต่างกันที่อุปกรณ์ที่ใช้คือบทเพลงอัญเชิญและใช้กระด้างในการประกอบพิธี

- ประเพณีแห่นางแมว

ประเพณีแห่นางแมวเป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อขอฝน เมื่อฝนแล้งทำให้ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเดือดร้อน เพราะขาดน้ำทำนาและหล่อเลี้ยงไร่สวน การแห่นางแมวเพื่อขอฝนจึงเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพยดาที่มีการนับถือกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษและเป็นกุศโลบายที่จะทำให้ชาวบ้านมีกำลังใจที่ดีขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมให้คงอยู่ถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน เพราะในการแห่นางแมวคนในชุมชนทุกเพศทุกวัยจะมาเข้าร่วมขบวนแห่ ทำให้เด็กและเยาวชนได้ซึมซับวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญของชุมชน

การแห่นางแมวของบ้านจำรุงจะแห่เป็นเวลา 3 คืน จะเริ่มขึ้นในช่วงพลบค่ำของทุกคืน ก่อนที่จะเคลื่อนขบวนแห่นั้น ผู้อาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่จะทำพิธีไหว้โดยใช้ ดอกไม้ กล้วย เทียน และท่องบทสวดบริเวณลานกลางบ้านหรือที่โล่ง เพื่อบอกกล่าวแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หลังจากนั้นขบวนแห่จะแห่ไปหยุดที่หน้าบ้านแต่ละหลัง และร้องบทเพลงแห่นางแมวพร้อมกับตีเกราะ เคาะจังหวะไปด้วย รोजนเจ้าของบ้านออกมาต้อนรับ พร้อมกับบริจาคสิ่งของ ไม่ว่าจะเป็น ข้าวสาร อาหารแห้ง ผลไม้ หรือ เงิน เจ้าของบ้านจะสาदनน้ำใส่หาบแมวและขบวนแห่จนกระทั่งผู้แห่ร้องจนจบบทเพลง ซึ่งการสาदनน้ำมีนัยยะ คือ ทดแทนฝน และขบวนแห่จะเดินวนไปรอบหมู่บ้าน โดยทำเช่นนี้จนครบทุกหลังคาเรือน

เมื่อเสร็จสิ้นการแห่นางแมวในคืนที่ 3 แล้ว ชาวบ้านก็จะนำข้าวสารส่วนหนึ่งมาหุงเป็นข้าวมันและทำแกงไก่เตรียมไว้ โดยสองอย่างนี้ต้องทำกลางแจ้งเท่านั้น ชาวบ้านจะมาร่วมรับประทานข้าวมันกับแกงไก่ที่จัดทำไว้โดยมีข้อปฏิบัติคือห้ามใช้ภาชนะและช้อนส้อม ต้องรับประทานโดยใช้ใบตองกับมือแทนภาชนะ ส่วนข้าวสาร อาหารแห้ง เงิน อีกส่วนหนึ่งจะนำไปทำบุญที่วัด

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรน้ำ

บ้านจำรุงมีแหล่งน้ำตามธรรมชาติอยู่หลายแห่งทั้งน้ำผิวดิน เช่น ลำรางสาธารณะ แอ่งน้ำตามทุ่งนา และน้ำใต้ดิน เช่น บ่อน้ำ น้ำบาดาล เป็นต้น

ลำรางสาธารณะ มีความยาวประมาณ 1,200 เมตร เมื่อถึงฤดูฝนจะมีปริมาณน้ำมาก แต่พอถึงฤดูแล้งน้ำจะแห้งขอด ทางกลุ่มผู้ใช้น้ำเห็นความสำคัญของแหล่งน้ำภายในชุมชนจึงได้มีการปรับปรุงลำรางสาธารณะ โดยทำงานร่วมกับกองทัพมหาดำรงและทำฝายแม้วเพื่อชะลอน้ำ นอกจากนี้ยังได้นำพืชน้ำ เช่น ผักกระเฉด ผักบุ้ง มาปลูกไว้ตามลำรางสาธารณะ เพื่อเป็นแหล่งอาหารที่หาได้ตามธรรมชาติด้วย และภายในหมู่บ้านมีอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ จำนวน 1 แห่ง มีเนื้อที่ 15 ไร่ ซึ่งถือเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญ ใช้สำหรับอุปโภคบริโภค และทำการเกษตร อ่างเก็บน้ำนี้มีน้ำตลอดทั้งปี ปัจจุบันมีการปรับปรุงอ่างเก็บน้ำ มีการทำบันไดปลาโจนเพื่อให้ปลาขึ้นมาวางไข่ เมื่อถึงฤดูแล้งก็สามารถมาจับปลาไปเป็นอาหารได้ และมีการสร้างศาลาเอนน้ำเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และทำกิจกรรมชุมชน เช่น งานลอยกระทง

ทรัพยากรดิน

ทรัพยากรดินของบ้านจำรุงแบ่งเป็นที่ดินทำกิน ได้แก่ ที่นา ที่สวน ที่ไร่ และที่ดินสาธารณะ บ้านจำรุงมีการรณรงค์ให้เกษตรกรลดการใช้สารเคมี และหันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพแทน เพื่อเป็นการรักษาทรัพยากรดินทั้งในส่วนที่เป็นที่นา ที่สวน ที่ไร่ ตลอดจนที่ดินสาธารณะของหมู่บ้าน เนื่องจากเห็นว่าดินเป็นรากฐานสำคัญในการเพาะปลูก หากดินดีก็สามารถเพิ่มผลผลิตให้แก่เกษตรกรได้ ทั้งยังช่วยให้ระบบนิเวศเกิดความสมดุลด้วย การรักษาทรัพยากรดินของบ้านจำรุงโดยมอบถังหมักชีวภาพให้ทุกครัวเรือน เพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพสำหรับการดูแลพืชผัก และผลไม้ที่ปลูกกันในครัวเรือน ทั้งยังส่งเสริมให้ทุกครัวเรือนปลูกพืชผักสวนครัวไว้รับประทาน เพื่อเพิ่มความหลากหลายของพืชอาหารในหมู่บ้าน

ปัจจุบัน บ้านจำรุงมีแนวคิดที่จะมีการฟื้นฟูความเป็นชุมชน โดยจะต้องมีการฟื้นฟูทั้ง คน ดิน น้ำ ป่า ซึ่งเป็นสิ่งที่บ้านจำรุงได้ให้ความสำคัญ เพราะหากไม่มีการฟื้นฟูให้กลับคืนสู่ความเป็นชุมชนที่มีคุณค่าและมีเอกลักษณ์ของตนเอง การพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ

การฟื้นฟู คน ดิน น้ำ ป่า แกนนำชุมชนและสมาชิกในชุมชนต่างมีบทบาทที่สำคัญในการร่วมมือกัน โดยการนำความรู้ความสามารถมาแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน ใช้วิธีการสำคัญ คือ เน้นการสร้างคน สร้างพื้นที่ปฏิบัติ สร้างกระบวนการเรียนรู้ สร้างสื่อที่มีพลัง สร้างกระบวนการ

ติดตามงานพัฒนา และร่วมกันสร้างกระบวนการฟื้นฟูให้เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งบ้านจำรุงได้มีกระบวนการฟื้นฟูความเป็นชุมชนผ่านเวทีเชื่อมประสานเครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง การสร้างสื่อชุมชน และเชื่อมโยงไปสู่กิจกรรมของชุมชนที่มีเป้าหมายในการฟื้นฟู คน ดิน น้ำ ป่า รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนร่วมกัน โดยนอกจากจะมีกระบวนการทำงานเน้นความเป็นเครือข่ายที่มีพลังในการต่อรองแล้ว ก็ยังมีการทำงานร่วมกับภาคีอื่น ๆ ในระดับภูมิภาค และระดับชาติ เพื่อที่จะร่วมกันพลิกฟื้นวิถีชุมชนท้องถิ่นกลับคืนมาและมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน บทเรียนที่สำคัญในการฟื้นฟูวิถีชุมชนให้กลับคืนมาได้ จะทำให้ชุมชนมีความเข้าใจ ฟังพอใจ รักและภูมิใจในเอกลักษณ์ที่ดึงดูดใจของชุมชน นำไปสู่การเกิดแนวคิดการพัฒนาตนเอง โดยเน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้มแข็งและความยั่งยืน

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเฉพาะด้านการท่องเที่ยวบ้านจำรุง

พัฒนาการด้านการท่องเที่ยวของชุมชน

การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของหมู่บ้านจำรุง เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 ซึ่งมีได้เรียกว่าเป็นการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา แต่เป็นการศึกษาดูงานซึ่งมีผู้คนมาร่วมเรียนรู้เรื่องการจัดการร้านค้าชุมชน (ศูนย์สาธิตการตลาด) ที่สามารถสร้างการรวมกลุ่มของคนในชุมชน และนำผลกำไรส่วนหนึ่งจากผลประกอบการนำมาใช้เพื่อเป็นกองทุนพัฒนาหมู่บ้านจำรุง กล่าวคือ นอกจากแบ่งปันกำไรให้ผู้ถือหุ้นแล้ว ยังแบ่งผลกำไรร้อยละ 30 มาใช้ในการพัฒนาหมู่บ้านเองโดยไม่ต้องรองบประมาณจากทางภาครัฐ อย่างไรก็ตาม ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529-2546 มีผู้คนมาร่วมเรียนรู้เป็นระยะ ๆ แต่ไม่มากนัก “หมู่บ้านจำรุงก็เป็นต้นแบบมาตลอด ตั้งแต่สมัยผมก็มีมาดูงานเรื่อย ใครมาดูงานระดับไหนก็ต้องมาบ้านจำรุงไม่มีที่อื่น มาดูงานร้านค้าชุมชน เพราะที่อื่นล้มเหลวแต่เราไม่ล้ม ระดับอธิบดีก็ยังมีมาเลย” (เขื่อน ผลงาม, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2551)

เมื่อปี พ.ศ. 2547 การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของบ้านจำรุงได้ดำเนินการอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมมากขึ้นเมื่อมีผู้คนจำนวนมากเข้ามาชมแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลมาจากการประชาสัมพันธ์หมู่บ้านโดยใช้กิจกรรมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน ทั้ง 24 กลุ่มกิจกรรม ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการติดป้ายประกาศ วิทยุชุมชน Internet สื่อสิ่งพิมพ์ หรือแม้กระทั่งสื่อโทรทัศน์ ทำให้หมู่บ้านจำรุงเป็นที่รู้จักในฐานะเป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงในด้านการพัฒนา ซึ่งหมู่บ้านจำรุงประสบความสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับจากหลายสถาบัน

ในปี พ.ศ. 2548 บ้านจำรุงได้ผ่านการประเมินโครงการมาตรฐานชุมชน (มชช.) ของกรมพัฒนาชุมชน ว่าเป็นชุมชนที่สามารถพัฒนาไปพร้อมกับการเรียนรู้ และนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานกับเทคโนโลยีใหม่ ๆ และเป็นหมู่บ้านนำร่องต้นแบบ เผยแพร่ แนะนำชุมชนอื่น เพื่อเข้าสู่การประเมินมาตรฐานชุมชนต่อไป ได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงสาธารณสุข เข้ารับรางวัล อสม. ดีเด่นระดับเขต ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางว่าด้วยการพัฒนาชุมชน และได้รับการเสนอชื่อเป็น “หมู่บ้านวัฒนธรรมอาสาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2 ปีซ้อน (ปี พ.ศ. 2549 และ 2550)

เมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2550 บ้านจำรุงเข้ารับรางวัลพระราชทานรางวัล “หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง อยู่เย็น เป็นสุข ปี 2549” จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และในปีเดียวกันนี้ยังได้รับการยกย่องเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่นของจังหวัดระยอง นอกจากนี้บ้านจำรุง ร่วมกับสถาบันวิจัยชุมชน มหาวิทยาลัยรามคำแหง การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย และมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ได้พัฒนาและยกระดับศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงเป็นศูนย์ถ่ายทอดความรู้ ใช้ชื่อว่า “มหาวิทยาลัยบ้านนอกเพื่อการเรียนรู้ของสังคม” ซึ่งได้นำประสบการณ์องค์ความรู้ในชุมชนเพื่อเผยแพร่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งภายในชุมชนและกับชุมชนภายนอก

ประกอบกับบ้านจำรุงเป็นหมู่บ้านที่อยู่ไม่ไกลจากอนุสาวรีย์สุนทรภู่ และชายหาดแหลมแม่พิมพ์ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดระยอง ทั้งนี้บ้านจำรุงยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ กิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการเกษตรที่เป็นกิจกรรมศึกษาวิถีชีวิตชาวสวนผลไม้ที่น่าสนใจ และเมื่อมีผู้คนมาศึกษาดูงานบางส่วนมาพักในชุมชน ชาวบ้านจำรุงจึงเกิดการเรียนรู้เรื่องที่พักในชุมชนจากการปฏิบัติจริง เพื่อการจัดทำหมู่บ้านโฮมสเตย์รองรับผู้มาเยือน ซึ่งเป็นการจัดการรูปแบบของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง

การจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษายานบ้านจำรุงนั้น มีการดำเนินการจัดการโดยศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง โดยศูนย์การเรียนรู้และผู้สูงอายุบ้านจำรุง ก่อตั้งขึ้นเมื่อ 29 กันยายน พ.ศ. 2529 ชาวบ้านจำรุงได้รวมตัวกันตั้งศูนย์สาธิตการตลาด เพื่อที่จะใช้ดำเนินกิจกรรมร้านค้าชุมชน ซึ่งได้รับความสนใจจากชาวบ้านเป็นอย่างดี ทั้งนี้ กิจกรรมร้านค้าชุมชน ยังทำให้คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร้านค้า และเมื่อร้านค้าชุมชนมีผลกำไรจากการค้าขายแล้วยังได้จัดสรรผลกำไรส่วนหนึ่งเพื่อใช้เป็นงบประมาณพัฒนาชุมชนของตนเอง หรือเรียกว่า “กองทุนพัฒนาบ้านจำรุง” ขณะนั้นได้รับความอนุเคราะห์บ้าน 1 หลัง จากนายณรงค์ กว่างขวาง เพื่อใช้เป็นสถานที่ดำเนินกิจกรรมในช่วงต้น

ต่อมาปี พ.ศ. 2532 นายสนิท นางศรีนวล คล่องใจ ได้ให้ใช้ที่ดินเพื่อดำเนินกิจกรรมของชุมชนโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย มีการก่อสร้างอาคาร ปรับปรุงบริเวณบนที่ดินที่ได้รับบริจาค และย้ายร้านค้าชุมชนจากบ้านนายณรงค์ กว่างขวาง มาดำเนินการต่อในที่แห่งใหม่ ถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริงของชุมชนอย่างแท้จริง โดยมีกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาในช่วงเวลานั้นมากกว่า 10 กิจกรรม

ปี พ.ศ. 2539 นายอุดม นางกาญจนา คล่องใจ เป็นชาวบ้านจำรุงที่ต้องการทำบุญและให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในที่ดินร่วมกันจึงบริจาคที่ดิน จำนวน 3 งาน 86 ตารางวา พร้อมบ้านสองชั้น 1 หลัง เพื่อใช้เป็นสาธารณะประโยชน์แก่ชุมชน ชุมชนจึงใช้เป็นที่ตั้งของร้านค้าชุมชน ต่อมาช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ (ปี พ.ศ. 2540) มีการจัดตั้งกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund: SIF) ขึ้นในปี พ.ศ. 2541 มีแนวทางการดำเนินงานเพื่อการลงทุนทางสังคม โดยเสริมสร้างศักยภาพชุมชน มุ่งช่วยเหลือกลุ่มคนว่างงาน กลุ่มคนยากจนและด้อยโอกาส เสริมสร้างการพึ่งตนเอง และความเข้มแข็งแก่ชุมชน สนับสนุนให้ชุมชนเป็นฝ่ายริเริ่มจัดทำโครงการ เสนอเพื่อรับการสนับสนุนจากกองทุนได้โดยตรงและรับผิดชอบการบริหารจัดการโครงการโดยชุมชนเอง นายอนุรักษ์ ดีนาน (ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น) นายมานพ กว่างขวาง (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น) และหมอบานเย็น ดีนาน เห็นเป็นโอกาสที่ดี จึงได้ปรึกษารื้อถอนเพื่อเสนอโครงการเสนอต่อกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ซึ่งครั้งแรกเขียนโครงการโดยใช้ชื่อโครงการว่า “กองทุนหมู่บ้านบ้านจำรุง ต.เนินซ้อ อ.แก่ง จ.ระยอง” แต่ยังไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ จึงได้มีการปรึกษาเพื่อปรับเปลี่ยนชื่อเป็น “ศูนย์การเรียนรู้และผู้สูงอายุบ้านจำรุง” จึงได้รับอนุมัติงบประมาณสนับสนุนโครงการ และได้ดำเนินการสร้างศูนย์การเรียนรู้และผู้สูงอายุบ้านจำรุง และแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นพื้นที่หรือศูนย์ประสานกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน อาทิ ร้านค้าชุมชน ธนาคารชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ ชมรมเปตองอินทโชติ อำเภอแก่ง วิทยุชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่ที่คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ และผ่านกระบวนการเรียนรู้ลงมือลงมือร่วมกัน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่สำคัญในการเชื่อมโยงกระบวนการพัฒนาของบ้านจำรุง

ข้อมูลนักท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวบ้านจำรุงมีทั้งนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มศึกษาดูงาน และนักท่องเที่ยวทั่วไป ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวจะเป็นกลุ่มที่มาศึกษาดูงาน ซึ่งจะเข้ามาศึกษาเกี่ยวกับการจัดการงานพัฒนาชุมชน การแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยตัวชุมชนเองโดยใช้แนวทางเศรษฐกิจ

พอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นแนวทางในการปฏิบัติผ่านกลุ่มกิจกรรมของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา โดยสามารถแบ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาศึกษาดูงานได้เป็น 3 ประเภท ตามวัตถุประสงค์การมาท่องเที่ยว คือ

1. กลุ่มคนที่ต้องการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
2. กลุ่มคนที่ทราบข่าวสารบ้านจำรุงจากสื่อต่าง ๆ
3. กลุ่มคนที่ต้องการเที่ยวชมสถานที่ภายในหมู่บ้าน และสถานที่ท่องเที่ยวที่มี

ชื่อเสียงของจังหวัดระยอง

กลุ่มคนที่มาแบบเชิงลึกเอาความรู้ยังมีไม่มาก แต่ในอนาคตมันจะมากขึ้น ผมเชื่ออย่างนั้น จำรุงเด่นเรื่ององค์ประกอบของหมู่บ้าน ของขบวณ มันหลากหลายจับต้องได้ สามารถดูแล้วเขาไปปรับใช้กับพื้นที่ได้จริง แต่ในขณะที่ชุมชนอื่นดูได้จุดเดียวบ้าน จำรุงจะเด่นเรื่องการเชื่อมโยงของขบวณงาน (ชาติชาย เหลืองเจริญ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2551)

นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ต้องการสัมผัสวิถีชีวิตชาวสวนและธรรมชาติ โดยจะติดต่อประสานงานเข้ามาก่อนที่จะเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน นอกจากนี้ ยังมีนักท่องเที่ยวชาวจีน ที่จะเข้ามาท่องเที่ยวเองโดยไม่ได้แจ้งชุมชนให้ทราบก่อนล่วงหน้า

ปกติแล้วเขาก็จะโทรมาบอกเราก่อนว่าจะเข้ามา แต่มันก็มีบ้างนะบางคน บางคณะที่เข้ามาเลยไม่ได้บอกไว้ก็ส่วนน้อย อย่างสองสามวันก่อนก็มีเข้ามาที่สองคนแม่ลูก เขาบอกว่าเห็นในทีวีเลยอยากมาดู เราก็ต้อนรับแบบของเรา ถ้ามาถึงเขาก็มาที่ศูนย์ใครอยู่ก็ต้อนรับไป ถ้าอยากรู้อะไรก็ถามเอา (สำเริง ดীনาน, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2551)

ชุมชนบ้านจำรุงเปิดตัวการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนออกสู่สาธารณะ สินค้าหรือผลิตภัณฑ์ด้านการท่องเที่ยวจึงเป็นโปรแกรม/กิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวของบ้านจำรุงมีหลากหลาย ได้แก่ เดินเที่ยวภายในหมู่บ้านชมทัศนียภาพของชุมชน ร่วมกิจกรรมที่เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น กรีดยางพารา ทำกะปิ น้ำปลา เป็นต้น กิจกรรมท่องเที่ยวนอกหมู่บ้าน เช่น ดูกิจกรรมบ้านปลารณาการปูของตำบลเนินส้อ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสร้างโอกาสในการเรียนรู้วิถีชีวิตที่แตกต่างให้กับนักท่องเที่ยว

สถิติการศึกษาดูงานภายในหมู่บ้านและการเข้าพักโฮมสเตย์

ในการจัดการการท่องเที่ยวของบ้านจำรุง เป็นการทำงานแบบชาวบ้าน เพื่อที่จะให้ชาวบ้านทุกคนสามารถเข้าใจได้ง่าย ซึ่งมีข้อดีอยู่ในเรื่องของการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร ดังนั้นสถิติของการศึกษาดูงานภายในบ้านจำรุงและการเข้าพักโฮมสเตย์ ในช่วงแรกไม่ได้มีการบันทึกไว้ ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 จึงได้มีการจดบันทึกอย่างเป็นทางการ แต่ข้อมูลก็ยังกระจายและสูญหายไป ข้อมูลที่ได้จึงเป็นเพียงจำนวนคณะของผู้มาเยือนเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามปัจจุบันได้มีการปรับปรุงการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร และจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรมากขึ้น

เราจะมีข้อดีของรายงานเอกสาร การสรุปเอกสารการทำงานส่วนใหญ่เราให้ความสำคัญกับเรื่องนี้น้อย หลักคิดของเราเชื่อว่าเป็นต้องเชื่อมั่นเราว่าเราทำงานจริง เวลาตรวจสอบสรุปรายงานงานเอกสารก็ไม่ค่อยสมบูรณ์ อันนี้เรารู้ว่าเป็นข้อดีของเรา (ชาติชาย เหลืองเจริญ, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2551)

ตารางที่ 4.4

ข้อมูลจำนวนนักท่องเที่ยวจากการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของบ้านจำรุง
ปี พ.ศ. 2549-2550

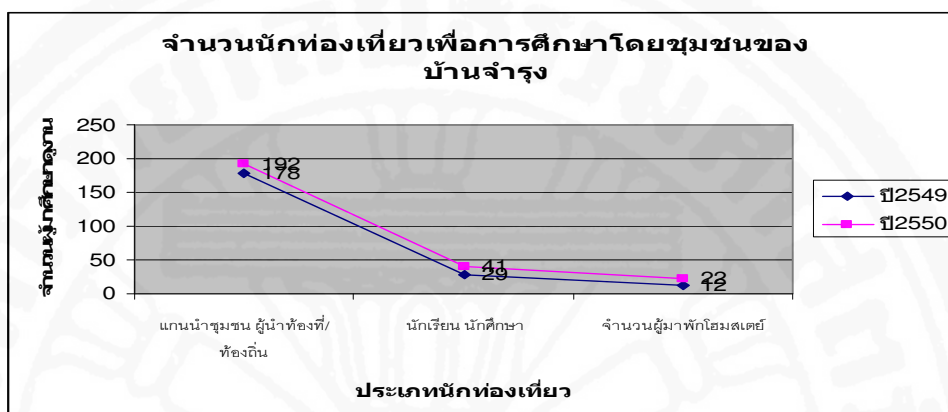
ปี พ.ศ.	จำนวนผู้มาศึกษาดูงาน (คณะ)		จำนวนผู้มาพัก โฮมสเตย์ (คณะ)	รวมจำนวน (คณะ)
	แกนนำชุมชน ผู้นำ ท้องถิ่น/ท้องถิ่น	นักเรียน นักศึกษา		
2549	178 (81.28%)	29 (13.24%)	12 (5.48%)	219 (100%)
2550	192 (75.29%)	41(16.08%)	22 (8.63%)	255 (100%)

ที่มา: ชาติชาย เหลืองเจริญ

สามารถแสดงเป็นกราฟเส้นเพื่อให้เห็นความแตกต่างที่ชัดเจนของจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นได้ ดังนี้

แผนภูมิที่ 4.3

จำนวนนักท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนบ้านจำรุง

นักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวและพักในชุมชนมีทั้งกลุ่มแกนนำ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นและนักเรียน นักศึกษา โดยเฉลี่ยสัดส่วนแกนนำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น ประมาณร้อยละ 78.28 นักเรียน นักศึกษา ประมาณร้อยละ 14.66 และผู้มาพักโฮมสเตย์ในชุมชน โดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 7.06

จากตารางข้อมูลจำนวนนักท่องเที่ยวของบ้านจำรุงที่รวบรวมโดยคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านจำรุงประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึก จะเห็นได้ว่านับตั้งแต่มีการเปิดหมู่บ้านให้มีการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา แนวโน้มการท่องเที่ยวของบ้านจำรุงดีขึ้นเป็นลำดับ มีจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงฤดูผลไม้ ตั้งแต่เดือนเมษายน-พฤษภาคม และช่วงปิดปีงบประมาณของหน่วยงาน ตั้งแต่เดือนสิงหาคม-กันยายนของแต่ละปี ประกอบกับการติดต่อเข้ามาเพื่อที่จะมาศึกษาดูงานเป็นอย่างมาก ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมหมุนเวียนในชุมชนจากการต้อนรับนักท่องเที่ยว

จากข้อมูลจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้บ้านจำรุง จะเห็นได้ว่ามีการเก็บรวบรวมสถิติเป็นรายปี โดยไม่ได้แยกออกเป็นรายเดือน เนื่องจากสถิติที่มีการรวบรวมไว้ ในปี พ.ศ. 2549 และปี พ.ศ. 2550 มีการเก็บรวบรวมไว้เพียงปีละ 6 เดือน ซึ่งข้อมูลไม่ต่อเนื่องกัน จึงไม่สามารถแสดงให้เห็นความถี่ของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมในในแต่ละเดือนได้

ตอนแรก ๆ ก็มีคนมาดูงานเรื่อย ๆ ไม่ได้เยอะเหมือนอย่างนี้ ตอนนี้มีมากขึ้นเกือบทุกวัน แต่เราก็ยังทำงานของเราอยู่ งานชุมชนถ้าเราว่างเราก็ช่วย เราก็ไปที่ศูนย์ฯ

แหละ คนจะมากันเยอะก็ตอนหน้าทุเรียน หน้าผลไม้ บางคนเขาไม่เคยเห็นต้นทุเรียน ต้นเงาะ เขาก็มาเรียนรู้จากที่นี่ (วินัย กว้างขวาง, สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2551)

การจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

1. การจัดการศูนย์การเรียนรู้

1.1 โครงสร้าง/วัตถุประสงค์/ระเบียบกติกา

โครงสร้างการทำงานของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงเป็นแบบเรียบง่าย ในการทำงานมีคณะทำงานซึ่งเป็นชุดเดียวกับคณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 11 คน เป็นผู้ดูแลประสานงานหลัก ซึ่งไม่มีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจนว่าใครทำหน้าที่อะไร เพราะทุกคนสามารถทำงานทดแทนกันได้ แต่หากมีงานที่ต้องการผู้รับผิดชอบจะมีการตกลงผ่านสภาหมู่บ้านแล้วมอบหมายงานให้เป็นครั้งคราวไป รวมทั้งชาวบ้านจำรุงทุกคนซึ่งเป็นสมาชิกของศูนย์การเรียนรู้มีหน้าที่ร่วมกันดูแล และสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกัน โครงสร้างคณะทำงานที่แต่งตั้งขึ้นเป็นเพียงหาผู้รับผิดชอบหลักเท่านั้น

คณะทำงานบ้านจำรุง

1. นายชาติชาย	เหลือองเจริญ	ประธาน
2. นายวินัย	กว้างขวาง	คณะทำงาน
3. นายชื่น	ดีนาน	คณะทำงาน
4. นายบรรจบ	ตั้งมั่น	คณะทำงาน
5. นายสุระพงษ์	คีนดี	คณะทำงาน
6. นายพุทธโธ	รัตนตรัย	คณะทำงาน
7. นางมยุรี	ก่อเกื้อ	คณะทำงาน
8. นางสุทิพย์	สุวรรณโชติ	คณะทำงาน
9. นายกำพล	แมนหมาย	คณะทำงาน
10. นายไพบุลย์	คนทา	คณะทำงาน
11. นายสำเร็จ	ดีนาน	คณะทำงาน

ถ้าจะพูดเรื่องการทำงาน คนที่มาใช้พื้นที่ศูนย์ฯ ก็เป็นคนเกือบทุกกลุ่มกิจกรรม กลุ่มไหนใช้ประโยชน์ก็จะช่วยรับผิดชอบค่าใช้จ่าย แต่ร้านค้าชุมชนจะรับผิดชอบ

ค่าใช้จ่ายหลัก ในฐานะผู้ใหญ่บ้านก็จะเป็นประธานโดยตำแหน่ง เพราะก็ไม่มีหน้าที่อะไรมาก ศูนย์ฯ ก็เป็นเหมือนพื้นที่ของทุกคน ทุกคนก็จะช่วยกันดูแล (ชาติชาย เหลืองเจริญ, สัมภาษณ์, 14 กรกฎาคม 2551)

การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนบ้านจำรุง มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ

1. เพื่อให้เกิดแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน เป็นโอกาสของชุมชนในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนต่างพื้นที่
2. เพื่อให้ชุมชนอื่นมีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในแง่วิถีชีวิต วิถีของชุมชน และแนวความคิดพัฒนาชุมชน รวมทั้งเกิดการขยายแนวความคิดพัฒนา
3. เพื่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยว และการขายผลผลิตของชุมชน

1.2 การบริหารงาน/กิจกรรม

การบริหารงานของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง มีการบริหารงานโดยใช้หลักประชาธิปไตย ซึ่งใช้เวทีประชาคมหมู่บ้าน (เวทีสภาหมู่บ้าน) เป็นเครื่องมือที่จะขับเคลื่อนกิจกรรมทุกกิจกรรมภายในหมู่บ้าน ในการพูดคุยผ่านเวทีประชุมสภาหมู่บ้านมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันถึงข้อมูลข่าวสาร ความเคลื่อนไหวภายในหมู่บ้าน รวมทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของชุมชนด้วย ทั้งนี้ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการร่วมคิดกิจกรรมต่าง ๆ ให้นักท่องเที่ยว ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำงานบริการด้านการท่องเที่ยว ร่วมรับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวที่จะมีงบประมาณส่วนหนึ่งนำมาใช้เพื่อพัฒนาชุมชน และสร้างความโปร่งใสในการทำงานที่คนในชุมชนสามารถตรวจสอบการทำงานของคณะทำงานได้

การบริหารงานการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นการสร้างความเข้าใจร่วมกันกับชุมชนในการเปิดบ้านเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวเพื่อมาศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนเองกับชุมชนภายนอก รวมทั้งเปิดบ้านเพื่อเป็นที่พักโฮมสเตย์ให้นักท่องเที่ยวมาพักค้างภายในชุมชน

นอกจากนี้ ยังมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันอย่างไม่เป็นทางการที่ถือได้ว่าเป็นลักษณะเด่นของคนจำรุง กล่าวคือ บ้านจำรุงมีศูนย์การเรียนรู้เป็นพื้นที่สาธารณะที่เมื่อชาวบ้านมีเวลาว่างจะมานั่งพูดคุยบอกเล่าเรื่องราวเล่าสู่กันฟัง ด้วยวิถีชีวิตของชาวสวนยางพาราจะทำงานในช่วงเวลากลางคืนและพักผ่อนช่วงกลางวัน หลังจากการพักผ่อนแล้วก็จะมารวมตัวกันอยู่ที่ศูนย์การเรียนรู้เพื่อพบปะพูดคุยกัน และเมื่อมีการพูดคุยกันทำให้ทราบถึงความเดือดร้อน ความต้องการต่าง ๆ ของชาวบ้าน ทำให้เกิดการช่วยกันคิดหาวิธีเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนและตอบสนองความต้องการของชาวบ้าน การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการจึงถือได้ว่าเป็นจุดกำเนิดของ

กิจกรรมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน เมื่อพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการแล้วก็นำเรื่องเข้าสภาหมู่บ้าน เพื่อหารือและตัดสินใจร่วมกันอีกครั้ง

หลักคิดในการทำงานและการทำกิจกรรมทุกกิจกรรมของบ้านจำรุง คือ “ทำไป เรียนรู้ไป” กล่าวคือ ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ มีการลองผิดลองถูก ถ้างานแบบใดที่ทำแล้วเกิดผลดี เป็นผลประโยชน์ก็จะพัฒนาขึ้นไปเป็นลำดับ และหากมีงานใดที่ทำแล้วไม่ก่อให้เกิดประโยชน์และ/หรือเกิดผลด้านลบก็มีการเรียนรู้และพยายามค้นหาแนวทางปฏิบัติใหม่ แนวทางการทำงานที่คิดว่าเหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อไป ซึ่งรูปแบบการทำงานแบบนี้จะเห็นได้ในทุกกลุ่มกิจกรรมในชุมชน

การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน คณะทำงานจะมุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสสัมผัสวิถีชีวิตที่แท้จริงของชาวบ้านจำรุง ได้เรียนรู้กิจกรรมในวิถีชีวิตของชาวบ้าน รวมทั้งอรรถาธิบายของคนในท้องถิ่น โดยกิจกรรมหลัก คือ การเข้าฟังบรรยายของวิทยากรท้องถิ่น การเยี่ยมชมบรรยากาศทั่วไปของหมู่บ้าน และมีการดูกิจกรรมของกลุ่มเฉพาะ ซึ่งการดูกิจกรรมเฉพาะกลุ่มจะมาจากความต้องการของนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังให้นักท่องเที่ยวได้รับประทานอาหารที่บ้านจำรุง 1 มื้อ เพื่อเป็นการเผยแพร่แนวคิดผักพื้นบ้านอาหารปลอดภัยที่หาได้ในชุมชน

1.3 การบริหารคนทำงาน

การบริหารคนทำงานของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง มีการบริหารคนทำงานโดยสร้างทีมงานที่มีการพิจารณาคณะคุณวุฒิ วิทยุคุณวุฒิ ความรู้/ความชำนาญ ความชอบ และความสมัครใจ มอบหมายงานให้เหมาะสมกับคน พร้อมทั้งสนับสนุนให้ทีมงานได้มีโอกาสพัฒนาความรู้ ทักษะตามความสนใจอยู่เสมอ มีการรวมคนโดยกิจกรรมต่าง ๆ ตามความสนใจและความถนัด เมื่อมีนักท่องเที่ยวต้องการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของชุมชน ทางคณะทำงานมีกระบวนการจัดคนทำงานที่มีผู้รับผิดชอบและแบ่งหน้าที่ของคณะทำงานออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ ได้แก่ หน้าที่เตรียมการ และหน้าที่ปฏิบัติการ

1.3.1 หน้าที่เตรียมการ

- ฝ่ายสถานที่ มีหน้าที่จัดเตรียมสถานที่ ซึ่งหมายถึงการจัดห้องบรรยาย จัดเก้าอี้สำหรับฟังบรรยาย และดูแลความสะอาดห้องบรรยายและห้องน้ำ มีผู้รับผิดชอบ ได้แก่ นางปรานอม รัตนพงศ์ และนางสาวนาฏยา ดีนาน เป็นหน้าที่ที่เกิดจากความสมัครใจในการทำงาน เนื่องจากทั้งสองเป็นแม่ค้าที่มาขายสินค้าภายในบริเวณศูนย์เรียนรู้จึงทราบถึงวันและเวลา

ที่นักท่องเที่ยวจะมาศึกษาเรียนรู้ แล้วจึงจัดเตรียมสถานที่เพื่อรับรองนักท่องเที่ยว/คณะศึกษาดูงาน

- ฝ่ายโสตทัศนูปกรณ์ มีหน้าที่ควบคุมระบบโสตทัศนูปกรณ์ นำเสนอสื่อวีดิทัศน์ผ่านจอโทรทัศน์ภายในห้องบรรยาย ระบบไฟฟ้า ระบบเครื่องเสียง และสื่อต่าง ๆ ในบางกรณีจะมีการถ่ายทอดการบรรยายผ่านเสียงตามสายภายในหมู่บ้าน และวิทยุชุมชนด้วย ซึ่งผู้รับผิดชอบคือ นายกำพล แม่นหมาย ที่มีความชำนาญเรื่องการใช้อุปกรณ์ โดยการเลือกคนทำงานเป็นการคัดเลือกตามความชำนาญเพื่อที่จะทำให้งานสำเร็จลุล่วงได้อย่างราบรื่น และรวดเร็ว ทั้งยังได้งานที่มีประสิทธิภาพเนื่องจากมีความชำนาญการด้วย

1.3.2 หน้าที่ปฏิบัติการ

- ฝ่ายต้อนรับ มีหน้าที่ต้อนรับคณะศึกษาดูงานเมื่อมาถึงบ้านจำรุง ซึ่งจะควบคุมเวลาในการที่คณะศึกษาดูงานได้ผ่อนคลายและพักผ่อนตามอัธยาศัยหลังจากการนั่งรถมายังชุมชน แล้วจึงให้เข้าฟังการบรรยายที่ห้องบรรยาย

- ฝ่ายวิทยากร มีหน้าที่จัดการการเรียนรู้โดยการบรรยายให้ข้อมูลกับคณะศึกษาดูงานรวมถึงสร้างบรรยากาศให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนระหว่างคณะศึกษาดูงานด้วย ซึ่งผู้รับผิดชอบหลัก ได้แก่

1. นายชาติชาย เหลืองเจริญ (ผู้ใหญ่บ้าน)
2. นายมานพ กว้างขวาง (สมาชิกเทศบาลตำบลเนินฆ้อ)

ถ้าหากติดภารกิจอื่นก็จะมีผู้บรรยายแทน (ผู้บรรยายรอง) ได้แก่

1. นายวินัย กว้างขวาง
2. นายบรรจบ ตั้งมั่น
3. นายสำเร็จ ดีนาน

วิทยากรที่ให้ความรู้เป็นผู้ที่มีความชำนาญและมีประสบการณ์ในการทำงานพัฒนา เนื่องจากเป็นแกนนำในการพัฒนาชุมชน

การทำงานโดยให้โอกาสแกนนำชุมชนได้มาเป็นวิทยากรเป็นการมองว่าทุกคนมีศักยภาพในการทำงานที่เท่าเทียมกัน สามารถทำงานแทนกันได้ โดยในการบรรยายเป็นการบรรยายเพื่อให้นักท่องเที่ยวเห็นภาพบ้านจำรุงจึงมีการแนะนำข้อมูลหมู่บ้านโดยทั่วไป จากนั้นนำเสนอสื่อวีดิทัศน์ประกอบการบรรยาย และบรรยายเพิ่มรายละเอียดตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาดูงาน นอกจากนี้ยังมีการเปิดโอกาสให้คณะศึกษาดูงานได้ซักถามข้อสงสัย และ

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้คณะศึกษาดูงานเข้าใจสภาพความเป็นอยู่ของบ้านจำรุงได้ง่ายขึ้น ก่อนที่จะมีการลงพื้นที่เพื่อสัมผัสกับพื้นที่จริง

- ฝ่ายอาหารและเครื่องดื่ม มีหน้าที่จัดน้ำดื่มรับรองคณะศึกษาดูงาน กลุ่มทำอาหารจะประสานนำวัตถุดิบจากกลุ่มเกษตรพื้นบ้านจัดเครื่องดื่มที่เป็นน้ำสมุนไพร ได้แก่ น้ำดอกอัญชัน และจะทำอาหารตามความต้องการของคณะศึกษาดูงานโดยใช้ผักพื้นบ้าน

- ฝ่ายจำหน่ายเอกสาร-สื่อเพื่อการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและของที่ระลึกชุมชน ได้แก่ เสื้อ ซีดี หนังสือ เป็นต้น คณะทำงานจะจัดผู้พิการในชุมชนมาดูแล เพื่อสร้างรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ ให้กับครอบครัว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการเลือกคนทำงานที่ความสามารถและให้โอกาสกับคนทุกเพศทุกวัยทุกสถานภาพในการทำงาน

- ฝ่ายจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น กะปิ น้ำปลา ของกลุ่มสตรีบ้านจำรุงและกลุ่มกะปิน้ำปลาบ้านจำรุง สมาชิกกลุ่มที่สมัครใจผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนมาขายสินค้าของกลุ่ม นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านที่ขายสินค้าชุมชนและสินค้าแปรรูป เช่น ผลไม้ตามฤดูกาล ผลไม้ทอด ซึ่งเป็นรูปแบบของการขายสินค้าของชาวบ้านเองที่ไม่ได้เป็นของกลุ่ม จัดจำหน่ายในพื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้ โดยจะให้สิทธิเฉพาะคนในหมู่บ้านเท่านั้น การจำหน่ายสินค้าชุมชนอาจจะไม่ถือว่าเป็นหน้าที่ แต่จะเรียกว่าเป็นเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านสามารถนำสินค้าของตนมาจำหน่ายนับเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชน

คณะทำงานมีความเชื่อว่า คนทุกคนสามารถทำงานได้ดีถ้ามีความตั้งใจและสนใจในการทำงานประเภทนั้น ๆ ประกอบกับบ้านจำรุงมีปัจจัยที่เอื้อต่อการบริหารคนทำงาน กล่าวคือ เป็นหมู่บ้านขนาดกลางมีจำนวนประชากรไม่มากนัก มีความเป็นเครือญาติกัน และมีการทำกิจกรรมร่วมกันบ่อยครั้ง จึงทำให้สามารถสังเกตเห็นถึงความถนัด ความสามารถในการทำงานของแต่ละคนได้ ซึ่งเป็นการจัดหาคนเข้าทำงานตามหน้าที่ของการจัดการ กล่าวคือ เป็นการจัดคนที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับตำแหน่ง และหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย “Put The Right Man on The Right Job” ส่งผลให้การทำงานประสบผลสำเร็จได้

พยายามทำความเข้าใจกับคนทำงาน มีการพูดคุยกัน แล้วให้มีเป้าหมายที่ชัดเจน แต่การทำงานหรือวิธีการเราจะใช้จากการเรียนรู้จริง เรียนรู้ของจริง ใช้ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เพราะเรารู้จักกันนี้ว่าใครเป็นแบบไหน พ่อแม่ทำอะไร ฐานะทางบ้านเป็นยังไง แล้วให้ทำงานตามความต้องการของเขา การทำกิจกรรมก็จะเห็นคน เห็นแววว่าใครมีความสามารถด้านไหน แล้วเราจะเน้นการคิดร่วมและการคิดบวก (วินัย กว้างขวาง, สัมภาษณ์, 22 ตุลาคม 2551)

นอกจากนี้ ยังมีการปลูกฝังและส่งเสริมให้คนมีสำนึกรักชุมชน ลักษณะการรักชุมชนของชาวจำรุง คือ มีการทำงานเพื่อส่วนรวม ไม่มองว่าการทำงานส่วนรวมเป็นภาระหน้าที่ที่ต้องทำ หากแต่มองว่าเป็นงานของทุกคนที่จะช่วยกันทำเพราะหมู่บ้านเป็นของทุกคน ทุกคนได้อยู่ได้ใช้ประโยชน์จากหมู่บ้าน ซึ่งวิธีคิดที่เน้นย้ำให้ทุกคนรักชุมชน คือ “อยากเห็นบ้านจำรุงเป็นอย่างไร ให้ทำอย่างนั้น” กล่าวคือ ถ้าอยากเห็นชุมชนมีความสุข ก็ต้องร่วมมือร่วมใจกันสร้างความสุขให้เกิดขึ้นกับชุมชน ยกตัวอย่างเช่น ถ้าอยากเห็นชุมชนบ้านจำรุงสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อยก็ต้องไม่ทิ้งขยะเรี่ยราด ช่วยกันเก็บขยะคนละไม้คนละมือ ดูแลหน้าบ้านของตนเองให้สะอาดอยู่เสมอ เป็นต้น โดยวิธีคิดนี้ถูกปลูกฝังมาจากรุ่นสู่รุ่น เริ่มตั้งแต่เด็กมีการปลูกฝังโดยใช้กิจกรรมให้เด็ก ๆ ได้ลงมือทำเพื่อเป็นการเรียนรู้จากการทำงานจริง เช่น โครงการหนึ่งเดือนถนนสะอาดของกลุ่มกองทัพนม ซึ่งเป็นกลุ่มเด็ก เป็นโครงการที่สนับสนุนให้เด็กเป็นแบบอย่างที่ดีในชุมชน คือ เมื่อเด็กร่วมกันรักษาความสะอาดของหมู่บ้าน ผู้ใหญ่จะเกิดสำนึก ไม่อยากทิ้งขยะเพื่อไม่ให้เป็นตัวอย่างไม่ดีและเป็นภาระของเด็ก ๆ ที่เป็นลูกเป็นหลานของพวกเขา ถือได้ว่าเป็นกุศโลบายในการกระตุ้นให้ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้และจิตสำนึกที่ดี

การทำให้คนในชุมชนเกิดสำนึกกับชุมชนของบ้านจำรุง คณะทำงานใช้การวิธีการเลือกคนที่เห็นถึงประโยชน์ส่วนรวมเพื่อทำงานชุมชน เลือกคนที่มีวิธีคิดที่จะแบ่งปัน ต้องการให้คนในชุมชนมีความสุข นอกจากนี้ยังมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้านด้วยว่าทุกคนมีศักยภาพในการทำงานพัฒนา ไม่ว่าจะใครก็สามารถช่วยงานชุมชนได้ถ้ามีความรักชุมชน

ปัญหาของงานพัฒนา คือ คนไม่รักชุมชน อยู่แบบเอาเปรียบชุมชน มีช่องว่างตรงไหนมันจะเอาเปรียบ เราก็มาดูแลแล้วความผูกพันกับชุมชนมีน้อย ความเชื่อมั่นต่อชุมชนไม่มีก็เลยไม่รักชุมชน คนแบบนี้มีน้อย มันมีคนส่วนใหญ่รักเหมือนกันแต่รักไม่ถูก จะทำยังไงดีเรียนก็ไม่เก่งไปไหนก็ไม่รอด ชีวิตอยู่ไปวัน ๆ คนพวกนี้ต่างหากที่มีศักยภาพก็ชวนคนพวกนี้ทำงาน เราต้องคุยกับคนที่มีวิธีคิดแบ่งปันแต่ไม่มีตั้งค์ คนพวกนี้จะปันแรง ปันใจ ปันพลังออกมา ก็ดึงคนเหล่านี้ออกมาทำงาน พองานมันถูกเคลื่อนไปสักระยะหนึ่งมันจะแข็งแรง (ชาติชาย เหลืองเจริญ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2551)

แนวทางในการทำงานของชาวจำรุงที่ใช้ คือ “พื้นที่ชุมชนเป็นตัวตั้ง ชุมชนเป็นแกนหลัก และบูรณาการทำงานร่วมกัน” กล่าวคือ เป็นการทำงานที่ดูบริบทของชุมชนเป็นหลักในการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม เป็นตัวกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ตัวอย่างเช่น ในกรณีของการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรม ชาวบ้านจำรุงส่วนใหญ่มีอาชีพ

ทำสวนยางพารา จึงมีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งกลุ่มรวมซื้อรวมขายยางพารา เพื่อรับซื้อยางพาราจากชาวสวน เป็นการลดการเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง และส่งเสริมความเป็นธรรมในการค้าขาย เป็นต้น จะเห็นได้ว่ากลุ่มกิจกรรมของบ้านจำรุงเป็นกลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริง เกิดจากการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านเป็นสำคัญ และนอกจากนี้ยังมีการบูรณาการทำงานร่วมกันของกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ได้แยกกว้างงานใดเป็นงานเฉพาะกลุ่ม ซึ่งทุกคนมีส่วนร่วมและช่วยเหลือกันทำงานของชุมชน

อย่างไรก็ตาม บ้านจำรุงยังมีความแตกต่างทางความคิดที่มีความคิดเห็นแบ่งเป็นฝักฝ่าย ซึ่งชาวจำรุงมองว่าความแตกต่างทางความคิดหรือความขัดแย้งต่าง ๆ เป็นประชาธิปไตยทางความคิดที่แต่ละคนสามารถจะคิดเห็นต่างกันได้ แต่หากความคิดที่แตกต่างนั้นจะไม่ทำลายความคิดและผลประโยชน์ของส่วนรวม ทั้งนี้ จะต้องยอมรับฟังความคิดเห็นของคนส่วนรวม และเห็นถึงประโยชน์สาธารณะเป็นหลัก

มีขัดแย้งทางความคิดแต่ในทางปฏิบัติเขาก็ตัวใครตัวมัน นี่ก็เป็นเรื่องปกติ ผมเห็นความขัดแย้งของหมู่บ้านตั้งแต่จำความได้ มีคนสองกลุ่มทำงานบนความขัดแย้งมาตลอด คนบ้านจำรุงมีบุคลิกอย่างหนึ่งคือเห็นถึงประโยชน์สาธารณะเป็นสำคัญ เขาไม่ชอบใจเขาก็เฉย ผมก็เหมือนกันถ้าเรื่องไหนที่ผมไม่ชอบผมก็ไม่ไป
(ชาติชาย เหลืองเจริญ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2551)

1.4 การบริหารเงิน

การจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาที่มีการบริหารงานการเงินแบบเรียบง่าย โดยการบริหารจัดการเงินใช้เวทีสภาหมู่บ้านเป็นเครื่องมือในการหาข้อตกลงในการใช้จ่ายเงินของหมู่บ้าน เนื่องจากรายรับที่ได้มาจากค่าบริการที่เรียกเก็บจากคณะศึกษาดูงานสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการสนับสนุนชุมชน จะมีการเก็บรวบรวมไว้ในกองทุนพัฒนาหมู่บ้านที่ถือได้ว่าเป็นงบประมาณส่วนกลางของชุมชน ดังนั้นในการใช้จ่ายงบประมาณของชุมชนจึงมีการแจ้งให้คนในชุมชนทราบ และสามารถตรวจสอบบัญชีการเงินได้อีกด้วย

การทำงานการเงินเป็นแบบเรียบง่ายที่ชาวบ้านสามารถทำกันเองได้ เพื่อความสะดวกในการจัดการ ซึ่งลักษณะการทำงานมีการเก็บรวบรวมค่าใช้จ่ายไว้ ผู้ดูแลค่าใช้จ่าย และผู้ที่รวบรวมเงิน รวมถึงรายชื่อคณะนักท่องเที่ยว คือ นายสำเร็จ ดินาน ในส่วนนี้จะเป็นการบันทึกแบบคร่าว ๆ ไว้ก่อน และเมื่อครบ 1 เดือน จะมีการรวบรวมข้อมูลโดยคณะทำงานที่จะบันทึกข้อมูลว่าตลอดระยะเวลา 1 เดือนที่ผ่านมา มีรายละเอียดเกี่ยวกับจำนวนคณะนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมเขียนรายรับจากการสนับสนุนชุมชน รายจ่ายต่าง ๆ เช่น ค่าน้ำประปา ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำดื่ม ค่าทำความสะอาด

สะอาด ฯลฯ เพื่อเก็บไว้เป็นข้อมูลทางสถิติ จากนั้นก็นำยอดเงินที่เหลือจากหักค่าใช้จ่ายแล้วจะนำไปสมทบกับกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน โดยมีผู้รับผิดชอบ คือ นายบรรจบ ตั้งมั่น ซึ่งเป็นผู้ดูแลกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน จะนำฝากกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร โดยมีรถรับฝากเงินจากทางธนาคารเข้ามารับฝากทุก ๆ วันศุกร์ งบประมาณจำนวนนี้นำไปใช้ในงานพัฒนาต่าง ๆ ในหมู่บ้าน

เงินสมทบชุมชนก็ได้มาจากคนมาดูงานนั่นแหละเป็นหลัก ธรรมดา มันน่าจะเยอะกว่านี้ ตอนหลัง ๆ หักค่าน้ำมัน ค่าตั้งเก้าอี้ ค่าไรไป คือ คนมาช่วยกันน้อยลง เมื่อก่อนก็หักแต่หักน้อย เขาต้องเพิ่มเพราะคือเขาดูแล้วบางทีคนมันมาทุกวันมันก็เหนื่อยมาก คือ เขาต้องทำงานบ้าน ถ้าเขาต้องรับผิดชอบงาน ทางบ้านเขาก็ไม่ได้ทำ ก็ให้เขาคู่มือคือต้องอยู่ได้ เราไม่ได้เน้นตัวคนแต่เน้นให้คนอยู่ได้มากกว่า มีเงินเยอะแต่ไม่มีคนก็จบ แต่เงินน้อยแล้วคนมีก็ดีกว่า (บรรจบ ตั้งมั่น, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2551)

การจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาบ้านจำรุงมีการกำหนดอัตราค่าบริการสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการสนับสนุนชุมชนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการกำหนดอัตราค่าบริการสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ สำหรับใช้จ่ายในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา เริ่มมีการกำหนดเมื่อปี พ.ศ. 2547 (ตั้งแต่ผู้ใหญ่ชาติชาย เหลืองเจริญ เข้ามาเป็นผู้ใหญ่บ้าน) เนื่องจากมีความเห็นว่า การจัดการศูนย์เรียนรู้ที่มีค่าใช้จ่ายที่คณะกรรมการต้องมีภาระในการจัดหามาด้วย เช่น ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา ค่าน้ำดื่ม ฯลฯ และเมื่อนักท่องเที่ยวหรือผู้ต้องการมาเรียนรู้เข้ามายังหมู่บ้านจำรุงเป็นจำนวนมาก บางวันมาเป็นจำนวนมากกว่า 500 คน ชุมชนต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น ประกอบกับคณะกรรมการหรือสมาชิกของบ้านจำรุงผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา คนที่มาต้อนรับ ดูแลให้ความสะดวกนักท่องเที่ยวต้องสละเวลาในการประกอบอาชีพส่วนตัวไปทั้งการทำงานเกษตรภายในชุมชนหรือการประกอบอาชีพนอกชุมชน จึงมีข้อตกลงร่วมกันในหมู่คณะกรรมการว่าควรจัดสรรงบประมาณจำนวนหนึ่ง เพื่อนำมาเกื้อหนุนให้คนที่มาช่วยงานชุมชน สามารถมีส่วนร่วมในการทำงานส่วนรวมและดำรงชีพส่วนตัวได้โดยไม่กระทบต่อเศรษฐกิจครอบครัว ซึ่งให้เงินชดเชยการขาดรายได้ในรูปแบบของเงินออม โดยการออมจะฝากกับธนาคารชุมชนบ้านจำรุง ซึ่งเป็นสถาบันการเงินของชุมชน ถือได้ว่าเป็นการสร้างนิสัยการประหยัดอดออมให้แก่ชาวบ้าน รวมทั้งเป็นการหมุนเวียนระบบเศรษฐกิจของชุมชน

เราทำงานฟื้นฟู เราก็รู้อยู่แล้วว่าต้องมีคนมาดูงาน คือ ก่อนนี้ก็มีคนมาดูงาน ประมาณปีละสิบ ยี่สิบคนนะ ถ้าแค่สิบ ยี่สิบเราก็ไม่ต้องทำอะไรหรอกเพราะมันน้อย

แต่เราคิดว่าถ้าต่อไปมากขึ้นเยอะ ๆ เราก็เลยคิดว่าต่อไปต้องจ่ายคนละละ 1,000 บาท 1,000 นี้เราก็เอาไปเลี้ยงแขก คนกวาด คนเช็ด คนดู คนล้างห้องน้ำ ชื้อน้ำแข็ง ชื้อน้ำไปเลี้ยง จัดเก้าอี้ เราก็ตัดไว้ เพราะเราก็อ่านออกกะว่าเคยมีคนมาบ่นให้ฟังว่ามีคนมาดูงาน แต่ไม่ไหวเพราะไม่ได้เรียกเขาคนละละ 1,000 มันก็ไม่ไหว ค่าน้ำไฟ มันต้องใช้ เราก็ตัดไว้ เพราะฉะนั้นเราก็ไม่ต้องปรับไรหรอก เราก็เอาเงินนั้นมาใช้ คนมารับแขกเขาก็เสียเวลา ถ้าเขาไม่ได้ไรเลยเขาจะทำไม ก็เอาเงินไปเลี้ยงก๊วยเตี้ยวบ้าง ค่าอะไรบ้าง แต่จะให้ในรูปแบบเงินออม (สำเร็จ ดินนาณ, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2551)

การกำหนดอัตราค่าบริการสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการสนับสนุนชุมชน มีการกำหนด ดังนี้

ตารางที่ 4.5

อัตราค่าบริการสำหรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนบ้านจำรุง

ลำดับ	รายการ	ค่าใช้จ่าย	หมายเหตุ
1.	ค่าสนับสนุนชุมชน	1,000 บาท	เพื่อใช้เป็นค่าน้ำดื่ม ผลไม้ตามฤดูกาล ค่าไฟฟ้า สถานที่
2.	ค่าสนับสนุนกลุ่มกิจกรรม	กลุ่มละ 500 บาท	ในกรณีที่ต้องการเยี่ยมชม
3.	ค่ารถบริการ	1,000 บาท/วัน	ในกรณีที่ต้องการนั่งรถและไม่เกิน 100 ท่าน
4.	ค่าอาหารกลางวัน ค่าอาหารว่าง	70 บาท/คน 20 บาท/คน	อาหารพื้นบ้าน 3 อย่าง (งดกาแฟ) / น้ำสมุนไพร ขนมหัองถิ่น
5.	ค่าอาหารเย็น ค่าอาหารเย็น	200 บาท/คน 100 บาท/คน	อาหารทะเลปิ้งย่าง อาหารพื้นบ้าน/บันเทิง
6.	ค่าที่พักชุมชนโฮมสเตย์	120 บาท/คน/วัน	พร้อมอาหารเช้า (ข้าวต้ม)
7.	ค่าห้องประชุม	1,000 บาท/วัน	ในกรณีมีเวที/สัมมนา

ตารางที่ 4.5 (ต่อ)

ลำดับ	รายการ	ค่าใช้จ่าย	หมายเหตุ
8.	ค่าชมสวนผลไม้	ตามความเหมาะสม	
9.	สัมตำ	30 บาท/จาน	โปรดส่งล่วงหน้า

ที่มา: ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและผู้สูงอายุบ้านจ่ารุง

อัตราค่าบริการสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ที่เรียกเก็บจากคณะศึกษาดูงาน เป็นการเรียกเก็บเพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการสนับสนุนงานพัฒนาของชุมชน โดยเงินที่ได้นำไปรวมไว้กับกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งอัตราค่าบริการนี้มีการยืดหยุ่นและสามารถต่อรองกับชุมชนได้ตามคณะศึกษาดูงาน บางคณะก็ไม่ได้ชำระค่าธรรมเนียมตามอัตราที่ได้กำหนดไว้ หรือบางคณะก็ไม่ได้ชำระเลย และในกรณีที่ไม่ทราบอัตราค่าบริการที่เรียกเก็บนี้ คณะศึกษาดูงานจะให้เป็นการสมทบชุมชนตามกำลังทรัพย์ ซึ่งคณะทำงานเองก็ไม่ได้เรียกเก็บในทุกกรณี ถือได้ว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมากกว่าเป็นกฎเกณฑ์ของการท่องเที่ยวบ้านจ่ารุง

2. การทำความเข้าใจกับชุมชน

ความเข้าใจของชุมชนในการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา ชาวบ้านมีความเข้าใจในการท่องเที่ยวบ้านจ่ารุงอยู่แล้ว ชาวบ้านคุ้นเคยกับการที่นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมหมู่บ้าน เนื่องจากมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเรียนรู้อยู่เป็นระยะ เพียงแต่ในช่วงปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา มีนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น มีเพียงกรงานบางอย่างเท่านั้นที่เพิ่มขึ้นมา เช่น การให้นักท่องเที่ยวเยี่ยมชมการทำงานของกลุ่มกิจกรรม แต่ไม่ได้กระทบวิถีชีวิตของชุมชนและการทำงาน ประกอบกับชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่คงขนบธรรมเนียมประเพณีไทย อันแสดงได้ถึงน้ำใจไมตรีที่ดีต่อผู้มาเยือนหรือนักท่องเที่ยว ดังคำกล่าวที่ว่า “อันธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ” ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การจัดการการท่องเที่ยวบ้านจ่ารุงไม่ต้องปรับเปลี่ยนวิถีความเป็นอยู่เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวมากนัก ซึ่งการที่ยังคงวิถีชีวิตดั้งเดิมเป็นการแสดงอัตลักษณ์ของชุมชนไว้ นับได้ว่าเป็นการสร้างความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยวตั้งแต่ครั้งแรกที่ได้พบเห็นและนักท่องเที่ยวยังได้สัมผัสวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบชนบทอย่างแท้จริง “การทำมาความเข้าใจกับชุมชนเราก็ไม่ได้ทำอะไรกันมาก เพราะก็ให้เขารู้จักความเป็นเรา อยู่กันแบบปกตินี้แหละ ไม่ได้ต้องไปจัดไปแต่งอะไร ก็มีบ้างที่จะต้องให้การเรียนรู้ เรียนรู้จากของจริงที่เคยทำกันมา แล้วก็ปรับความคิดให้ตรงกัน” (วินัย กว้างขวาง, สัมภาษณ์, 22 ตุลาคม 2551)

3. การคัดเลือกผู้เข้าร่วมบริการ

การคัดเลือกผู้เข้าร่วมให้บริการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา เป็นการสมัครใจในการทำงานชุมชน เน้นการทำงานด้วยความสนใจ และความชอบ ซึ่งในการทำงานต่าง ๆ ในการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาเป็นการทำงานสาธารณะ แต่มีค่าตอบแทนให้ผู้มาช่วยงานชุมชน เพื่อเป็นสินน้ำใจเล็ก ๆ น้อย ๆ

การให้บริการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา มีการให้บริการตามกระบวนการศึกษาดูงาน กล่าวคือ เมื่อนักท่องเที่ยวเข้าฟังบรรยายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จะมีวิทยากรหลักบรรยายถึงการทำงานด้านงานพัฒนา โดยนักท่องเที่ยว 1 คนละ มีผู้บรรยายเพียง 1 คน นอกจากนี้จะมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากไม่สามารถนั่งประชุมภายในห้องประชุมได้ครบ จะแบ่งนักเที่ยวเป็น 2 กลุ่มหรือมากกว่านั้น ซึ่งจัดผู้บรรยายให้กลุ่มละ 1 คน เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับฟังการบรรยายอย่างทั่วถึง การบรรยายเป็นการบรรยายถึงประสบการณ์การพัฒนาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน และการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน โดยจะใช้กิจกรรมต่าง ๆ เพื่ออธิบายให้เห็นภาพและเข้าใจได้ง่ายมากขึ้น

นำเสนอเรื่องงานพัฒนาชุมชนเป็นหลัก บางคนที่ต้องการเจาะลึกเรื่องใดเรื่องหนึ่งเราก็จะให้เจ้าของเรื่องเขามาเล่า แต่ถ้าเขาไม่อยู่หรือไม่สะดวก ผมก็จะเล่าเองทั่วไปก็จะเล่าว่าบ้านจำรุงมีความเป็นมาอย่างไร มีการบริหารงานอย่างไร แล้วทิศทางการทำงานจะเป็นแบบไหน (ชาติชาย เหลืองเจริญ, สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2552)

เวลาเป็นวิทยากร ก็จะต้องว่าเขามาจากคณะไหน ส่วนใหญ่เราจะอธิบายเรื่องระบบการพัฒนาทั้งหมดทั้งขบวน ถ้าเรารู้ว่าเขามาจากหน่วยงานไหนเราก็จะพูดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเขาได้ จะเน้นเรื่องที่เขาต้องการรู้เป็นหลัก ให้เห็นทั้งขบวน การที่ชุมชนช่วยเหลือ ร่วมมือกัน เวลาพูดก็ต้องพูดให้เห็นภาพ มีตัวอย่าง เล่าให้เข้าใจง่าย (มานพ กว้างขวาง, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2551)

การคัดเลือกผู้เข้าร่วมให้บริการที่พักชุมชนโฮมสเตย์ ใช้วิธีการสมัครโดยให้เจ้าของบ้านมีความสมัครใจเข้าร่วมกลุ่มเอง มีการเปิดรับสมัคร 2 รอบ คือ ในปี พ.ศ. 2547 รับสมัครรอบที่ 1 มีบ้านที่ร่วมให้บริการ 15 หลังคาเรือน และในปี พ.ศ. 2548 เปิดรับสมัครรอบที่ 2 มีบ้านที่ร่วมให้บริการอีก 20 หลังคาเรือน รวมปัจจุบันมีบ้านพักโฮมสเตย์ จำนวน 35 หลังคาเรือน โดยไม่มีรูปแบบจัดการคนเข้าพักที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ความเหมาะสม และตัวนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ

การจัดนักท่องเที่ยงให้เข้าพักบ้านพักโฮมสเตย์เป็นการจัดโดยคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้เป็นผู้จัดในแต่ละกลุ่มนักท่องเที่ยว “เวลามีคนมาดูงานแล้วพักโฮมสเตย์ เราก็จะให้เขามาพักบ้านที่สะดวก บ้านใกล้ทาง แล้วก็ให้บ้านที่ดูมีโอกาสกว่าบ้านอื่นก่อน เขาจะได้มีรายได้ขึ้นมาบ้างจากคนมาพัก” (บรรจบ ตั้งมั่น, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2551)

เกณฑ์ที่ใช้ในการจัดนักท่องเที่ยวนั้นจะเป็นเกณฑ์ที่คณะกรรมการเป็นผู้กำหนดได้แก่

- ให้นักท่องเที่ยงได้พักบ้านพักโฮมสเตย์ที่ครอบครัวที่มีรายได้น้อยรับนักท่องเที่ยวก่อน เพื่อเป็นการช่วยเหลือทางการเงินแก่ครอบครัวนั้น ๆ

- ให้นักท่องเที่ยงได้พักบ้านพักโฮมสเตย์ที่มีความสะดวกในการเดินทาง เช่น เลือkB้านพักที่อยู่ใกล้ถนน

- ให้นักท่องเที่ยงได้พักบ้านพักโฮมสเตย์ให้ตรงกับกลุ่มนักท่องเที่ยว ยกตัวอย่างเช่น หากนักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะคัดเลือกให้พักบ้านพักที่เจ้าของบ้านเป็นสมาชิกสภาเทศบาล หากนักท่องเที่ยวเป็นกลุ่ม อสม. จะคัดเลือกให้พักบ้านพักที่เจ้าของบ้านเป็น อสม. ด้วย เป็นต้น เพื่อให้นักท่องเที่ยงได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเจ้าของบ้านได้

ไม่มีการคัดเลือกบ้าน บ้านคนไหนมีตังค์น้อยก็ให้บ้านนั้นก่อน หรือผมจะได้โจทย์จากคณะเดินทางมาแล้วว่าเขาอยากเรียนรู้เรื่องอะไร ผมก็จะรู้ แล้วผมก็จะรู้ว่าในชุมชนคนไหนคุยเรื่องแบบนี้ได้ ก็ส่งเขาไปเรียนรู้ที่นั่น บางทีมันมีโจทย์มาว่าเขาต้องการอะไร แล้วก็เลือกบ้านที่ใกล้ทาง (ถนน) สะดวก อยู่ใกล้ศูนย์ฯ (ชาติชาย เหลืองเจริญ, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2551)

4. การเตรียมความพร้อมด้านคน และสถานที่

การเตรียมด้านคนในการให้บริการบ้านพักโฮมสเตย์ เจ้าบ้านที่ต้องการเข้าให้ร่วมบริการต้องมีความเต็มใจในการรับนักท่องเที่ยวที่จะมาพักค้างในบ้านของตน และเปิดใจในการต้อนรับบุคคลที่เราไม่เคยรู้จัก ไม่สนิทสนมมาก่อน เพื่อพักอาศัยอยู่ในบ้านเดียวกัน ซึ่งในช่วงแรกที่มีความคิดทำเป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์นั้น มีชาวบ้านส่วนหนึ่งวิพากษ์วิจารณ์และต่อต้านว่า จะเป็นการชักศึกเข้าบ้าน เพราะเป็นการนำคนนอกเข้ามาอยู่ในชุมชน

ตอนนั้นก็มีการต่อสู้ทางความคิดเป็นข้อกังวลว่า เป็นการชักศึกเข้าบ้านหรือเปล่า คนไม่รู้จักหัวนอนปลายตีนทำไมเขาถึงกล้ามานอนในชุมชน เขาอาจจะมีเจตนาร้าย ก็ล้อมวงคุยปรึกษากันอีกแล้วก็ได้ข้อสรุปว่าถ้าเขาไม่กลัวเรา เราจะกลัวเขาทำไม

คือเขาต้องกลัวเราว่า เหมือนที่เรามาในชุมชนคนแปลกหน้าเขาต้องกลัวเรา ส่วนคนที่ทักท้วงมาเราก็ฟัง (ชาติชาย เหลืองเจริญ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2551)

เจ้าของบ้านมีหน้าที่จัดเตรียมบริเวณพักผ่อน เครื่องนอน รวมถึงการจัดเตรียมห้องสุขาเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งทางกลุ่มให้การสนับสนุนเครื่องนอน ได้แก่ ผ้าห่ม หมอน มุ้ง ให้แก่บ้านพักโฮมสเตย์ และเจ้าบ้านเป็นผู้ดูแลความสะดวกให้บ้านเรือนอยู่เสมอ ครั้งแรกสุดที่มีคนมาพักบ้านเราก็ยังไม่มีอะไรให้เขา แต่เขามีมากันเอง พอดีเขามาเที่ยวที่แหลมแม่พิมพ์แล้วไม่มีที่พัก พอดีเห็นป้ายเขาก็โทรมาหาผู้ใหญ่ๆ พอตอนหลังเราก็เลยต้องมีที่นอน หมอน มุ้ง ให้เขา ถ้าเป็นบ้านพี่ ทางกลุ่มก็จะให้ผ้าห่ม 8 ผืน หมอน 8 ใบ มุ้งอีก 1 หลัง . . . เวลามีคนมาพัก เราไม่เคยต้องมาจัดบ้าน กวาดบ้านไม่เคยเลย เพราะเราทำเป็นประจำของเราอยู่แล้ว จะมาเมื่อไหร่ก็ได้ เราก็ใช้ชีวิตแบบปกติ ไม่มีอะไรเป็นพิเศษ มาก็อยู่กับเหมือนที่เหมือนน้อง (ชนางรักษ์ ก่อเกื้อ, สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2552)

5. การบริการทั่วไป

5.1 ที่พัก

การบริการที่พักในชุมชนของบ้านจำรุงเป็นที่พักแบบโฮมสเตย์ คือให้นักท่องเที่ยวพักร่วมกับเจ้าของบ้าน และเรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของเจ้าของบ้านไปพร้อมกัน ด้วยโฮมสเตย์บ้านจำรุงเริ่มจัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 โดยเริ่มจากการโฆษณาตามสื่อวิทยุชุมชนตามป้ายประกาศต่าง ๆ และเริ่มมีคนเข้ามาพักตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 ซึ่งในช่วงแรกที่เริ่มตั้งหมู่บ้านโฮมสเตย์ขึ้นมาได้มีการระดมความคิดเห็นว่า ควรจะปรับปรุงสภาพแวดล้อม สภาพภูมิทัศน์ รอบ ๆ บ้านเพื่อให้น่าอยู่มากขึ้น ซึ่งมีความคิดที่จะทำในรูปแบบของรีสอร์ท เพื่อให้ผู้ที่มาพักได้อยู่อย่างสะดวกสบาย แต่ในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ของหมู่บ้านต้องใช้งบประมาณค่อนข้างสูง จึงเกิดการระดมความคิดเห็นอีกครั้งเพื่อทบทวนแนวความคิดเดิมในการจัดตั้งโฮมสเตย์เพื่อต้องการให้ผู้ที่มาพักนั้นได้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างแท้จริง จึงได้ข้อตกลงว่า ควรคงสภาพบ้านเรือนให้อยู่ในสภาพเดิม และซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดสึกหรอเพื่อให้สามารถอยู่ในสภาพที่ใช้งานได้และรองรับนักท่องเที่ยวได้ ซึ่งทางกลุ่มจะเน้นเรื่องความสะดวก สุขภาวะของผู้อยู่อาศัย และอัธยาศัยของเจ้าของบ้านที่มีความเต็มใจที่จะถ่ายทอดวิถีชีวิตแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน โดยจะมีหลักคิดว่า “ต้อนรับเสมือนญาติสนิท ด้วยเสื่อผืน หมอนใบ มุ้งหนึ่งหลัง”

การจองที่พัก ปกติเขาจะโทรมาที่ผู้ใหญ่ดี (ชาติชาย เหลืองเจริญ) แล้วผู้ใหญ่ เขาจะให้เบอร์ลุงไว้ ผู้ใหญ่เขาก็แบ่งงานว่าให้โทรมาเบอร์เรา แล้วเราก็ขึ้นกระดานไว้

ขอเบอร์โทรกลับ ประสานแค่นี้ก็จบขั้นตอน พอวันใกล้ ๆ ก็โทรไปเช็คอีกทีว่ามาจริงไหม กินข้าวไหม คือเราก็รู้ 2 อย่าง (สำเร็จ ดินาน, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2551)
ค่าที่พักโฮมสเตย์ ราคา 120 บาทต่อคนต่อคืน พร้อมอาหารเช้า โดยเงินรายได้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ให้กับเจ้าของบ้านจำนวน 70 บาท

ส่วนที่ 2 เป็นค่าอาหารเช้าที่ทางกลุ่มจัดเตรียมให้จำนวน 40 บาท

ส่วนที่ 3 สมทบเป็นเงินในการบริหารจัดการกลุ่มจำนวน 10 บาท โดยเงินสมทบที่เป็นงบประมาณของกลุ่มนำมาใช้ในเป็นงบประมาณในการจัดซื้ออุปกรณ์เครื่องเรือนให้แก่เจ้าบ้าน นอกจากนี้ยังมีการนำงบประมาณจัดซื้อปลอกบ่อให้สมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์นำไปปลูกพืชผักสวนครัว เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในการลดค่าใช้จ่ายในบ้านและเพื่อส่งเสริมสภาพแวดล้อมของชุมชน

ค่าบริการบ้านพักโฮมสเตย์เป็นเพียงค่าบริการเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้กับเจ้าของบ้าน โดยไม่ได้เป็นการเรียกเก็บค่าบริการในเชิงธุรกิจ แต่เป็นการช่วยเหลือค่าใช้จ่ายให้กับเจ้าของบ้าน “เราต้องรอแขกว่าเขาจะเข้ามาตอนไหนต้องอยู่รอแขกก่อน บางวันแขกมาเมื่อเราก็ออยู่รอก่อน แล้วค่อยออกไปกรีดยางตอนใกล้สว่าง แต่ทำไงล่ะ ก็ต้องรอให้แขกมาถึงบ้านเราก่อน” (เฉลียว ดินาน, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2551)

เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้จากอาชีพทำสวนยางพาราของชาวบ้านแล้ว จะเห็นได้ว่ารายได้ประจำจากการกรีดยางและขายยางพาราถี่ยวนนั้นค่อนข้างสูง โดยทั่วไปชาวบ้านมีรายได้ประมาณ 1,000-5,000 บาทต่อวัน แตกต่างกันไปตามจำนวนพื้นที่สวนยางพารา

ถ้าถามว่าคั่วไหมมันก็ไม่คั่วหรือคั่ว แต่มันจะได้กำไรตรงที่บ้านสะอาดนั่นแหละ หัวละ 70 บาท มาณอนกันแต่เราต้องเป็นภาระว่าเมื่อไหร่แขกจะเข้า บางทีมีแล้วก็ยังไม่มีมา เราก็เป็นกังวล เงินแค่นี้ก็บาทเขาต้องเสียดายว่าแขกไม่รู้หน้าไม่รู้ใจ มาจากไหนไม่รู้ โฮมสเตย์เราต้องเปิดใจก่อน บ้านที่เป็นโฮมสเตย์ต้องเต็มใจ (มะลิ รัตนวิจิตร, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2551)

นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมให้บ้านที่เปิดเป็นที่พักโฮมสเตย์ได้ดูแลสุขภาวะภายในบ้านของตนเองให้สะอาดเรียบร้อยอยู่ตลอดเวลา เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมบ้านจำรุ่งอยู่อย่างต่อเนื่อง ถือได้ว่าเป็นการสร้างสุขภาวะที่ดี “เราใช้โฮมสเตย์สร้างสุขภาวะชุมชนทำให้บ้านสะอาดอยู่เสมอ เราไม่ได้ทำเชิงธุรกิจ แต่เราเน้นขายแนวคิด ขายการเรียนรู้ แล้วเราก็ยังได้โอกาสที่จะเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนที่มาด้วย” (บรรจบ ตั้งมั่น, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2551)

5.2 อาหาร

การบริการด้านอาหารของนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของบ้านจำรุง มีการรับประทานอาหารร่วมกันเป็นหมู่คณะที่ศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง โดยมีกลุ่มทำอาหารเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นหลังจากที่มีผู้คนเข้ามาเพื่อศึกษางาน (กลุ่มงานกิจกรรมที่ 25) เป็นกลุ่มของแม่บ้านจำรุงที่รวมตัวกันขึ้น โดยมีกิจกรรมหลัก คือ ทำอาหารรับรองนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชน โดยการทำงานของกลุ่มมีการรวมตัวกันทำอาหารเมื่อมีนักท่องเที่ยวมาศึกษาดูงาน

สมาชิกกลุ่มทำอาหารจะประกอบด้วย

1. นางมะลิ รัตนวิจิตร
2. นางประเดิม ดีนาน
3. นางเฉลียว ดีนาน
4. นางสุทิพย์ สุวรรณโชติ
5. นางเอ็นดู ดีนาน
6. นางปรานอม รัตนพงศ์
7. นางพรรณี สิงห์สำราญ
8. นางสาวชนางรักษ์ ก่อเกื้อ

ในช่วงแรกที่บ้านจำรุงยังไม่มีผู้คนมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้มากนัก นักท่องเที่ยวมักออกไปรับประทานอาหารด้านนอกหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเริ่มมีการพูดคุยกันว่าควรมีอาหารบริการให้นักท่องเที่ยว เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว ครั้งแรกที่มีการบริการอาหารแก่นักท่องเที่ยวนั้นประกอบอาหารที่บ้านนายชาติชาย เหลืองเจริญ โดยอุปกรณ์ทำครัวและจานชามก็ยืมมาจากวัดจำรุง ต่อมาก็ย้ายมาทำที่บ้านนางประเดิม ดีนาน เพราะมีอุปกรณ์ที่พร้อมมากกว่า และได้จัดซื้อจานชามเพิ่มเติม

ขณะทำงานศูนย์การเรียนรู้มีความคิดว่า ถ้ามาถึงบ้านจำรุงต้องให้รับประทานอาหารที่บ้านจำรุง 1 มื้อ เพื่อให้ได้รับประทานอาหารปลอดภัยที่ปรุงมาจากผักปลอดสารเคมีของกลุ่มเกษตรกรพื้นบ้าน รายการอาหารหลักเป็นน้ำพริกกะปิตานเคียงกับผักพื้นบ้าน ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเผยแพร่แนวคิดเรื่องอาหารปลอดภัย รวมทั้งให้นักท่องเที่ยวได้เห็นถึงคุณค่าของผักพื้นบ้าน

อาหารหลัก ๆ เลย ก็จะมีผักน้ำพริก ผักก็มาจากสวนยายทัย (นางอุทัย รัตนพงศ์) ยายहनวน (นางสนวน ดีนาน) น้ำพริกเราก็ใช้กะปิบ้านเราทำเอง เป็นของกลุ่มกะปิ น้ำปลา เราตำกันเองไม่ได้ใช้เครื่องเลย ผักอื่นก็มีบ้างที่ไปซื้อข้างนอก ผักกระชับ

ดอกไม้เดี่ยวอะไรแบบนี้ แต่ก็ยังเป็นของบ้านเราทั้งนั้นไม่ได้เอามาจากที่อื่น (สุทิพย์ สุวรรณโชติ, สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2552)

การใช้ผักพื้นบ้านเป็นวัตถุดิบหลักในการปรุงอาหาร คณะทำงานมีการเปลี่ยนแนวคิด เพื่อให้กลุ่มทำอาหารเห็นคุณค่าของผักพื้นบ้านก่อน “เมื่อก่อนเวลาทำต้มจืด เราก็มักใส่แครอทที่เป็นผักเมืองผักตลาด ผู้ใหญ่ๆ เขาก็บอกให้ลองเปลี่ยนมาเป็นมะละกอบ้านเรามีเยอะ ตอนแรกแม่ครัวก็ไม่มีใครกล้าทำหรอก แต่ก็ลอง ๆ ดู ตอนนั้นก็ใช้แบบนี้มาตลอด มันก็อร่อยดีเหมือนกัน” (ปรานอม รัตนพงศ์, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2551)

ทั้งนี้ การให้นักท่องเที่ยวมารับประทานอาหารภายในหมู่บ้านยังผลสู่การกระจายรายได้สู่ชุมชน เกิดแรงเหวี่ยงสู่คนในชุมชนให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้นจากการท่องเที่ยว

พอได้กำไรหักค่าใช้จ่ายแล้วก็เอามาหารกัน คนโตที่ทำงานเก่งกว่าก็ได้มากหน่อย คนเล็กก็ได้น้อยหน่อย ค่าทำอาหารจะได้ไม่เหมือนกันก็แล้วแต่แขก ถ้าแขกมากเราก็ได้มากหน่อย ถ้าแขกตั้งแต่ 35 คนลงไปเพราะคนน้อย เราก็ไม่ค่อยได้กำไร เคยมีขาดทุนด้วย แต่เขาก็เอาเงินกองกลางออกให้ ขาดทุนเพราะอะไรไม่รู้ใหม่ คือ ทำแล้วแขกไม่มา บางทีเขานัดวันผิดพอทำแล้วเขาไม่มา (สุทิพย์ สุวรรณโชติ, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2551)

นอกจากนี้ยังมีร้านส้มตำจ่ารุงที่มีชื่อเสียงว่าเป็นส้มตำที่อร่อยที่สุดในโลก เนื่องจากผักแก้มที่รับประทานกับส้มตำจ่ารุงเป็นผักปลอดสารเคมีที่ชาวบ้านจ่ารุงปลูกกันเอง และมีอาหารตามสั่งให้นักท่องเที่ยวได้เลือกรับประทานตามอัธยาศัย ประมาณ 3-4 ร้าน

5.3 แหล่งจำหน่ายสินค้า

แหล่งจำหน่ายสินค้าซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชน มีการตั้งแผงขายสินค้าที่ระลึกบริเวณหน้าศูนย์การเรียนรู้ และฝั่งตรงข้ามกับศูนย์การเรียนรู้ โดยบริเวณหน้าศูนย์การเรียนรู้จะจำหน่ายสื่อ สิ่งพิมพ์เพื่อการเรียนรู้ เช่น หนังสือ ซีดี ที่มีสาระเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนบ้านจ่ารุง เพลงท้องถิ่น ฯลฯ รวมทั้งของที่ระลึก เช่น เสื้อยืด เป็นต้น ส่วนสินค้าอื่น ๆ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนจะจัดจำหน่ายบริเวณพื้นที่ตรงข้ามกับศูนย์การเรียนรู้ สินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าเกษตรแปรรูป ได้แก่ กะปิ น้ำปลา ทุเรียนทอด ขนุนทอด สาเกทอด และน้ำพริกชนิดต่าง ๆ รวมถึงผลไม้ตามฤดูกาล เช่น เงาะ ทุเรียน ลองกอง กระท้อน สละ ระกำ มะม่วง ฯลฯ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้จับจ่ายสินค้าของฝาก บริเวณพื้นที่ตั้งแผงขายสินค้าเป็นที่ดินของนางศรีนวล คล่องใจ ซึ่งเป็นที่ดินบริเวณตรงข้ามศูนย์การเรียนรู้ นางศรีนวลก็นำผลผลิตทางการเกษตรและสินค้าแปรรูปต่าง ๆ มาจำหน่าย และให้ชาวบ้านที่มีความประสงค์จะค้าขายได้มีพื้นที่ขายสินค้าโดยไม่คิดค่าเช่าพื้นที่ เดิม

ชาวบ้านจะมาวางขายกันเองและทำเพียงชั่วคราว ต่อมาเครือข่ายกลุ่มแปรรูปผลผลิตได้เข้าพื้นที่เพื่อจำหน่ายสินค้า โดยให้ค่าเช่าเดือนละ 300 บาทต่อหนึ่งพื้นที่ และได้ทำการก่อสร้างให้มีหลังคาคลุมเป็นระเบียบมากขึ้น อนึ่ง การจำหน่ายสินค้าจะตั้งร้านขายสินค้าเฉพาะวันที่มีนักท่องเที่ยวมาศึกษาดูงาน แต่หากเป็นนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติจะเข้ามาติดต่อกับแม่ค้าหรือเกษตรกรโดยตรง

ตอนแรกเลยมีป่าชายอยู่คนเดียว เป็นเจ้าแรก เวลามีคนมาดูงาน ป้าก็ขี่สามล้อบรรทุกทุเรียนตามไปขายที่ศูนย์ฯ แล้วถ้าเขาไปดูงานที่ไหน ป้าก็ขี่สามล้อตามไป ไปขายทุกที่เลย กลุ่มรวมซื้อรวมขายบางพาราบ้าง บ้านยายทัย (อุทัย รัตนพงศ์) บ้าง ตอนนั้นขายดี แต่พอตอนหลังก็เลยให้น้อง ๆ หลาน ๆ เขาทำ เขาก็ทำทุเรียนทอดกล้วยทอด น้ำพริกมาขาย (ประเดิม ดินาน, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2551)

โดยภาพรวมมันดีขึ้นตั้งแต่คนมาดูงานบ้านจำรุง ถ้าก่อนนั้นสมมุติว่าเราเก็บมังคุดมาแล้ว พ่อค้าว่าจะซื้อ 5 บาทเราก็ต้องขาย เพราะมันไม่มีทางไป แต่วันนี้ถ้าซื้อ 5 บาท เราจะมาดูปฏิทินคนมาดูงาน ถ้ามีคนมาเก็บไว้ก่อน ขาย 10 บาท เหมือนมันมีช่องที่ว่าเราพอจะขาย 5 บาท มันขูดรีดไปหน่อยแต่บางที่ยังไงเราก็ต้องขาย ที่นี้เราต่อรองได้ มีคนมาดูงานสินค้าตัวนี้มันจะหายไปเพราะเราขายให้คนมาดูงาน พ่อค้าที่เคยซื้อ 5 บาทเดี๋ยวก็ขึ้นมา 10 บาทเหมือนกันเพราะไม่มีของ มันก็เป็นวัฏจักรแบบนี้ คือ เขามีช่องออกมาขายให้คนมาดูงาน (สำเริง ดินาน, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2551)

นอกจากนี้มีร้านค้าชุมชนที่จำหน่ายสินค้าอุปโภค-บริโภค และร้านขายของชำ เพื่ออำนวยความสะดวกในการจับจ่ายใช้สอย ประมาณ 4-5 ร้าน

5.4 นันทนาการ

กิจกรรมนันทนาการที่จัดให้นักท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวทำในยามว่าง เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดทั้งร่างกายและจิตใจ และเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินของนักท่องเที่ยวบ้านจำรุง ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวร่วมกิจกรรมนันทนาการเป็นนักท่องเที่ยวที่พักค้างคืน (พักโฮมสเตย์) โดยขณะที่มีการรับประทานอาหารเย็นร่วมกันที่ศูนย์การเรียนรู้จะมีการแสดงของกลุ่มวัฒนธรรมแสดงต้อนรับนักท่องเที่ยว เป็นการแสดงฟ้อนรำและรำกลองยาวของเด็ก ๆ ในชุมชน โดยเป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านให้กับคนต่างพื้นที่ได้ชม เป็นการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทย “ถ้ามีคนมาดูงานพวกหนูก็ไปรำกัน พวกคนโต (ผู้ใหญ่) จะบอกว่ามีคนมาดูงานวันไหน ก็ไปซื้อมร่าที่บ้านป่าเป๊ะ (นางวันนา ใจเที่ยง) หลังจากโรงเรียนเลิกแล้วก็มา

ซ้อมกัน มีเพลงรำกับกลองยาวของพวกผู้ชาย กับเพลงเต้นก็เปิดเพลงเอา” (ชนินาถ เหลืองเจริญ, สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2552)

กิจกรรมของกลุ่มวัฒนธรรม เราจะให้เด็ก ๆ ได้แสดงความสามารถกลองยาวกับรำต่าง ๆ เวลาคนมาดูงานในหมู่บ้านก็จะให้กลุ่มนี้แสดงต้อนรับนักท่องเที่ยวเขาได้ซ้อมกัน ก็แสดงที่ตรงข้ามกับศูนย์ฯ นี้แหละ แต่ก็ไม่มีค่าตอบแทนอะไร ก็แล้วแต่ว่าคนมาดูงานเขาจะให้เด็กหรือเปล่า (ชื่น ดินาน, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551)

นอกจากนี้ มีคาราโอเกะสำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการความสนุกสนานกับหมู่คณะ รวมถึงกีฬาันทนาการ ได้แก่ เล่นกีฬาหมากรุก เปตองร่วมกับชาวบ้าน

5.5 การอำนวยความสะดวกทั่วไป

การอำนวยความสะดวกทั่วไป เช่น การอำนวยความสะดวกในระบบการดูแลสุขภาพ เหตุฉุกเฉิน ภายในหมู่บ้านจ่ารุงมีสถานีนอนามัยที่ให้บริการระบบสุขภาพและอุบัติเหตุฉุกเฉินที่เกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีโรงพยาบาลแกลง ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านเพียง 15 กิโลเมตร หากมีนักท่องเที่ยวเจ็บป่วยหรือเกิดอุบัติเหตุก็สามารถนำส่งสถานพยาบาลได้สะดวก และหากนักท่องเที่ยวที่พักรักษาตัวมีอาการเจ็บป่วยหรือเกิดอุบัติเหตุ ทางเจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์จะนำส่งไปสถานพยาบาล “ถ้าเขามาแล้วไม่สบาย เจ้าของบ้านก็พาไปโรงพยาบาล เราก็เอาเงินกลุ่มเป็นค่าน้ำมันให้เจ้าของบ้านเขา เคยมีมาแล้วมาเป็นลม เจ้าของบ้านก็พาไปโรงพยาบาล แต่ครั้งนั้นเขาจ่ายค่าโรงพยาบาลเอง เคยมีแบบนี้แค่ครั้งเดียวเอง” (มะลิ รัตนวิจิตร, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2551)

นอกจากนี้บ้านที่ให้บริการบ้านพักโฮมสเตย์จะมียาสามัญประจำบ้านไว้ประจำอยู่เพื่อให้นักท่องเที่ยวในกรณีที่เกิดอาการเจ็บป่วยเล็กน้อย “ที่บ้านพี่ก็จะมียาเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่ที่บ้าน ก็ที่เห็นอยู่นั้นแหละ เป็นของเราเองไม่เกี่ยวกับทางกลุ่มหรอก เป็นยาทั่วไปที่ควรจะมี เรามีเอาไว้ใช้เพื่อเวลาฉุกเฉินถ้ามีแขกมาเจ็บป่วย แต่ก็ยังไม่เคยมีเลย” (ชนางรักษ์ ก่อเกื้อ, สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2552)

6. การควบคุมมาตรฐาน

6.1 ความสะอาด

การจัดการความสะอาดของหมู่บ้าน ชาวบ้านดูแลความสะอาดหน้าบ้านของตนเอง ซึ่งบ้านจ่ารุงจัดทำโครงการหน้าบ้านนำมอง ให้ชาวบ้านดูแลหน้าบ้านของตนเองให้สะอาดอยู่เสมอ โดยจะมีการประกวดหน้าบ้านนำมองเป็นประจำทุก ๆ เดือน ปัจจุบันอยู่ในขั้นตอนของการเตรียมบ้านก่อนการประกวดบ้าน (ขั้นตอนของการเตรียมบ้าน ประมาณ 1 ปี) ซึ่งขั้นตอน

เตรียมบ้านสามารถสะท้อนถึงความคิดที่ว่า แต่ละบ้านมีโอกาสในการเตรียมตัวเท่าเทียมกัน เนื่องจากถ้าเริ่มดำเนินการโดยไม่ให้ชาวบ้านได้เตรียมบ้านล่วงหน้า บ้านที่ชนะการประกวดจะเป็นบ้านที่ดูแลอยู่ก่อนแล้ว และอาจจะมีข้อครหาว่าเป็นพรรคพวกกับคณะทำงานซึ่งรู้เรื่องโครงการมาก่อนหน้านี้แล้ว ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมและเป็นธรรม รวมทั้งใช้ระยะเวลาในการสังเกตการณ์ถึงความสม่ำเสมอในการดูแลรักษาความสะอาดบริเวณบ้านเรือนอีกด้วย จึงมีการเตรียมบ้านก่อนเป็นระยะเวลา 1 ปี และมีของรางวัลให้กับบ้านที่ชนะการประกวด 1 หลังคาเรือนต่อเดือน เป็นเงินจำนวน 500 บาท และของที่ระลึกที่ได้มาจากนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมเยยมเยยมบ้านจำรุง โครงการนี้เป็นการจัดการความสะอาดของหมู่บ้าน และเป็นการหาพื้นที่จัดเก็บของที่ระลึกจากนักท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นสินน้ำใจจากนักท่องเที่ยว เนื่องจากเมื่อนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมเยยมเยยมศึกษาดูงานจะมีของที่ระลึก เช่น รูปภาพ แจกันดอกไม้ นาฬิกา ฯลฯ มาให้แก่ชุมชน และเมื่อมีจำนวนมากขึ้นจึงมีปัญหาเรื่องการจัดเก็บ คณะทำงานศูนย์เรียนรู้จึงมีความคิดว่าจะใช้เป็นของรางวัลให้แก่บ้านที่ชนะการประกวด เพื่อเป็นการให้เกียรติกับนักท่องเที่ยว (เจ้าของของที่ระลึก) และเป็นกำลังใจแก่ชาวบ้านด้วย

ความสะอาดของถนนหนทางมีกลุ่มกองทัพมดที่ดูแลเรื่องความสะอาดของถนนหนทาง เก็บขยะตามถนนภายในหมู่บ้าน และมีการพัฒนาหมู่บ้าน โดยชาวบ้านร่วมพัฒนาในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันพ่อแห่งชาติ วันแม่แห่งชาติ เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้งบประมาณจากกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานมาพัฒนาหมู่บ้าน เช่น ตัดหญ้าข้างทาง เป็นต้น

6.2 ความปลอดภัย

การจัดการความปลอดภัยของหมู่บ้านมีรูปแบบของการดูแลความปลอดภัยแบบชาวบ้านด้วยตนเอง เป็นการช่วยกันดูแลสอดส่องอยู่เสมอ ในช่วงเวลากลางคืนมีไฟริมทางเพื่อให้แสงสว่างตามถนนภายในหมู่บ้าน

สำหรับบ้านพักโฮมสเตย์ เจ้าของบ้านดูแลบ้านพักของตนเองในเบื้องต้น เช่น ลงกลอนประตู หน้าต่าง และเตือนให้นักท่องเที่ยวเก็บทรัพย์สินมีค่าไว้ในที่ปลอดภัย

7. การจัดการกับสิ่งภายนอก

7.1 การจัดการกับนักท่องเที่ยว

การจัดการกับนักท่องเที่ยวของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง เป็นการจัดการให้สอดคล้องกับวิถีของชุมชน ไม่มีหลักเกณฑ์ที่เป็นแนวทางปฏิบัติในการจัดการนักท่องเที่ยวที่แน่ชัด

เนื่องจากเพื่อให้นักท่องเที่ยวมีอิสระในการท่องเที่ยว แต่อย่างไรก็ตามอิสระของนักท่องเที่ยว จะต้องไม่ขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ยึดถือปฏิบัติตามวิถีประเพณีของหมู่บ้าน

ทั้งนี้ มีการจัดการนักท่องเที่ยวตั้งแต่เริ่มประสานงานติดต่อเพื่อมาเยี่ยมชมหมู่บ้าน โดย ใช้การพูดคุยว่ามีวัตถุประสงค์การท่องเที่ยวอย่างไร และทราบข้อมูลของหมู่บ้านจากแหล่งข้อมูล ใด เพื่อเป็นการคัดกรองนักท่องเที่ยวในขั้นตอนแรก

เราจะคุยกับเขาก่อนว่าเขาจะมาดูเรื่องอะไรก็จะคุยกันก่อน หลัง ๆ นี้ก็ไม่ค่อยรับ เพราะมีแค่ตั้งใจจะมาเที่ยว มาอนคั้นเดียว บางทีงานเราเยอะอยู่แล้ว เช่น มาไม่ได้ มีเจตนาจะมาเรียนรู้ ต้องการแค่มาเที่ยวเฉย ๆ เราก็จะไม่รับ เพราะจะเสียเวลา ส่วน เรื่องการคัดกรอง ผมก็จะถามว่ารู้จักได้ยังไง ถ้าเขาบอกว่ารู้จักมาจากอินเทอร์เน็ต ผมก็จะรู้แล้วว่าพวกนี้ชอบดูเน็ตแล้วก็เช็คข้อมูล ผมก็จะพยายามบ่ายเบี่ยงไม่รับ แต่ถ้ามีว่าคนนั้นแนะนำมา ผมก็จะนึกออกผมก็จะรู้จัก อันนี้เราก็จะดูออก (ชาติชาย เหลืองเจริญ, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2551)

ส่วนการจัดการนักท่องเที่ยวที่มีการพักค้างบ้านพักโฮมสเตย์ จะมีข้อปฏิบัติของ ชุมชนสำหรับนักท่องเที่ยว ได้แก่ กำหนดเวลาสิ้นสุดกิจกรรมของวัน คือ หลัง 22.00 น. ทั้งนี้ เพื่อให้ทั้งนักท่องเที่ยวและเจ้าของบ้านพักได้พักผ่อน ซึ่งข้อปฏิบัตินี้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของ ชาวสวนยางพาราที่ต้องออกไปกรีดยางในช่วงเวลากลางคืน

7.2 การจัดการกับหน่วยงานภายนอก

การจัดการกับหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาในชุมชน เป็นการรับการสนับสนุน จากหน่วยงานภายนอกที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน และเมื่อได้รับการสนับสนุนต่าง ๆ จะ ประยุกต์และปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชาวบ้าน

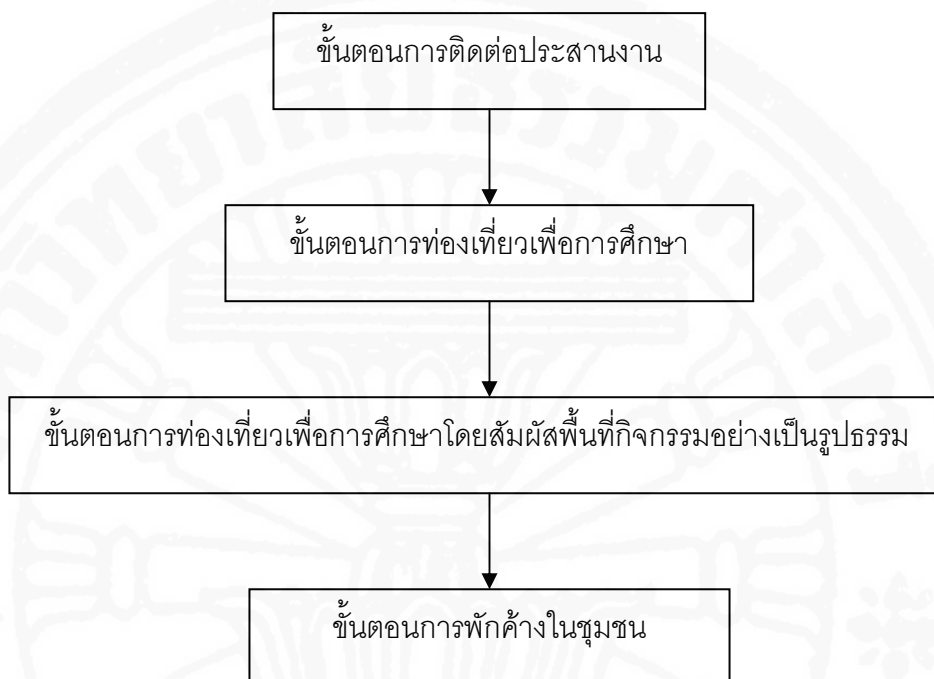
หน่วยงานภายนอกส่วนใหญ่ที่เข้ามาบ้านจำรุงเป็นการเข้ามาเพื่อสนับสนุนใน งบประมาณ เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ และมีหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาเพื่อสนับสนุนในเรื่องข้อมูล ความรู้ เช่น พัฒนาชุมชน พัฒนาที่ดิน เกษตรตำบล เกษตรอำเภอ สำนักงานกองทุนสงเคราะห์ การทำสวนยาง ส่วนใหญ่เป็นการสนับสนุนความรู้เพื่อการประกอบอาชีพ

การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่นักท่องเที่ยว

กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของบ้านจำรุง แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

แผนภูมิที่ 4.4

กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของบ้านจำรุง

1. ขั้นตอนการติดต่อประสานงาน

กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของบ้านจำรุง เริ่มตั้งแต่ผู้ประสงค์จะมาศึกษาดูงานติดต่อมาที่นายชาติชาย เหลืองเจริญ (ผู้ใหญ่บ้าน) หรือคณะทำงานหมู่บ้าน ซึ่งผู้รับงานจะลงบันทึกการนัดหมาย ระบุชื่อคณะ จำนวนกลุ่ม จำนวนผู้ศึกษาดูงาน วันและเวลา รวมทั้งการจัดการด้านอาหาร ไว้บนกระดานบันทึกปฏิทินชุมชนที่ตั้งอยู่ศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง โดยปฏิทินชุมชนจะเป็นปฏิทินประจำเดือนซึ่งจะลบข้อมูลทั้งหมดออกเมื่อถึงสิ้นเดือน ดังนั้น ในการรวบรวมข้อมูลจึงเป็นเพียงการเก็บข้อมูลแบบชั่วคราว ซึ่งเป็นข้อมูลของชุมชนที่จะต้องปรับปรุงระบบการเก็บข้อมูลการศึกษาดูงานอย่างจริงจังมากขึ้น และเมื่อใกล้ถึงวันนัดหมายคณะทำงานจะมีการติดต่อประสานงานทางโทรศัพท์กับกลุ่มผู้ศึกษาดูงานเพื่อยืนยันอีกครั้ง

2. ขั้นตอนการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา

เมื่อถึงเวลานัดหมาย คณะกรรมการจะมารอต้อนรับ เมื่อคณะศึกษาดูงานเดินทางมาถึงมีเครื่องดื่มต้อนรับ โดยใช้ น้ำสมุนไพร ได้แก่ น้ำดอกอัญชัน เพื่อสร้างความประทับใจ และสร้างความแตกต่างให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน รวมทั้งประสงค์ให้นักท่องเที่ยวเห็นคุณค่าของ

ผักพื้นบ้านที่เป็นผักที่หาได้ง่าย ปลูกเองได้ และส่งเสริมสุขภาพให้ปลอดภัยจากการบริโภคพืชผัก ไร่สารเคมี ซึ่งถือว่าเป็นการจัดการเรียนรู้ในเบื้องต้นตั้งแต่ก้าวแรกที่เข้ามาถึงศูนย์การเรียนรู้

จากนั้นจึงนำคณะศึกษาดูงานเข้าฟังการบรรยายที่ห้องประชุมศูนย์การเรียนรู้บ้าน จำรุง ลักษณะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิทยากรประจำหมู่บ้านจะเป็นผู้บรรยายเรื่องราวของหมู่บ้าน ใช้เวลาประมาณ 1-1.30 ชั่วโมง หลังจากนั้นเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้แลกเปลี่ยนและสอบถาม ข้อสงสัยต่าง ๆ ประมาณ 10-15 นาที

3. ขั้นตอนการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยสัมผัสพื้นที่กิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรม

ขั้นตอนนี้คณะทำงานจัดรถจัมโบ้¹ ซึ่งเป็นรถรับรองประจำหมู่บ้านให้คณะศึกษาดูงานดูพื้นที่กิจกรรมต่าง ๆ ของบ้านจำรุง เป็นการดูกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรม โดยจะมีสมาชิก หรือตัวแทนของแต่ละกลุ่มเป็นวิทยากรประจำกลุ่มกิจกรรม คณะศึกษาดูงานสามารถบอกถึง ความต้องการได้ว่าจะดูกลุ่มกิจกรรมใดเป็นการเฉพาะ และพาไปชมกลุ่มนั้น ๆ ถ้าหากไม่มีความ ต้องการเฉพาะเจาะจง ทางคณะทำงานได้วางโปรแกรมหรือกิจกรรมที่สามารถทำให้เห็นได้ถึงวิถี ชีวิตของชาวจำรุง โดยนำเสนอให้ศึกษา 4 กลุ่มกิจกรรม ซึ่งมีสาระน่าสนใจและมีที่ตั้งอยู่ริมถนน สามารถเข้าเยี่ยมชมได้สะดวก ได้แก่

- กลุ่มรวมซื้อรวมขายยางพารา เพื่อต้องการให้นักท่องเที่ยวได้เห็นถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ อาชีพของคนบ้านจำรุง รวมถึงวิสาหกิจของชุมชนที่เป็นการรองรับผลผลิตของชุมชน และสร้างอำนาจต่อรองกับพ่อค้าได้ หากนักท่องเที่ยวมาดูกิจกรรมของกลุ่มรวมซื้อรวมขาย ยางพาราในช่วงเช้าก่อนที่รถบรรทุกจะนำยางพาราเข้าโรงงาน (ประมาณ 10.00 น.) นักท่องเที่ยว จะได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชาวสวนยางพาราและการทำงานของกลุ่มอย่างใกล้ชิด โดยมีวิทยากรประจำ กลุ่ม คือ นายมานพ กว่างขวาง และนายวินัย กว่างขวาง ผลัดเปลี่ยนกันให้ความรู้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งจะใช้เวลาประมาณ 10-15 นาที และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ซักถามตามความสนใจ

- กลุ่มเกษตรพื้นบ้าน เพื่อต้องการให้นักท่องเที่ยวได้เห็นถึง รูปธรรมของ การเกษตรแบบผสมผสานตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง หลักการทำการเกษตรปลอด สารเคมี และการบริโภคอาหารที่ปลอดภัย โดยผู้นำชมจอดรถหน้าบ้านประธานกลุ่มเกษตร พื้นบ้าน (นางอุทัย รัตนพงศ์) และให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปพูดคุยกับนางอุทัย หรือกรรมการกลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นนางเฉลียว ดินาน ที่อยู่ให้การต้อนรับและให้ความรู้ในบรรยากาศที่เป็นกันเอง เหมือนไปเยี่ยมบ้านญาติมิตร โดยกลุ่มเกษตรพื้นบ้านมีการนำเสนอที่แตกต่างจากกลุ่มอื่น คือ

¹รถจัมโบ้ เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกรถบรรทุกดัดแปลงเพื่อใช้เป็นพาหนะรับรองประจำ หมู่บ้าน

พูดคุยบอกเล่าประสบการณ์จริง มีพื้นที่เกษตรหลังบ้านให้ชม และมีการร้องเพลงเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง เพลงธรรมะ รวมถึงบทกลอนต่าง ๆ เพื่อเป็นสื่อในกระตุ้นให้เกิดความตระหนัก และเห็นความสำคัญของวิถีชีวิตแบบพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ยกตัวอย่างเพลงเศรษฐกิจพอเพียงแห่งบ้านจำรุง

พริก มะเขือ ชিং ข่า ตะไคร้ เราไม่ควรจะไปซื้อที่ตลาด ปลูกให้งามยามเมื่อขาด วัง
 ปราดไปในสวนครัว เลือกเก็บเอาตามชอบใจ จะกินเมื่อไหร่ก็ไม่ต้องกลัว จะกินแกง
 เผ็ดผัดเห็ดแกงคั่ว เรามีผักสวนครัวไม่ต้องกลัวอดกิน เข้า ๆ ไปทำงานเย็นกลับมา
 พรวนดิน ล้อมรั้วด้วยผักกระถิน ล้อมรั้วด้วยผักกระถิน ถั่วพูน่ากินปลูกไว้ข้าง ๆ ยก
 ร่องหอมกระเทียมไม่ต้องตระเตรียมให้หมดสตางค์ เหลือจากกินใช้ขายไปเสียบ้าง
 ยังได้สตางค์เอามาสร้างครอบครัว พัก แพง แดงกว่า โหระพา ราคานิดหน่อย ซื้อกิน
 บ่อย ๆ นิด ๆ หน่อย ๆ ไม่ค่อยรู้ตัว พอถึงหนึ่งปีคิดบัญชีเงินมันรั้ว ถ้าทำสวนครัวก็
 เหลือเงินเป็นร้อย ๆ มันน้อยเมื่อไหร่ มันน้อยเมื่อไหร่

กลุ่มเกษตรพื้นบ้านจะมีวิธีการนำเสนอโดยใช้เพลงและบทกลอนธรรมะสอดแทรก การบรรยาย ทำให้นักท่องเที่ยวให้ความสนใจเป็นอย่างมาก โดยในเยี่ยมชมกลุ่มจะใช้เวลา ประมาณ 20-30 นาที ทั้งนี้ หากนักท่องเที่ยวต้องการเยี่ยมชมสวนผักผลไม้ปลอดสารเคมีจะต้อง แจ้งให้ทราบล่วงหน้าก่อน ซึ่งการเยี่ยมชมสวนผักผลไม้จะใช้เวลาประมาณ 30 นาที

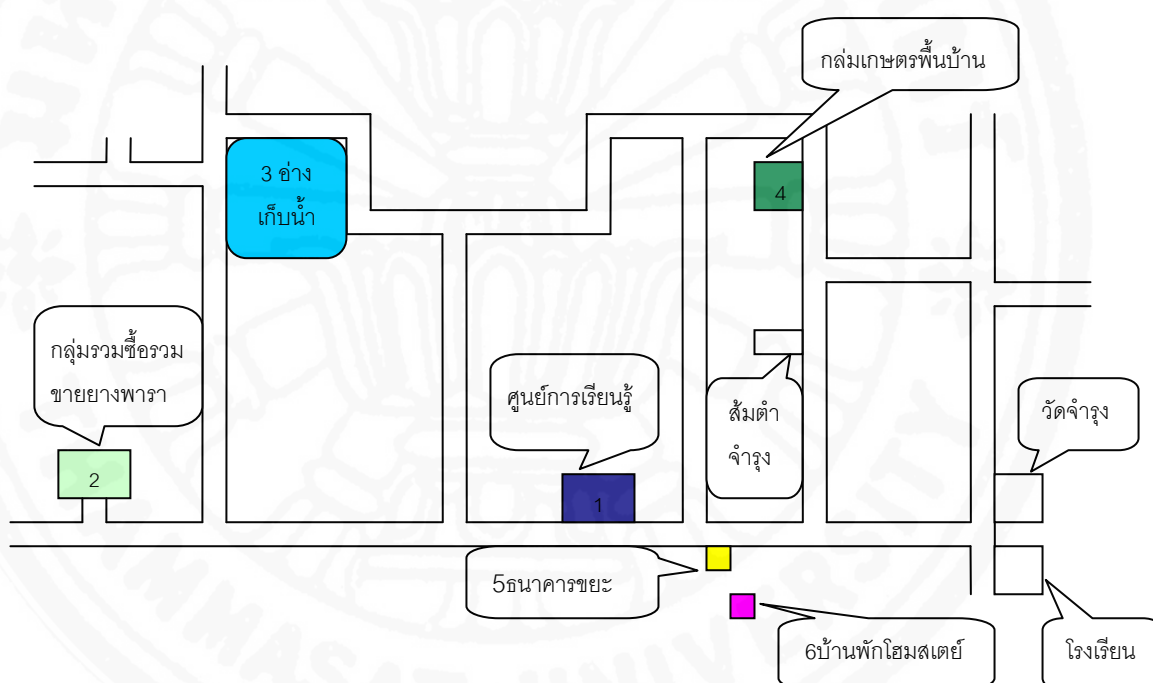
- ธนาคารชยะและสิ่งแวดล้อม เพื่อต้องการให้นักท่องเที่ยวได้เห็นถึงการดูแลรักษา สภาพแวดล้อมของชุมชน และการจัดการขยะมูลฝอยของหมู่บ้าน มีวิทยากรกลุ่ม คือ นายสำเริง ดินาน (ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำ) ธนาคารชยะเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากการดูแล ฟันฟูสิ่งแวดล้อม ในการบรรยายมีการเชื่อมโยงให้เห็นถึงการฟื้นฟูคน ดิน น้ำ ป่า ที่เป็นสิ่งแวดล้อมรอบตัว นอกจากนี้ ยังเชื่อมโยงไปถึงกิจกรรมของกลุ่มกองทัพมดที่ช่วยกันดูแลความสะอาดของชุมชน ในปัจจุบัน ธนาคารชยะไม่ได้เปิดรับซื้อขยะ เนื่องจากชาวบ้านเห็นความสำคัญของการคัดแยกขยะมากขึ้น ธนาคารชยะจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้จากกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของ ชุมชน ซึ่งในการบรรยายจะเป็นการบรรยายให้เห็นถึงหลักการการทำงาน วิธีการทำงานของกลุ่ม และมีถังคัดแยกขยะไว้เพื่อให้เห็นเป็นตัวอย่างให้นักท่องเที่ยวอย่างป็นรูปธรรม การบรรยายจะทำการบรรยายควบคู่ไปกับกลุ่มที่พักรวมชนโฮมสเตย์ เนื่องจากอยู่ในบริเวณเดียวกัน จะใช้เวลาในการ บรรยายรวมทั้ง 2 กลุ่ม ประมาณ 15-20 นาที

- กลุ่มที่พักชุมชนโฮมสเตย์ เพื่อต้องการให้นักท่องเที่ยวได้เห็นถึงการจัดการ สุขภาวะชุมชน โดยเริ่มจากการดูแลบ้านให้สะอาดอยู่เสมอ มีวิทยากรกลุ่ม คือ นายสำเริง ดินาน

(ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำ) ในการนำเสนอจะเป็นการเชื่อมโยงจากการรักษาภาพแวดล้อมที่สามารถทำควบคู่ไปกับการดูแลสุขภาพของชุมชนโดยใช้โฮมสเตย์เป็นเครื่องมือในการดูแลสุขภาพภายในบ้านเรือน ให้มีความสะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ ซึ่งรูปแบบโฮมสเตย์บ้านจำรุงจะเป็นการให้นักท่องเที่ยวได้อยู่บ้านเดียวกับเจ้าของบ้าน เป็นการเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่และได้เรียนรู้จากเจ้าของบ้านโดยตรง

ภาพที่ 4.2

แผนที่แสดงแหล่งเรียนรู้และเส้นทางศึกษาดูงานบ้านจำรุง

จากแผนที่เส้นทางการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาคือ จะเห็นได้ว่ามีเส้นทางเดินรถจะผ่านอ่างเก็บน้ำบ้านจำรุง ซึ่งคณะทำงานต้องการนำเสนอแหล่งน้ำภายในชุมชนที่ชาวบ้านใช้ในการอุปโภค-บริโภค และใช้น้ำเพื่อการเกษตร ดังนั้น อ่างน้ำเก็บน้ำจึงเป็นเป็นเส้นเลือดใหญ่ในการหล่อเลี้ยงชีวิตคนบ้านจำรุง และนำเสนอกิจกรรมบันไดปลาโจนซึ่งเป็นหนึ่งในกิจกรรมของกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อให้ปลาได้กลับมารวางไข่ยังอ่างเก็บน้ำบ้านจำรุง ยังประโยชน์ไปถึงการมีแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้านด้วย ทั้งนี้ การนำเสนอกิจกรรมนี้เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เห็นวิถีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแบบง่ายที่ชาวบ้านสามารถทำได้เองโดยเอื้อประโยชน์ระยะยาวแก่ชุมชน โดยจะใช้เวลาในการบรรยายถึงความเป็นมาและกิจกรรมนี้ ประมาณ 5 นาที

4. ขั้นตอนการพักค้างในชุมชน หากนักท่องเที่ยวต้องการพักค้างคืนในชุมชน ชุมชนบ้านจำรุงมีที่พักโฮมสเตย์ไว้รองรับนักท่องเที่ยว เพื่อให้ได้สัมผัสวิถีชีวิตของชาวบ้านถือได้ว่าเป็น การศึกษาดูงานจากชีวิตจริง ซึ่งมีกิจกรรมดูงานพิเศษ เช่น ให้นักท่องเที่ยวตื่นแต่เช้าเพื่อเรียนรู้วิถี ชีวิตของชาวสวนยางพารา เป็นต้น

การจัดการนักท่องเที่ยวของบ้านจำรุงมีรูปแบบการทำงานแบบชาวบ้านทำกันเอง ไม่มีระบบระเบียบที่ชัดเจน ไม่มีการจัดคิวคณะศึกษาดูงาน และมีหลักคิดในการต้อนรับ นักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวเป็นเหมือนญาติมิตรมาเยี่ยมเยียน การต้อนรับจึงเป็นการต้อนรับแบบ ญาติมิตร คนกันเอง เป็นการจัดการที่เรียบง่าย หากแต่ในปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวมากขึ้นบ้านจำรุง ต้องประสบปัญหาที่นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวจำนวนมาก บางครั้งมีนักท่องเที่ยวติดต่อเข้ามา หลายคณะเข้ามาศึกษาดูงานพร้อมกัน ทำให้เวลาในการบรรยายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ช้าซ้อนกันอยู่ ในการจัดการของบ้านจำรุง หากมีนักท่องเที่ยวจำนวนไม่มากจะใช้วิธีการเข้าฟังการบรรยาย พร้อม ๆ กัน และถ้าหากมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากจะแยกกลุ่มออกเป็นคณะ ๆ แล้วบรรยายโดยใช้ วิทยากรประจำแต่ละคณะ และใช้สถานที่ห้องประชุมบ้าง บริเวณหน้าศูนย์การเรียนรู้บ้าง และ/ หรือบริเวณที่ดินตรงข้ามกับศูนย์การเรียนรู้บ้าง เพื่อรับรองนักท่องเที่ยว ทั้งนี้ แสดงให้เห็นถึง ข้อจำกัดในการรองรับนักท่องเที่ยวในเรื่องการจัดการนักท่องเที่ยวที่ต้องมีระบบการจัดการอย่าง เป็นระบบ การอำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สถานที่ ห้องประชุม รวมถึงห้องน้ำที่ ยังไม่เพียงพอให้การจัดการกับนักท่องเที่ยวที่มีจำนวนมาก

จากจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาศึกษาเรียนรู้บ้านจำรุง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549-2550 สามารถแบ่งนักท่องเที่ยวที่เยี่ยมชมกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน ตามความถี่ในการเยี่ยมชม ดังนี้

ตารางที่ 4.6

ความถี่ในการเยี่ยมชมกลุ่มกิจกรรม

กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชน	ผู้มาศึกษาดูงานมาเยี่ยมชม
1. ร้านค้าชุมชนหรือศูนย์สาธิตการตลาด	☆☆
2. ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและผู้สูงอายุบ้านจำรุง	☆☆☆
3. ชมรมผู้สูงอายุบ้านจำรุง	☆
4. กลุ่มเกษตรพื้นบ้าน	☆☆☆
5. กลุ่มผู้ใช้น้ำ	

ตารางที่ 4.6 (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชน	ผู้มาศึกษาดูงานมาเยี่ยมชม
6. กลุ่มธนาคารขยะและสิ่งแวดล้อม	★★★★
7. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร	★★
8. กลุ่มที่พักชุมชนโฮมสเตย์	★★★★
9. ชมรมอินทโชติ	
10. ชมรมเปตองอินทโชติ อำเภอแก่ง	
11. กลุ่มพัฒนาอาชีพ	
12. กลุ่มเยาวชน	
13. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน	★
14. กลุ่มวิทยุชุมชน	★★
15. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน	★
16. กลุ่มรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น	
17. กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาอาสาบ้านจำรุง	
18. กองทุนสวัสดิการบ้านจำรุง	★
19. กลุ่มชานา	
20. กลุ่มธนาคารชุมชนบ้านจำรุง	★★
21. กลุ่มแปรรูปผลผลิต	★
22. เครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง	★★
23. กลุ่มรวมซื้อรวมขายยางพารา	★★★★
24. กองทัพนมด	★★

หมายเหตุ: ★★★★★ หมายถึง สถานที่ดูงานที่มีนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมจำนวนมาก (นักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมทุกกลุ่มจะได้เยี่ยมชม เนื่องจากเป็นโปรแกรมการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของชุมชน)

★★★★ หมายถึง สถานที่ดูงานที่มีนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมจำนวนปานกลาง (นักท่องเที่ยวมีความต้องการดูกลุ่มกิจกรรมเฉพาะด้าน/เรื่องที่ต้องการศึกษา)

★ หมายถึง สถานที่ดูงานที่มีนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมจำนวนน้อย

การถ่ายทอดประสบการณ์

บ้านจำรุงมีกระบวนการเรียนรู้ของทั้งชาวบ้านด้วยตนเอง และระหว่างชาวบ้านกับคนมาศึกษาดูงาน ซึ่งกระบวนการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ วิถีชีวิต และกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เป็นการเรียนรู้ที่ได้จากการลงมือทำ ผ่านการลองผิดลองถูก เพื่อค้นหาแนวทางที่ดีและเหมาะสมกับวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งลักษณะของการจัดกระบวนการเรียนรู้ของบ้านจำรุงเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ต่อ ๆ กันมา ลักษณะการเรียนรู้ของบ้านจำรุง ได้แก่ ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง คิดร่วมกัน สร้างสรรค์กิจกรรม ทำกิจกรรมร่วมกัน การบรรยาย/สัมมนา/เวทีชาวบ้าน

การจัดการกระบวนการเรียนรู้การถ่ายทอดประสบการณ์สำหรับคนในชุมชน

ความรู้และประสบการณ์ของบ้านจำรุง เป็นความรู้ ความสามารถ ทักษะ และเจตคติที่เกิดจากทำงานพัฒนาชุมชน จากประสบการณ์การทำงานที่สะท้อนถึงกระบวนการทำงานและการพัฒนา เป็นการแสวงหาความรู้ด้วยพลังชุมชน ดังนั้นบ้านจำรุงจึงมีการถ่ายทอดถึงประสบการณ์การทำงานที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน โดยวิธีการถ่ายทอดและแบ่งปันประสบการณ์ของบ้านจำรุง สามารถจำแนกได้ ดังนี้

- ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

การถ่ายทอดประสบการณ์ที่สำคัญและถูกนำมาใช้ในบ้านจำรุง คือ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง เนื่องจากการทำให้ดูเป็นตัวอย่างเป็นการทำงานที่ทำให้ชาวบ้านมองเห็นถึงการทำงาน และคิดวิเคราะห์ด้วยตัวเองว่าเป็นงานที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์แก่ชุมชนหรือไม่ ลักษณะการทำงานเช่นนี้เห็นได้เด่นชัดในการทำงานของคณะทำงานภายใต้การบริหารงานของนายชาติชาย เหลืองเจริญ ใช้หลักการการทำงานเพื่อสาธารณะที่เน้น “การทำให้ดู อยู่ให้เห็น” เป็นลักษณะการทำงานที่จะทำให้เป็นตัวอย่างก่อน หากชาวบ้านคนใดสนใจที่จะร่วมขบวนการเป็นคณะทำงานด้วยก็สามารถเข้าร่วมขบวนการได้ด้วยความสะดวกใจ

- คิดและสร้างสรรค์กิจกรรมร่วมกัน

การสร้างสรรค์กิจกรรมของบ้านจำรุง เป็นการสร้างกิจกรรมเพื่อรองรับการทำงานที่สอดคล้องกับการพัฒนา เช่น กลุ่มกองทัพนม เป็นกลุ่มการทำงานของกลุ่มเด็ก มีการสร้างสรรค์กิจกรรมที่เหมาะสมกับสมาชิก ซึ่งเป็นการทำงานที่สอดคล้องกับวัยวุฒิและความสนใจ กิจกรรมสำหรับเด็กจึงเป็นกิจกรรมที่ไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และมีดึงดูดใจ เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างราบรื่นและมีความสุขในการทำงาน

ในการคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จะมีการพูดคุยผ่านเวทีสภาหมู่บ้านซึ่งเป็นเวทีที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจ ดังนั้นในการคิดและสร้างสรรค์

กิจกรรมของกลุ่มจึงเป็นการคิดที่เกิดขึ้นจากความประสงค์ของสมาชิกกลุ่ม และได้รับการสนับสนุนของชาวบ้าน

- ทำกิจกรรมร่วมกัน

การทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในการทำงาน เนื่องจากเป็นการเรียนรู้ในการร่วมลงมือปฏิบัติงานจริง ได้ฝึกฝนทักษะการทำงาน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตจริง

บ้านจำรุงมีกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อให้ชาวบ้านได้เข้าร่วม การเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมของบ้านจำรุงเป็นการเข้าร่วมตามความสมัครใจ ความถนัด ความชอบ และความสนใจในกิจกรรม ซึ่งการที่บ้านจำรุงมีกลุ่มกิจกรรมมากถึง 24 กลุ่มกิจกรรม จึงเป็นความหลากหลายที่ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความชอบและความสนใจของชาวบ้านอย่างทั่วถึงทุกเพศ ทุกวัย และไม่จำกัดว่าจะเป็นสมาชิกกลุ่มได้มากน้อยเพียงไร ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการทำงานของชุมชนและส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ด้วยการทำงานร่วมกัน

- เวทีชาวบ้าน

กระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญของบ้านจำรุงอีกอย่างหนึ่ง คือ การมีเวทีชาวบ้านที่มีการพูดคุยอย่างเป็นทางการของหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ ในการพูดคุยกันในเวทีสภาหมู่บ้าน ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมรับรู้ความเป็นมาเป็นไปของหมู่บ้านในทุก ๆ เดือน และมีการติดตามการทำงานของกลุ่มกิจกรรมเพื่อให้สมาชิกได้รับฟังโดยทั่วกัน นอกจากนี้ยังเป็นการเล่าถึงการทำงานของคณะทำงานหมู่บ้านที่มีโอกาสได้ออกไปสัมมนาหรือร่วมประชุมในเวทีต่าง ๆ ภายนอก โดยบรรยากาศของการประชุมมีความเป็นกันเองเหมือนเป็นการเล่าสู่กันฟังมากกว่าเป็นแบบพิธีการ แต่ยังคงมีวาระการประชุมเพื่อให้เป็นไปตามระเบียบการ และในการประชุมแต่ละเดือนมีการจดบันทึกสาระสำคัญของแต่ละประเด็นไว้ และจัดทำเป็นเอกสารแจกผู้เข้าร่วมสภาหมู่บ้านในเดือนถัดไป จะเห็นได้ว่าการมีเวทีสม่ำเสมอเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

การจัดการกระบวนการเรียนรู้การถ่ายทอดประสบการณ์สำหรับนักท่องเที่ยว

- ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

คณะทำงานต้องการนำเสนอภาพของบ้านจำรุงที่เน้นสภาพความเป็นอยู่ที่เป็นจริง โดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเพื่อรองรับการท่องเที่ยว

เราอยู่กับอย่างไรก็อยู่กับอย่างนั้น ไม่ได้ตัดแปลง ไม่ได้ตกแต่งแบบผักชีโรยหน้า นักท่องเที่ยวมากก็เห็นแบบที่เป็นอยู่แบบนี้แหละ จะเห็นว่าบางวันผู้ใหญ่บ้าน ไม่อยู่

แล้วทำไม เราก็มีคนทำแทนได้ เราทำงานบนความจริงมากกว่า ความจริงที่ทุกคนก็
มีส่วนส่วนตัว (บรรจบ ตั้งมั่น, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2551)

การที่นักท่องเที่ยวมาเรียนรู้ที่บ้านจำรุงจึงเป็นเรียนรู้จากวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่าง
แท้จริง โดยสามารถเรียนรู้จากการการทำงานที่คนในชุมชนทำให้ดูเป็นตัวอย่างไม่ว่าจะเป็นการมี
กลุ่มกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต กิจกรรมที่ทำเพื่อลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว รวมถึง
ความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายของคนจำรุง ซึ่งการถ่ายทอดประสบการณ์ในลักษณะนี้นักท่องเที่ยว
สามารถซึมซับได้จากการเข้าไปคลุกคลีกับชาวบ้าน

- ทำกิจกรรมร่วมกัน

การทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการเรียนรู้ที่นักท่องเที่ยวมีโอกาสได้สัมผัสงานจริง
เป็นการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน โดยกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสามารถทำ
ร่วมกับชาวบ้านขึ้นอยู่กับช่วงเวลาและฤดูกาลที่นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชม ยกตัวอย่างเช่น กิจกรรมที่
เกี่ยวกับอาชีพ เช่น กรีดยางพารา เก็บผลผลิต (ผัก ผลไม้) กิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมของ
ชาวบ้าน เช่น การประชุมเวทีชาวบ้าน เป็นต้น การที่นักท่องเที่ยวได้ทำกิจกรรมร่วมกับชาวบ้าน
เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ของคนในชุมชนที่สร้างประสบการณ์ใหม่ให้แก่นักท่องเที่ยว

- การลงดูกิจกรรมจริง

การลงดูกิจกรรมจริง เป็นการเรียนรู้ที่นักท่องเที่ยวได้เห็นภาพการทำงานจริงของ
ชาวบ้าน เนื่องจากการอธิบายหรือการเล่าสู่กันฟัง นักท่องเที่ยวอาจจะยังไม่เห็นภาพของ
กิจกรรม ยกตัวอย่างเช่น กิจกรรมการทำกระดาษกษेत्र กิจกรรมการซื้อขายยางพารา กิจกรรมการ
แปรรูปผลไม้ เป็นต้น เมื่อนักท่องเที่ยวได้เห็นการทำงานจริงแล้ว ทำให้นักท่องเที่ยวได้เห็นถึง
รายละเอียดของกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น

- การบรรยาย

การบรรยายให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์โดยวิทยากร
ชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโปรแกรมการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของบ้านจำรุง

สื่อ/ช่องทางในการให้ความรู้

ในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แบบบูรณาการ เป็นการจัด
ประสบการณ์การเรียนรู้ โดยการผสมผสานแหล่งข้อมูลจากหลายช่องทางเข้าด้วยกัน เป็นการ
ถ่ายทอดประสบการณ์ของชุมชนผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อให้กระจายสู่คนทุกระดับทุกสังคม

- สื่อบุคคล

รูปแบบในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของบ้านจำรุงมีรูปแบบการบรรยายให้ข้อมูล ดังนั้นสื่อบุคคลจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการให้ข้อมูลข่าวสาร บอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยว สื่อบุคคลเป็นกลุ่มคณะทำงานของบ้านจำรุงที่ให้การต้อนรับ และผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนมาทำหน้าที่ในการบรรยาย ซึ่งในการผลิตเปลี่ยนวิทยากรหรือสื่อบุคคลนี้เป็นการพัฒนาบุคลากรไปพร้อม ๆ กับการเรียนรู้ และแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ รวมถึงสามารถทำงานทดแทนกันได้

- การพูดคุยบอกเล่าอย่างไม่เป็นทางการ

การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ เป็นช่องทางหนึ่งที่สำคัญในการให้ความรู้ เพราะเมื่อมีการพบปะกันมีการพูดคุยถึงสารทุกข์สุกดิบของกันและกันอยู่เสมอตามวิถีปฏิบัติทั่วไป การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการเป็นการพูดคุยที่มีความเป็นกันเอง มีความคุ้นเคย ไม่มีพิธีการ ทำให้ผู้พูดรู้สึกว่าเป็นการเล่าเรื่องราว ไม่ได้เป็นการให้ข้อมูลโดยตรง ซึ่งเวทีในการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการของบ้านจำรุงมีอยู่ทุกกิจกรรม เมื่อมีการรวมกลุ่มจะมีการพูดคุยกันเสมอ เช่น กลุ่มรวมซื้อรวมขายยางพารา มีการพูดคุยกันถึงราคาผลผลิต ปริมาณผลผลิตในแต่ละวัน ซึ่งเป็นการพูดคุยถึงเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิต ทำให้ทราบถึงปัญหาของชุมชน และสามารถนำปัญหานั้น ๆ มาแก้ไขให้ตรงประเด็นมากที่สุด นอกจากนี้ยังมีศูนย์การเรียนรู้ที่เป็นศูนย์รวมของชาวบ้าน เมื่อใครมีเวลาว่างจากการทำงานจะมารวมตัวพูดคุย ทำให้เกิดการเกิดงาน เกิดกิจกรรมหลาย ๆ อย่างขึ้น

สำหรับการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับนักท่องเที่ยว เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ใช่วิทยากรได้พูดคุยให้ความรู้เชิงลึกกับนักท่องเที่ยว เนื่องด้วยชาวบ้านไม่เคยพูดในที่สาธารณะจนจะกลัวและไม่กล้าที่จะพูดอย่างเป็นทางการในเวทีบรรยาย ซึ่งการพูดอย่างไม่เป็นทางการจะมีบรรยากาศของความเป็นกันเองทำให้กล้าที่จะพูดมากขึ้น เช่น หากนักท่องเที่ยวต้องการรู้เรื่องเกี่ยวกับการทำน้ำปลาของกลุ่มสตรีบ้านจำรุง สามารถสอบถามจากผู้ผลิตโดยตรงซึ่งให้ข้อมูลได้ดี เนื่องจากเป็นผู้ลงมือทำด้วยตัวเอง จึงสามารถอธิบายได้ดีกว่าวิทยากรหลัก

- การดูพื้นที่ที่เป็นรูปธรรม

การดูพื้นที่ที่เป็นรูปธรรมของบ้านจำรุง เป็นอีกหนึ่งช่องทางที่จะอธิบายได้ถึงบริบทของหมู่บ้านได้ดี นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสกับบริบทแวดล้อมของชุมชน สถานที่จริงในการทำงานและกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้ ทำให้สามารถเข้าใจถึงระบบการทำงานและแนวทางการพัฒนาได้ง่ายขึ้น ซึ่งการที่นักท่องเที่ยวลงพื้นที่ดูพื้นที่รูปธรรม คณะทำงานได้จัดเส้นทางศึกษาเรียนรู้โดยใช้รถจัมป์นำนักท่องเที่ยวไปชมกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ โดยในการลงพื้นที่รูปธรรมตามแผนที่

ศึกษาดูงาน (แผนภาพที่ 4.2) ทำให้นักท่องเที่ยวได้เห็นถึงการทำงานของแต่ละกลุ่มที่มีกิจกรรมที่แตกต่างและหลากหลาย

- วิทยุชุมชน

สื่อวิทยุชุมชนบ้านจำรุง คลื่นความถี่ FM 103.75 MHz ออกอากาศทุกวัน เวลา 12.00-15.00 น. ผู้ผลิตรายการและจัดรายการโดยอาสาสมัครชาวบ้านจำรุง มีรูปแบบรายการวิทยุที่หลากหลาย เพื่อให้ครอบคลุมและเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง โดยมีรายการเกี่ยวกับกิจกรรมข่าวสารต่าง ๆ เช่น รายการ “ถางบ้านถางเมือง” ดำเนินรายการโดยผู้ใหญ่ชาติชาย เหลืองเจริญ, รายการ “อบต. พบประชาชน” ดำเนินรายการโดยนายมานพ กว้างขวาง เป็นการพูดคุยถึงปัญหาบ้านเมืองและบอกเล่าเรื่องราวที่น่าสนใจที่ได้พบเห็นและรับรู้มาจากภายนอก เป็นต้น และรายการเกี่ยวกับการนำเสนอเรื่องราวของบ้านจำรุงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันผ่านการพูดคุย เช่น รายการ “เรื่องเล่าจากท้องถิ่น” ดำเนินรายการโดยผู้ใหญ่เยื่อน ผลงาม นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอข่าวสาร ความรู้ของกลุ่มกิจกรรมในบ้านจำรุง เช่น กิจกรรมทางการเกษตรของกลุ่มเกษตรกรพื้นบ้าน รวมถึงการบอกเล่าถึงผลผลิต ได้แก่ รายการ “เกษตรกรพื้นบ้าน” ดำเนินรายการโดยยายอุทัย รัตนพงศ์ และยายเฉลียว ดินาน เป็นต้น นับได้ว่าวิทยุชุมชนเป็นสื่อที่สามารถสื่อสารได้อย่างกว้างขวาง

- สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ

เรื่องราวของบ้านจำรุงได้ถูกสื่อสารออกมาในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบทความในหนังสือพิมพ์ทั้งระดับจังหวัด และระดับประเทศ ยกตัวอย่างเช่น เอกสารเผยแพร่บ้านจำรุง “เอกสารชุดประสบการณ์ความรู้ พื้นฟูวิถีชีวิตชุมชนตะวันออก บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง” ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน “หัวใจสื่ออยู่ที่คน วิทยุชุมชนบ้านจำรุง” ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนการเสริมสร้างสุขภาพและสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น ซึ่งสื่อสิ่งพิมพ์เหล่านี้ถือเป็นช่องทางหนึ่งที่ส่งผ่านประสบการณ์ออกมาเป็นตัวหนังสือแก่สาธารณชนมากยิ่งขึ้น

- สื่อโทรทัศน์

ที่ผ่านมาได้มีรายการโทรทัศน์มาถ่ายทำรายการและนำไปออกอากาศหลายครั้ง เสนอข้อมูลบ้านจำรุงเกี่ยวกับหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง นอกจากนี้บ้านจำรุงเองได้นำเสนอภาพลักษณ์ของหมู่บ้านในรูปแบบความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายแบบวิถีพอเพียง ที่ผลิตและกำกับโดยจำรุงโปรดักชั่น เป็นทีมงานที่ชาวบ้านของชาวบ้านจำรุงได้เสนอศักยภาพในการผลิตสื่อโทรทัศน์ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานสุขภาพแห่งชาติร่วมกับ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและที่วีไทยทีวีสีธาธารณะ ผลิตรายการทีวีชาวบ้าน ซึ่งทำให้บ้านจำรุงเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย

- ติดป้ายประกาศ

ช่องทางในการนำเสนอเรื่องราวของบ้านจำรุงผ่านป้ายประกาศ มีการติดป้ายประกาศที่บอกรายละเอียดของแต่ละกลุ่ม เป็นรายละเอียดเกี่ยวกับความเป็นมา เป้าหมาย กิจกรรม ทรัพย์สิน และคณะทำงานของกลุ่ม ซึ่งมีการติดไว้ที่ทำการของกลุ่มนั้น ๆ และบางกลุ่มกิจกรรมจะติดไว้ที่ศูนย์การเรียนรู้ ทั้งนี้เป็นการนำเสนอเรื่องราวผ่านตัวอักษรเพื่อเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการเสนอกิจกรรม การทำงาน ของแต่ละกลุ่มกิจกรรมในชุมชน

- Internet

การเผยแพร่ความรู้ทางอินเทอร์เน็ต เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่บอกเล่าเรื่องราวของบ้านจำรุงสู่สาธารณชน เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เป็นการนำเสนอข้อมูลและภาพกิจกรรมบ้านจำรุงในหลายด้าน ผ่านเว็บไซต์ <http://gotoknow.org/blog/chartchai> ที่นายชาติชาย เหลืองเจริญ เป็นผู้รวบรวมข้อมูลหลากหลายประเด็น เช่น “เล่าเรื่องเหล่าภูมิปัญญาพื้นบ้านจำรุง” “โฮมสเตย์บ้านจำรุงกับการเรียนรู้วิถีชีวิต” “สื่อภาพ สื่อเสียงบ้านจำรุง” “ผัก พื้นบ้าน” เป็นต้น และเว็บไซต์ <http://sites.google.com/site/banjumrung> ที่นำเสนอบทความและภาพกิจกรรมของบ้านจำรุง

การที่บ้านจำรุงได้นำเสนอภาพบ้านจำรุงในสื่อต่าง ๆ ที่หลากหลาย นับเป็นการประชาสัมพันธ์การตลาดการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ซึ่งการให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์และการตลาด เป็นยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมแก่การส่งเสริมการท่องเที่ยว ใช้การจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนบ้านจำรุง เป็นเครื่องมือและกลไกหนึ่งในการพัฒนาชุมชน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิถีชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณีอันหลากหลายของชุมชน เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชาวบ้านด้วยตนเอง และระหว่างชาวบ้านกับนักท่องเที่ยว

ผลที่ได้รับจากการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา

ในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ทำให้เกิดผลต่อเนื้อที่ที่สำคัญกับชุมชนในหลายด้าน ได้แก่ เกิดวิทยากรกระบวนการภายในชุมชน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชน เกิดแหล่งศึกษาดูงานภายในชุมชน เกิดกลุ่มกิจกรรมที่เพิ่มขึ้นและหลากหลาย เกิดการสร้างมูลค่าและคุณค่าของผักพื้นบ้าน และเกิดการจัดการผลผลิตในฤดูกาลผลไม้อีก

ผลที่ชุมชนได้รับจากการจัดการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาโดยชุมชน

- สร้างวิทยากรกระบวนการภายในชุมชน

หมู่บ้านจ่ารุงเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตแบบชนบท ผู้คนจึงไม่ค่อยเคยกับการพูดในที่ประชุมหรือพูดในที่ชุมนุมชน ดังนั้น ในการให้บรรยายเรื่องราวต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องยากที่จะนำเสนอได้อย่างราบรื่นและน่าสนใจ

ในช่วงแรก เมื่อมีนักท่องเที่ยวเริ่มเข้ามายังชุมชน ผู้ที่ทำการบรรยายได้จึงเป็นครูอาจารย์หรือเจ้าอาวาสวัดซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์ในการพูดในที่สาธารณะจนทำการบรรยายมากกว่าจะเป็นชาวบ้านทั่วไป

ผมพูดไม่ค่อยเป็นพูดไม่เก่ง พูดทีก็ให้อาจารย์แฉ่งเป็นคนพูด สมัยก่อนก็พูดไม่เป็นเลยตอนเป็นผู้ใหญ่บ้านทำเป็นแต่พูดไม่เป็น ให้อาจารย์แฉ่งเป็นคนพูด เสนอแนะกับข้าราชการผู้ใหญ่ วิทยากรแทน นั่นแหละมือขวาออกแบบอะไรได้ทั้งหมด มีอาจารย์แฉ่งกับเจ้าอาวาสสนับสนุนในการทำงานของผู้ใหญ่บ้านสมัยนั้น (เยือนผลงาม, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2551)

เมื่อหมู่บ้านมีชื่อเสียงมากขึ้น ส่งผลให้นักท่องเที่ยวต้องการเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้มากขึ้น ประกอบกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไปงานของครูอาจารย์และเจ้าอาวาสวัดที่มีหน้าที่และภารกิจตามตำแหน่งหน้าที่ของตน จึงไม่สามารถมาช่วยงานชุมชนได้บ่อยครั้ง ฉะนั้น ผู้ที่จะลุกขึ้นมาเพื่อบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ของชุมชน การล้มลุกคลุกคลานจากอดีตที่ประสบปัญหาในด้านการดำรงชีพ การเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ ๆ ของชุมชน รวมถึงการแก้ไขปัญหาด้วยพลังของชุมชน จึงไม่มีใครสามารถอธิบายเหตุการณ์เหล่านี้ได้ดีเท่ากับผู้ที่ประสบปัญหาด้วยตัวเอง ด้วยเหตุนี้เองทำให้ชาวบ้านที่เคยไม่มีความกล้าในการแสดงออกต่อหน้าสาธารณะชนต้องเป็นวิทยากรจำเป็น และเมื่อได้พูดได้บรรยายบ่อยครั้ง จึงทำให้หลายคนสามารถทำหน้าที่เป็นวิทยากรชุมชนได้

หน้าที่ของวิทยากรกระบวนการของบ้านจ่ารุง คือเป็นคนกลางที่ช่วยจัดและดำเนินงานในการพบปะพูดคุย สร้างบรรยากาศให้เกิดการร่วมคิด การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และใช้การสื่อสารที่เข้าใจกันง่ายตรงไปตรงมา และสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้ยังช่วยสร้างเสริมบรรยากาศแห่งมิตรภาพ เพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือที่จริงใจ

- สร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้าน เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการพูดคุย การสอบถามทั้งในช่วงเวลาการบรรยาย และนอกรอบการบรรยาย นักท่องเที่ยวที่มีความสนใจพิเศษจะสอบถามถึงวิธีการทำงาน วิธีการพัฒนาที่หมู่บ้าน

จำรูญประสบความสำเร็จได้ “นักเดินทางก็จะได้รับความรู้เพราะเขามาเอาความรู้ และได้แบบอย่างในการไปรับใช้กับชุมชนของเขาเอง บ้านจำรูญเองก็ได้ประสบการณ์จากการทำงานของชุมชนและเป็นการทำงานร่วมกับคนที่มาด้วย” (ชาติชาย เหลืองเจริญ, สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2552) นอกจากนี้ยังเป็นการเล่าสู่กันฟังว่า บ้านของตน/จังหวัดของตนนั้นเป็นอย่างไร มีข้อดี-ข้อด้อยอะไรบ้าง รวมถึงวิธีการทำงานที่เป็นอุปสรรคของการพัฒนา จึงเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และบริบทที่เอื้อหรือเป็นข้อจำกัดในการพัฒนา “เวลาที่มีคนมาดูงานบ้านเรา เขาก็มาจากหลายที่นะ ก็เท่ากับว่าเราได้โอกาสที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเขากับคนในพื้นที่ ได้ความรู้โดยที่เราไม่ต้องไปไหน ไม่ต้องออกไปเอง” (วินัย กว้างขวาง, สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2551)

- เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชน

การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาก่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชน เป็นการสร้างให้เกิดแรงเหวี่ยงไปสู่การมีอาชีพทั้งทางตรงและทางอ้อม การกระจายรายได้ทางตรง คือ ชาวบ้านได้ขายของที่ระลึกและสินค้าชุมชน ผลผลิตทางการเกษตร ขายสินค้าแปรรูปต่าง ๆ ซึ่งเป็นการค้าขายโดยไม่ต้องหาตลาดไกลบ้าน นับได้ว่าเป็นการส่งเสริมอาชีพโดยตรง และรายได้ที่ได้จากการท่องเที่ยวที่ได้จากเงินสมทบชุมชน การพักโฮมสเตย์ การกระจายรายได้ทางอ้อม คือ รายได้ของกลุ่มทำอาหาร และรายได้ของคนที่มาช่วยงานชุมชน ที่เป็นการทำงานเพื่อรองรับกลุ่มนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ชาวสวนยังสามารถจัดการผลผลิตในฤดูกาลผลไม้ได้อีกด้วย กล่าวคือ ในฤดูกาลผลไม้ ชาวสวนสามารถนำออกมาจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวได้ “ถ้ามีคนมากินข้าว (รับประทานตามโปรแกรมการท่องเที่ยว) กลุ่มทำอาหารก็จะได้รับรายได้จากการทำอาหาร แล้วยังไปซื้อผักจากกลุ่มเกษตรกร ซื้อข้าวกล้องของกลุ่มผู้สูงอายุมาทำอาหาร ทำให้มีรายได้กระจายและหมุนเวียนภายในหมู่บ้าน” (ชาติชาย เหลืองเจริญ, สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2552)

- สร้างแหล่งเรียนรู้ดูงานภายในชุมชน

ในการมีท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา มีการพานักท่องเที่ยวเที่ยวชมกลุ่มกิจกรรมของชุมชน ที่ก่อให้เกิดแหล่งเรียนรู้ดูงานภายในชุมชน ซึ่งแหล่งดูงานของบ้านจำรูญ 24 กลุ่มกิจกรรม ที่ให้นักท่องเที่ยวได้ชมได้สัมผัสการทำงาน เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เห็นภาพการทำงานจริงของแต่ละกลุ่มกิจกรรม เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน สะท้อนให้เห็นถึงการทำงานที่เรียบง่าย เน้นให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน โดยกลุ่มกิจกรรมที่จัดตั้งเพื่อสร้างอำนาจต่อรองทางการค้า เช่น กลุ่มรวมซื้อรวมขายยางพารา กลุ่มกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการทำอาชีพ ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เช่น กลุ่มเกษตรพื้นบ้าน กลุ่มกะปิน้ำปลา เป็นต้น กลุ่มกิจกรรมที่จัดตั้งขึ้นจากปัญหาของชุมชน เช่น ธนาคารขยะ กลุ่มชาวนา เป็นต้น และกลุ่มกิจกรรมที่จัดตั้งเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว

เช่น กลุ่มที่พักรวมชนโฮมสเตย์ กลุ่มทำอาหาร เป็นต้น ซึ่งทุกกลุ่มกิจกรรมของบ้านจำรุงส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่ม มีส่วนร่วมในขบวนการพัฒนาของชุมชน และเกิดการเรียนรู้ระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง

- มีกลุ่มกิจกรรมเพิ่มขึ้นและหลากหลาย

กลุ่มกิจกรรมบ้านจำรุงหลากหลายกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา เช่น กลุ่มทำอาหาร เป็นกลุ่มแม่ครัวทำอาหารรองรับนักท่องเที่ยว กลุ่มนักร้องพิเศษ เป็นกลุ่มที่ทำนักร้องเนกประสงค์ เพื่อใช้ล้างแก้วน้ำ ถ้วยชาม เนื่องจากเมื่อมีคนมาดูงานมากจะต้องช้อนน้ำยาล้างจานจำนวนมากเพื่อทำความสะอาดถ้วยชาม ซึ่งเมื่อคิดเป็นจำนวนเงินแล้วในแต่ละปีต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายไปกับส่วนนี้มาก จึงมีการรวมกลุ่มเพื่อทำนักร้องเนกประสงค์เองภายในหมู่บ้านเพื่อลดต้นทุน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มกิจกรรมที่มีพื้นที่ในการแสดงออกมากขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา เช่น กลุ่มรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น มีการพ้อนรำและรำกลองยาวของเด็ก ๆ ในชุมชน เป็นต้น

- สร้างมูลค่าและคุณค่าของผักพื้นบ้าน

ในการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาบ้านจำรุงนั้น เมื่อนักท่องเที่ยวต้องการมาสัมผัสวิถีชีวิตแบบคนจำรุง ต้องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน สิ่งสำคัญอีกสิ่งหนึ่งที่นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสคือ การได้บริโภคผักพื้นบ้าน เพราะในการท่องเที่ยวบ้านจำรุงการรับประทานอาหารที่บ้านจำรุง 1 มื้อถือได้ว่าเป็นหนึ่งในโปรแกรมท่องเที่ยว เนื่องจากกลุ่มทำอาหารจะมีการปรุงอาหารที่มาจากผักพื้นบ้านปลอดสารเคมี นอกจากนี้ยังได้จัดเป็นผักแกดัม น้ำพริกใส่ถาดอย่างสวยงามเพื่อบริการให้นักท่องเที่ยว และเมื่อนักท่องเที่ยวมาหยิบผักเหล่านั้นจะมีสมาชิกกลุ่มทำอาหารบอกสรรพคุณของผักพื้นบ้าน เป็นการชักชวนให้นักท่องเที่ยวได้ลิ้มลองความอร่อยจากธรรมชาติ ซึ่งนอกจากนักท่องเที่ยวจะได้บริโภคอาหารที่ปลอดภัยถือเป็นการส่งเสริมสุขภาพที่ดีจากการรับประทานอาหาร นับได้ว่าเป็นการสร้างมูลค่าและคุณค่าให้แก่ผักพื้นบ้านที่หาได้ตามหัวไร่ปลายนา และยังสร้างเอกลักษณ์และความแตกต่างของการท่องเที่ยวได้อีกด้วย

ผลที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการจัดการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาโดยชุมชน

- มีองค์ความรู้ในการพัฒนาชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา เป็นการนำเสนอถึงแนวคิดการพัฒนาที่ประสบผลสำเร็จ และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ดังนั้น เมื่อนักท่องเที่ยวได้มาเรียนรู้จึงเป็น

ถ่ายทอดประสบการณ์การพัฒนาชุมชนรูปแบบของบ้านจำรุงออกไปแก่ชุมชนภายนอก นับได้ว่าเป็นองค์ความรู้ในการพัฒนาชุมชนที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา

- สร้างเครือข่ายการเรียนรู้และเครือข่ายการพัฒนา

การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาเป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และเครือข่ายพัฒนาระหว่างชุมชนใกล้เคียงและนักท่องเที่ยว เนื่องจากชุมชนและนักท่องเที่ยวที่มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง จะนำไปสู่ความร่วมมือทั้งในด้านข้อมูล ความรู้ ทักษะ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่าง ๆ ระหว่างกัน

การจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง เป็นการจัดการที่เป็นประโยชน์ต่อทั้งชุมชนเอง และชุมชนภายนอก เพื่อเป็นตัวอย่างในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และส่งเสริมการเรียนรู้ที่ได้จากการทำงานของชุมชน

วิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา

การจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในงานพัฒนาของหมู่บ้าน กล่าวคือ เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับนักท่องเที่ยว ทั้งในด้านงานพัฒนา ด้านวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการกำหนดทิศทางและร่วมตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์การเรียนรู้ รวมทั้งมีการกระจายรายได้สู่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน ซึ่งรายได้จากกองทุนพัฒนาหมู่บ้านส่วนหนึ่งได้มาจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากการศึกษา “กระบวนการการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน: กรณีศึกษา ศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง” พบว่า

การจัดการและทำงานของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงมีโครงสร้างในการบริหารจัดการรูปแบบคณะกรรมการ ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตเกษตรกรเพราะกรรมการแต่ละคนยังคงทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก จึงต้องใช้เวลาทำงานควบคู่กันไป ซึ่งคณะทำงานของบ้านจำรุงมีอาชีพเกษตรกรรมที่ต้องทำงานเกษตรควบคู่ไปกับงานของชุมชน ถือได้ว่าเป็นการเสียสละเพื่อส่วนรวม โดยในการทำงานของชุมชนนั้นคณะทำงานจึงต้องจัดสรรเวลาในการทำงานทั้งงานส่วนตัวและงานชุมชนตามความเหมาะสม นอกจากนี้การที่คณะทำงานบ้านจำรุงมีวิถีคิดว่า “เห็นราก็ช่วยกันเก็บ เห็นไม่ดีก็ช่วยกันทำ” แสดงถึงการแสดงความรักที่มีต่อชุมชน และความเป็นเจ้าของร่วมกันของพื้นที่สาธารณะในชุมชน

การจัดการทำงานและกิจกรรมของบ้านจำรุง เน้นการสร้างโอกาสให้สมาชิกได้เข้ามาเรียนรู้ระบบงานและเป็นกระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่ที่ยึดหลักการสร้างโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามาทำงานส่วนรวมโดยการหมุนเวียนให้เข้ามาทำงานแทนที่กันได้ ส่งผลให้เกิดการสร้างคนทำงานในวงกว้างมากขึ้น สามารถคัดเลือกและฝึกฝนคนะทำงาน รวมถึงผู้นำรุ่นใหม่ ๆ ได้ ทั้งยังเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ที่ได้จากการปฏิบัติงานจริง จะเห็นได้ว่าบ้านจำรุงได้เปิดโอกาสและส่งเสริมให้ผู้สนใจเข้ามาทำงานชุมชนได้ตลอดเวลา นับได้ว่าเป็นการสร้างคนทำงานหน้าใหม่ขึ้นมาเป็นลำดับ เพื่อสามารถทำงานทดแทนกันได้และส่งเสริมการทำงานที่ต่อเนื่อง

โครงสร้างการทำงานของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง มีรูปแบบในการบริหารจัดการเป็นแบบคณะกรรมการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการจัดการเป็นฐานการพัฒนาของกลุ่มของนันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร ที่กล่าวถึงการบริหารจัดการองค์กรชุมชนว่า การจัดการเป็นฐานการพัฒนาของกลุ่มควรมีบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการ เนื่องจากระบบบริหารแบบคณะกรรมการมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของเกษตรกร เนื่องจากกรรมการแต่ละคนยังคงทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก จึงต้องใช้เวลาทำงานการเกษตรและทำงานของกลุ่มควบคู่กันไป ในขณะเดียวกันค่าตอบแทนในการทำงานให้กับกลุ่มค่อนข้างต่ำ การทำงานให้กลุ่มส่วนหนึ่งจึงเป็นการเสียสละให้กับส่วนรวม ดังนั้น กรรมการแต่ละคนจึงต้องจัดสรรเวลาของตนเองในการทำงานให้กลุ่มตามความเหมาะสมที่ยังชีพอยู่ได้และงานกลุ่มดำเนินต่อไปได้

การบริหารจัดการคน (คนะทำงาน) ของบ้านจำรุง เป็นการจัดคนให้เหมาะสมกับงานนั้น ๆ เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดหน้าที่ในการจัดการ (The Function of Management) ที่กล่าวถึงการจัดหาคนเข้าทำงานว่า หลักการสำคัญของการจัดหาบุคคลเข้าทำงาน คือ การจัดบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับตำแหน่งงานที่ได้กำหนดไว้ “Put The Right Man on The Right Job” ทั้งนี้ เนื่องจากบุคคลที่เหมาะสมกับงานจะทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ทั้งนี้ยังเป็นการเลือกคนให้เหมาะกับงานโดยพิจารณาจากความถนัด ความสามารถ อุปนิสัย และความชอบของแต่ละบุคคล ซึ่งการเลือกคนเข้าทำงานในตำแหน่งใด ๆ ควรใช้ข้อมูลที่รู้จักกันมานาน หรือ “คนบ้านเดียวกัน” มาพิจารณา และควรให้ความสำคัญแก่คนทำงานอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งวิธีการสรรหาคนทำงานของบ้านจำรุงใช้วิธีการสังเกตคน จากการช่วยเหลืองานชุมชน ความถนัด ความสนใจ รวมทั้งใช้ความสนิทสนม และการที่พบปะกันอยู่เป็นประจำเพื่อสังเกตวิธีการทำงานของแต่ละคนอย่างใกล้ชิด เป็นวิธีการคัดเลือกเพื่อสรรหาคนทำงานที่เหมาะสมกับงานนั้น ๆ

การจัดการระบบการเงินของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงเป็นการบริหารที่ยึดถือความซื่อสัตย์สุจริต และมีการทำงานที่โปร่งใสตามกระบวนการจัดการด้านงบประมาณ เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นและศรัทธาซึ่งเป็นหัวใจของการทำงาน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของนันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร ที่ได้กล่าวว่า การบริหารจัดการยึดถือความเสียสละเพื่อให้สมาชิกเกิดความเชื่อมั่นและศรัทธาซึ่งเป็นหัวใจของการทำงานในรูปของกลุ่มชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม แม้จะยึดเรื่องความเสียสละในการบริหารจัดการ แต่จะต้องมี “ขอบเขตของการเสียสละ” เพราะการทำงานเสียสละไปโดยตลอดและตนเองเดือนรื้อนั้นเป็นที่ยากยิ่ง ในกรณีของการรวมกลุ่มดำเนินธุรกิจร่วมกันจะเห็นได้ชัดเจน เนื่องจากการทำธุรกิจชุมชนต้องมีระยะเวลานาน มีความต่อเนื่อง และต้องทุ่มเทการทำงานมาก การเสียสละของผู้นำหรือคณะกรรมการจึงต้องมีขอบเขต เช่น ในช่วงเริ่มต้นกิจกรรม คณะกรรมการหรือผู้นำอาจจะต้องเสียสละเวลา แรงกาย หรือกระทั่งทรัพย์สินเพื่อดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม แต่เมื่อกลุ่มเข้มแข็งสามารถทำให้เกิดรายได้แก่กลุ่มแล้ว กลุ่มควรจัดสรรค่าตอบแทนเป็นค่าเบี้ยเลี้ยงหรือแม้กระทั่งเงินเดือน เพื่อช่วยให้ผู้นำทำงานของกลุ่มได้ต่อไป เนื่องจากว่าผู้นำยังคงต้องทำอาชีพเกษตรกรของตน เมื่อต้องมาทำงานให้แก่ส่วนรวมการทำงานในอาชีพหลักของผู้นำก็จะลดน้อยลง ซึ่งในการทำงานของคณะทำงานบ้านจำรุง เป็นการทำงานด้วยความเสียสละเพื่อให้ชุมชนเกิดการพัฒนา และในขณะเดียวกันชุมชนมีกองทุนพัฒนาหมู่บ้านที่ใช้เป็นงบประมาณในการทำงานด้านการพัฒนา จึงนำรายได้ส่วนหนึ่งจากกองทุนพัฒนาหมู่บ้านมาใช้เป็นค่าชดเชยการขาดรายได้ให้แก่คณะทำงานและชาวบ้านที่มาช่วยเหลืองานของชุมชน เพื่อช่วยให้งานของกลุ่มดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งการที่บ้านจำรุงจัดตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้านเพื่อเป็นกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนนั้นสอดคล้องกับองค์ประกอบด้านการจัดการของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

อย่างไรก็ตาม ลักษณะการทำงานด้านระบบการเงินของคณะทำงาน การจัดเก็บเงินที่ได้จากการสมทบชุมชนของนักท่องเที่ยวยังมีข้ออ่อนอยู่ กล่าวคือ ไม่ได้สรุปรายรับ-รายจ่ายกันในแต่ละวัน หากแต่เป็นการรวบรวมมาทำเป็นรายเดือน ซึ่งอาจจะทำให้เสี่ยงต่อปัญหาเรื่องธรรมาภิบาลของการจัดทำระบบการเงิน คณะทำงานจึงควรปรับปรุงการทำงาน ซึ่งต้องอาศัยความรอบคอบและระมัดระวังในการทำงานทางการเงินมากขึ้น ควรมีใบเสร็จรับเงินให้เพื่อยืนยันรายรับที่แท้จริง เพื่อใช้เป็นหลักฐานทางการเงินด้วย

ความเข้าใจของชุมชนในการท่องเที่ยวของบ้านจำรุง ชาวบ้านคุ้นเคยกับการที่นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมหมู่บ้าน เนื่องจากมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเรียนรู้อยู่เป็นระยะ และการท่องเที่ยวไม่ได้กระทบวิถีชีวิตของชุมชน เนื่องจากใช้ความเป็นตัวตนของชุมชนในการจัดการ

ท่องเที่ยว โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน นอกจากนี้ยังมีการนำเอาผลิตภัณฑ์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชน เช่น ผักพื้นบ้าน น้ำสมุนไพรดอกอัญชัน มาใช้ในโปรแกรมการท่องเที่ยว

การคัดเลือกผู้เข้าร่วมให้บริการการท่องเที่ยว เป็นการสมัครใจในการทำงานชุมชน เน้นการทำงานด้วยความสนใจ และความชอบ ถือได้ว่าเป็นการจัดการคนให้เหมาะสมกับงาน ซึ่งในการทำงานต่าง ๆ ในการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาเป็นการทำงานสาธารณะ หากแต่มีค่าตอบแทนให้ผู้มาช่วยงานชุมชน เพื่อเป็นสินน้ำใจ ประมาณครั้งละ 30-70 บาท ซึ่งในประเด็นนี้ยังคงมีความเห็นต่างในชุมชนระหว่างความเห็นที่ว่า “ความเสียสละ ทำงานส่วนรวมโดยไม่มีค่าตอบแทน” กับความเห็นที่ว่า “ให้เป็นสินน้ำใจ” เพื่อชดเชยการเสียรายได้จากการทำงานประจำ เพราะปัจจุบันผู้นำและคณะทำงานต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมชมกิจการในหมู่บ้านมีจำนวนสูงกว่าเมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมาเป็นอย่างมาก และมาอย่างต่อเนื่องเกือบทุกวัน

การให้บริการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา มีการให้บริการตามกระบวนการศึกษาดูงาน ฟังบรรยายประสบการณ์การพัฒนาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน และการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน เพื่อสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนเอง

ชุมชนมีเตรียมความพร้อมในด้านคนและสถานที่เพื่อรองรับการศึกษาดูงาน และสร้างโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าบ้านกับนักท่องเที่ยวได้หลายรูปแบบ ทั้งการบรรยายให้ความรู้ การนำเสนอวีดิทัศน์ รวมถึงเตรียมความพร้อมในการจัดการด้านการบริการที่สามารถอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานได้ ไม่ว่าจะเป็นที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายของชำ ร้านขายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรและสินค้าของชุมชน และชุมชนอยู่ใกล้กับสถานีอนามัยและโรงพยาบาล

การควบคุมมาตรฐานภายในชุมชน มีการจัดระบบด้านการดูแลความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว และมีการวางแผนในด้านการจัดการผลกระทบจากการเปิดชุมชนเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว โดยใช้ฐานของความไว้วางใจ ดูแลซึ่งกันและกันภายในชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังมีกุศโลบายต่าง ๆ เพื่อการรักษาความสะอาดของบ้านเรือน เช่น โครงการหน้าบ้านหน้ามอง เป็นต้น

การจัดการกับสิ่งภายนอกที่เข้ามาพร้อมกับการท่องเที่ยว ได้แก่ การจัดการกับนักท่องเที่ยว คณะทำงานศูนย์การเรียนรู้ เน้นการจัดการที่สอดคล้องกับวิถีของชุมชน และไม่ขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีไทย เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีอิสระในการท่องเที่ยว และการจัดการกับหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาในชุมชน เป็นการรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน และประยุกต์ ปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน จะเห็นได้ว่าการ

จัดการกับสิ่งภายนอก เป็นการจัดการที่ส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือที่ดีกับชุมชน นอกจากนี้ยังมีการเชื่อมโยงทรัพยากรและกิจกรรมการท่องเที่ยวบริเวณใกล้เคียงมาเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวระหว่างชุมชน เช่น กิจกรรมบ้านปลาธนาคารปูของตำบลเนินซ้อ เป็นต้น

การจัดการท่องเที่ยวชุมชนบ้านจำรุง เป็นการจัดการที่สอดคล้องกับแนวคิดของ สินธุ์ สโรบล และคณะ ที่กล่าวถึงประสบการณ์การจัดการของเครือข่ายการเรียนรู้และประสานงานวิจัยท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ว่า

1. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของพื้นที่แหล่งทรัพยากรอันหลากหลายของชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในประเด็นนี้เป็นการเน้นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่

2. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของการบริหารจัดการโดยชุมชน

3. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของกระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมการท่องเที่ยว การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในประเด็นนี้เป็นการเน้นให้มีการสร้างระบบการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้

4. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการจัดการ

5. การท่องเที่ยวชุมชนในฐานะกลไกการพัฒนาชุมชน

6. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะของการสร้างมูลค่าเพิ่มของชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวของบ้านจำรุง เป็นการจัดการภายใต้การดูแลและควบคุมของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง เพื่อเสนอรูปแบบการท่องเที่ยวในรูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา เป็นการนำเสนอเรื่องราวและประสบการณ์ความสำเร็จของบ้านจำรุง ผ่านวิธีการที่ใช้ความเป็นธรรมชาติของชุมชนและเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นแบบคนระยองที่ผสมผสานการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรคน ดิน น้ำ ป่า และอนุรักษ์สภาพแวดล้อม รวมทั้งอัตลักษณ์ของชุมชนที่มาจากวิถีชีวิตจารีตประเพณี และสำเนียงท้องถิ่นที่ใช้ในการสื่อสาร โดยใช้การจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนเพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมการท่องเที่ยว เน้นสร้างระบบการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้โดยมีกิจกรรมการให้การศึกษาเรียนรู้ในวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม อันเป็นการช่วยเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว ทั้งยังเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างสูงสุด

การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนของบ้านจำรุง เป็นการนำการท่องเที่ยวในฐานะ เครื่องมือและกลไกในการพัฒนาชุมชน กล่าวคือ การท่องเที่ยวของบ้านจำรุงเป็นการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาที่มุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนภายนอก และในขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารจากคนภายนอก ได้พบปะพูดคุยกับคนต่างถิ่นต่างวัฒนธรรมได้โดยไม่ต้องสวมบทบาทนักท่องเที่ยว/นักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการทำงานบริการรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมบ้านจำรุงด้วย ซึ่งสอดคล้องกับองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่องค์ประกอบด้านการเรียนรู้ได้กล่าวถึงระบบจัดการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ก่อให้เกิดให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน

นอกจากนี้ การท่องเที่ยวของบ้านจำรุงยังเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนได้อีกทางหนึ่ง กล่าวคือ ก่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชน เช่น ขายของที่ระลึกและสินค้าชุมชน ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ขายสินค้าแปรรูปต่าง ๆ

ทั้งนี้ การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนของบ้านจำรุงยังสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องรูปแบบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ของ Dr.Erik Holm Petersen ที่กล่าวถึง การท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวซึ่งชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินการ มีการจำหน่ายสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Product Sales) อาทิ สินค้าหัตถกรรม อาหารประจำท้องถิ่น กิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรม (Cultural Show Activities) เช่น การฟ้อนรำ การละเล่นพื้นบ้านและการแสดงดนตรีเฉพาะชุมชน กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงหมู่บ้าน (Village Based Activities) ซึ่งชุมชนในหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการเพื่อเสนอแก่นักท่องเที่ยว กิจกรรมการพักค้างแรมในหมู่บ้าน สำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชนนั้น ซึ่งบ้านจำรุงได้จัดกิจกรรมที่พักแบบ Home Stay และการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกและที่พักแรมในหมู่บ้าน (Village Accommodation Facilities) ที่นักท่องเที่ยวมีการศึกษาแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับเจ้าของบ้าน จะเห็นได้ว่าการจัดการท่องเที่ยวของบ้านจำรุงเป็นการจัดการที่เป็นไปตามรูปแบบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นการจัดการของคนในชุมชนอย่างแท้จริง

กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน เกิดขึ้นจากการแนวทางการทำงานของผู้นำชุมชนและคณะทำงานที่มีการวางรากฐานการพัฒนาชุมชน ตั้งแต่สมัยผู้ใหญ่เอี่ยมผลงาม โดยมีเป้าหมายการพัฒนาหมู่บ้านทั้งด้านสาธารณูปโภคโครงสร้างพื้นฐาน และสุขภาวะอนามัยของคนในชุมชน รวม 7 วิธีการ ได้แก่ ให้ชุมชนมีกองทุนร้านค้าชุมชน มีเสียงตามสายเพื่อแจ้งข่าวสารแก่ลูกบ้าน มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน มีถึงเก็บขยะสำหรับครัวเรือน มีส่วนราดน้ำ

ใช้ทุกหลังคาเรือน บ้านเรือนมีรั้วรอบขอบชิด และให้ชาวบ้านมีที่เก็บกักน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคได้ตลอดทั้งปี ประกอบกับมีการสานต่อแนวทางการพัฒนาหมู่บ้านมาอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคของผู้นำรุ่นที่ 4 (ผู้ใหญ่ชาติชาย เหลืองเจริญ) อีกทั้งกระแสภายนอก หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ที่เล็งเห็นถึงความสำเร็จในการพัฒนาพยายามผลักดันบ้านจำรุงให้เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงในวงกว้างมากขึ้น

จากปรากฏการณ์นี้ทำให้บ้านจำรุงต้องเปลี่ยนบทบาทมาเป็นหมู่บ้านรับแขก เนื่องจากมีผู้คนให้ความสนใจและต้องการมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการพัฒนาและแนวทางการทำงานของบ้านจำรุงมากขึ้น ทางคณะทำงานศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงจึงได้วางแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อรองรับการเข้ามาของนักท่องเที่ยว ได้แก่

1. มีที่พักชุมชนโฮมสเตย์ไว้บริการให้แก่นักท่องเที่ยวที่ต้องการพักค้าง ซึ่งการรับนักท่องเที่ยวที่พักค้างโฮมสเตย์ของบ้านจำรุง เป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ได้มีเป้าหมายในเชิงธุรกิจ เห็นได้จากอัตราการเก็บค่าบริการที่ค่อนข้างถูกเมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ประจำที่ชาวบ้านได้รับ

2. มีบริการอาหารพื้นบ้านไว้รองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งใช้วัตถุดิบในการประกอบอาหารส่วนใหญ่จากภายในชุมชน เช่น ผักพื้นบ้านปลอดสารเคมี กะปิ น้ำปลา เป็นต้น เพื่อลดต้นทุนในการผลิต

3. มีการกำหนดอัตราค่าบริการสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ในการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการสนับสนุนชุมชน และค่าชดเชยการเสียรายได้ของคณะทำงาน

4. มีค่าชดเชยการขาดรายได้ของคนที่มาทำงานชุมชน เป็นวิธีการจัดการเพื่อให้คนในชุมชนอยู่ได้และไม่ทำให้คนที่เสียสละมาทำงานชุมชนต้องเดือดร้อน ซึ่งการจัดการของคณะทำงานในลักษณะนี้ มีชาวบ้านบางส่วนไม่เห็นด้วยกับการให้ค่าตอบแทนการทำงาน เนื่องจากยังมองว่าเป็นการทำงานเพื่อหวังผลประโยชน์ด้านรายได้เพียงอย่างเดียว ไม่ได้มาจากความเสียสละที่แท้จริง แต่อย่างไรก็ตาม คณะทำงานก็ยังคงจัดค่าชดเชยการขาดรายได้ให้กับคนที่มาช่วยเหลืองานชุมชนอยู่ เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันไม่เอื้อต่อการทำงานที่เสียสละเพียงอย่างเดียว หากแต่การทำงานจะต้องมีการเสียสละอย่างมีขอบเขต

นอกจากนี้ยังมีระบบการจัดการท่องเที่ยวที่คณะทำงานยังคงขาดความรู้และทักษะในการจัดการท่องเที่ยวที่จำเป็นบางประการ จึงยังมีข้อจำกัดในด้านงานเชิงวิชาการและการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เช่น คอมพิวเตอร์ จึงทำให้ระบบการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงยังคงมีข้อจำกัดในการจัดการอยู่บ้าง ได้แก่

1. ระบบงาน การนัดคิวรับงานต่าง ๆ ที่ยังมีความซ้ำซ้อนกันอยู่ เห็นได้จากการที่มีนักท่องเที่ยวมาบ้านจำรุงในวันและเวลาเดียวกันหลายคณะ ทำให้การต้อนรับและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไม่ทั่วถึง และนักท่องเที่ยวที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น จนเกินความสามารถที่ชุมชนจะรองรับได้ (over load) และในบางกรณีช่วงเวลาในการมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวที่มาหลัอมเวลา กัน ซึ่งอาจจะมาจากการที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาไกล ทำให้ไม่สามารถที่จะควบคุมเวลานัดหมายได้ ส่งผลให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้กระบวนการพัฒนาของชุมชนไม่เต็มที่ ยกตัวอย่างเช่น นักท่องเที่ยว 2 คณะ นัดเวลามาถึงบ้านจำรุงพร้อม ๆ กัน คณะ 1 มาตรงเวลานัดหมาย และคณะที่ 2 มาช้ากว่ากำหนดเล็กน้อย ขณะที่วิทยากรบรรยายให้คณะที่ 1 ฟัง เมื่อคณะที่ 2 มาถึงก็จะเข้าฟังการบรรยายด้วย จะทำให้นักท่องเที่ยวคณะที่ 2 ได้รับการบรรยายที่ไม่เต็มที่ นอกจากนี้ยังเป็นการรบกวนการฟังบรรยายของคณะที่ 1 ด้วย เป็นต้น ซึ่งแสดงถึงระบบการรับนักท่องเที่ยว การจัดวันและเวลาที่ควรจะมีระบบการจัดการที่ชัดเจนและเป็นรูปแบบสากลและยังคงยึดแนวทางการปฏิบัติที่เน้นการมาเยี่ยมเยียนอย่างญาติมิตรเช่นเดิม

2. นักท่องเที่ยวที่มาในแต่ละครั้งมีจำนวนมาก ทำให้การเรียนรู้ไม่ทั่วถึง และไม่ได้ประเด็นเฉพาะที่ต้องการเรียนรู้

3. สถานที่/ห้องประชุมที่ใช้ในการฟังบรรยาย รวมถึงห้องน้ำที่จะให้บริการแก่นักท่องเที่ยวไม่เพียงพอต่อการรับรองนักท่องเที่ยวที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น

4. ความรู้ทักษะในการบริการด้านการท่องเที่ยว คณะทำงานของศูนย์การเรียนรู้มีอาชีพหลัก คือ เกษตรกรที่มีโครงสร้างการทำงานแบบไม่แข็งตัว เมื่อเปลี่ยนบทบาทการทำงานมาทำงานด้านการบริการ ทำให้รูปแบบการทำงานยังคงลักษณะที่ชาวบ้านทำกันเอง รูปแบบการจัดการและจัดลำดับการเข้าพักที่ยังไม่เป็นรูปแบบตายตัว เห็นได้จากเมื่อนักท่องเที่ยวต้องการพักบ้านพักโฮมสเตย์ ผู้จัดระบบการเข้าพักยังไม่มีระบบการจัดลำดับบ้านพักให้แก่นักท่องเที่ยวเป็นรูปแบบที่ตายตัว แต่การจัดลำดับจะขึ้นอยู่กับความสะดวก ความต้องการ และจุดประสงค์การศึกษาดูงานของนักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวต้องรอว่าจะได้เข้าพักที่บ้านหลังใด และบ้านพัก โฮมสเตย์บางหลังยังไม่มีโอกาสได้รับนักท่องเที่ยว

5. การจัดเก็บข้อมูลทางสถิติ เนื่องจากการเก็บข้อมูลของคณะทำงานในปัจจุบันเป็นการเก็บข้อมูลเป็นจำนวนคณะของผู้มาศึกษาดูงาน ซึ่งไม่ได้เก็บเป็นจำนวนคน ทำให้การคาดการณ์หรือประเมินสถานการณ์การท่องเที่ยวบ้านจำรุงค่อนข้างยาก

อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษามีความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของชุมชน บ้านจำรุงว่า บ้านจำรุงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ดี และมีความสามารถที่จะรองรับนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชน สามารถเห็นได้จาก

1. นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในวิธีการนำเสนอของชุมชนที่มีการบรรยายและพาเที่ยวชมกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรม ประกอบกับชื่นชอบในวิธีการนำเสนอของวิทยากร กล่าวคือ มีการสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ร่วมกัน มีการพูดคุยอย่างเป็นกันเอง และทันต่อเหตุการณ์ บ้านเมือง ทั้งนี้ ใช้ภาษาถิ่น (ภาษาของคนระยอง) ในการบรรยายซึ่งสร้างความประทับใจให้แก่ นักท่องเที่ยวและมีความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

2. มีการขยายพื้นที่ศึกษาดูงานเพิ่มขึ้น กล่าวคือ มีการเข้าพื้นที่ภายในชุมชนตั้งเป็น ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติเพื่อใช้เป็นพื้นที่สาธารณะให้แก่คนในชุมชนได้เข้ามาใช้เพื่อทำการเกษตร และใช้เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรปลอดสารเคมีให้กับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังได้จัดให้มีศาลาพักผ่อนบริเวณริมอ่างเก็บน้ำเพื่อใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจแก่นักท่องเที่ยวอีกด้วย

ชำนาญการหอสมุด

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีเก็บข้อมูลที่มีความหลากหลาย ได้แก่ (1) การแบบสัมภาษณ์เจาะลึก เกี่ยวกับกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน และหน้าที่ในการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (2) การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานในชุมชน เช่น ประวัติชุมชน วิถีชีวิตของชาวบ้าน สถานการณ์ทั่วไปของชุมชน (3) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยทดลองเข้าไปอยู่กับครอบครัวที่เป็นสมาชิกกลุ่มที่พิกชุมชนโฮมสเตย์ การเข้าร่วมเวทีประชุมสภาหมู่บ้านและการเข้าร่วมประชุมในวาระต่าง ๆ ของหมู่บ้าน (4) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ทั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ให้ข้อมูลในการศึกษา ได้แก่ กรรมการศูนย์การเรียนรู้ คณะทำงานศูนย์เรียนรู้ และตัวแทนกลุ่มกิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว เช่น กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มทำอาหาร จากข้อมูลที่ได้ทำให้ผู้ศึกษาทราบข้อมูลชุมชนและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษาดังนี้

สรุปผลการศึกษา

ชุมชนบ้านจำรุงเป็นชุมชนเก่าแก่อายุประมาณกว่าร้อยปี ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน บ้านจำรุงมีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด ทั้งด้านสาธารณูปโภค ด้านการประกอบอาชีพ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ ส่งผลถึงประสบการณ์การทำงานพัฒนาชุมชนของบ้านจำรุงที่ชุมชนเรียนรู้จากความล้มเหลวในอดีต และใช้บทเรียนนั้นเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนในอนาคต โดยใช้ทุนทางสังคมเดิมที่มีอยู่ได้แก่ ความเป็นญาติพี่น้อง ระบบความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน เป็นเครื่องมือใช้รวมคนเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นเสมือนจุดเริ่มต้นที่เชื่อมโยงให้ผู้คนมาทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน

ประกอบกับผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) มีแนวทางการพัฒนามีการวางโครงสร้างพื้นฐานการพัฒนาไว้เป็นอย่างดี มีการสืบทอดแนวคิดการพัฒนาชุมชนจากผู้ใหญ่บ้านรุ่นสู่รุ่น

รวม 4 รุ่น ที่สร้างความเจริญควบคู่ไปกับการสร้างความเข้มแข็งและพึ่งตัวเองได้ภายในชุมชน ส่งผลให้บ้านจำรุงเป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงด้านการพัฒนา และได้เป็นต้นแบบ เป็นตัวอย่างในการพัฒนาชุมชนที่จะขับเคลื่อนให้เกิดขึ้นกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในอนาคต

การที่บ้านจำรุงประสบความสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับจากหลายสถาบัน และได้ยกระดับศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงเป็นศูนย์ถ่ายทอดความรู้ “มหาวิทยาลัยบ้านนอกเพื่อการเรียนรู้ของสังคม” เพื่อให้มีการเผยแพร่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์องค์ความรู้ในชุมชนออกสู่สาธารณชน ทำให้มีผู้คนจำนวนมากเข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการพัฒนาของบ้านจำรุงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งคณะทำงานจึงมีแนวคิดที่จะรองรับคณะศึกษาดูงาน/นักท่องเที่ยว โดยใช้เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาที่มีการจัดการโดยศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนเอง

การจัดการศูนย์การเรียนรู้และการเตรียมความพร้อมของชุมชน

การทำงานของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงเป็นแบบเรียบง่าย ในการทำงานที่เป็นชุดเดียวกับคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นผู้ดูแลประสานงานหลัก ซึ่งไม่ได้แบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจนว่าใครทำหน้าที่อะไร เพราะทุกคนสามารถทำงานทดแทนกันได้ และสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งในการบริหารคนทำงานเป็นการสร้างทีมงานที่มีการพิจารณาคุณวุฒิ วิทยวุฒิ ความรู้/ความชำนาญ ความชอบ และความสมัครใจที่จะเข้ามาทำงานชุมชน โดยมอบหมายงานให้เหมาะสมกับคน พร้อมทั้งสนับสนุนให้คณะทำงานมีโอกาสพัฒนาความรู้และทักษะตามความสนใจอยู่เสมอ โดยในการบริหารงานของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง คณะทำงานเน้นการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันอย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะผ่านทางหรือไม่ผ่านทาง ซึ่งการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันอย่างไม่เป็นทางการถือได้ว่าเป็นจุดเด่นของการทำงานของคณะทำงานศูนย์การเรียนรู้ เนื่องจากการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการมีบรรยากาศของความเป็นกันเอง และสามารถพูดคุยสารทุกข์สุขดิบกันได้ทุกเรื่อง การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการจึงถือได้ว่าเป็นจุดกำเนิดของกิจกรรมภายในหมู่บ้าน และจะนำเรื่อง/ประเด็นที่เกี่ยวข้องหรือเป็นปัญหาชุมชนเข้าสภาหมู่บ้านเพื่อหารือและตัดสินใจร่วมกันอีกครั้ง โดยใช้เวทีสภาหมู่บ้านเป็นการพูดคุยอย่างเป็นทางการที่มีเป็นประจำทุกเดือน ใช้ขับเคลื่อนและติดตามงานของกิจกรรมทุกกิจกรรม ทั้งนี้ คณะทำงานได้ใช้เวทีสภาหมู่บ้านเป็นเครื่องมือสร้างประชาธิปไตยภายในชุมชนด้วย

กิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนเป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่นำมาพูดคุยในเวทีสภาหมู่บ้าน โดยคณะทำงานจะมีการรายงานความคืบหน้าและผลการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวให้คนในชุมชนทราบ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงานด้านบริการ

ท่องเที่ยว ร่วมรับผลประโยชน์ และเพื่อให้การทำงานมีความโปร่งใสจึงให้คนในชุมชนสามารถตรวจสอบการทำงาน รวมถึงตรวจสอบบัญชีการเงินของศูนย์การเรียนรู้ได้

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนบ้านจำรุงมุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสสัมผัสวิถีชีวิตที่แท้จริงของชาวบ้านจำรุง ได้เรียนรู้กิจกรรมในวิถีชีวิตของชาวบ้าน รวมทั้งอรรถาธิบายของคนในท้องถิ่น ฉะนั้น ในการทำความเข้าใจกับชุมชน จึงไม่ต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตมากนัก เนื่องจากการท่องเที่ยวไม่ได้กระทบวิถีชีวิตของชุมชน และชาวบ้านคุ้นเคยกับการที่นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมอยู่อย่างต่อเนื่อง

ในส่วนของการคัดเลือกผู้เข้าร่วมบริการ การจัดการท่องเที่ยวมุ่งเน้นความสมัครใจในการทำงานชุมชน ทำงานด้วยความสนใจ และความชอบ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมบริการสามารถทำงานได้เต็มความสามารถ และการเตรียมความพร้อมของคนและสถานที่ ชุมชนจัดเตรียมคนและสถานที่เพื่อรองรับการศึกษาดูงาน พร้อมทั้งสร้างโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าบ้านกับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ชุมชนได้เตรียมความพร้อมในการจัดการด้านการบริการที่สามารถอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานได้ ไม่ว่าจะเป็นที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายของชำ ร้านขายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรและสินค้าของชุมชน เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวอีกด้วย

ทั้งนี้ จากการเปิดชุมชนเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ชุมชนจึงมีการเตรียมการเพื่อควบคุมมาตรฐานด้านการดูแลความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว และมีการวางแผนในด้านการจัดการผลกระทบ โดยใช้ฐานของความไว้วางใจ ดูแลซึ่งกันและกันภายในชุมชน และมีกุศโลบายต่าง ๆ เพื่อการรักษาความสะอาดของบ้านเรือน รวมถึงชุมชนได้เตรียมการรับมือจัดการกับสิ่งภายนอกที่เข้ามาพร้อมกับการท่องเที่ยว ได้แก่ นักท่องเที่ยว ซึ่งเน้นการจัดการนักท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีของชุมชน และไม่ขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีไทย เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีอิสระในการท่องเที่ยว และการจัดการกับหน่วยงานภายนอก ซึ่งเป็นการรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต และประยุกต์ ปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน นับได้ว่าเป็นการจัดการที่ส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือที่ดีกับชุมชน

การจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน

กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของบ้านจำรุง แบ่งเป็น 4 ขั้นตอนคือ

1. ขั้นตอนการติดต่อประสานงาน นักท่องเที่ยวจะติดต่อเข้ามาที่ชุมชนเพื่อให้ทราบถึงชื่อคณะ จำนวนกลุ่ม จำนวนผู้ศึกษาดูงาน วัน และเวลา รวมทั้งการจัดการด้านอาหาร

2. ขั้นตอนการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา เริ่มจากการต้อนรับนักท่องเที่ยวเมื่อมาถึงบ้านจำรุงด้วยน้ำสมุนไพร จากนั้นนำคณะศึกษาดูงานเข้าฟังการบรรยายที่ห้องประชุมศูนย์การเรียนรู้และสอบถามข้อสงสัยต่าง ๆ

3. ขั้นตอนการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยสัมผัสพื้นที่กิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรม จัดให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสพื้นที่กิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรม โดยนำเสนอ 4 กลุ่มกิจกรรม ได้แก่ กลุ่มรวมซื้อรวมขายยางพารา กลุ่มเกษตรพื้นบ้าน ธนาคารชยะและสิ่งแวดลอม และกลุ่มที่พักชุมชนโฮมสเตย์

4. ขั้นตอนการพักค้างในชุมชน หากนักท่องเที่ยวต้องการพักค้างคืนในชุมชน ชุมชนบ้านจำรุงก็มีที่พักโฮมสเตย์ไว้รองรับนักท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน ซึ่งหลักคิดการจัดที่พักโฮมสเตย์ของบ้านจำรุงมีว่า “ต้อนรับเสมือนญาติสนิท ด้วยเสื่อผืน หมอนใบ มุ้งหนึ่งหลัง” สะท้อนให้เห็นถึงการต้อนรับแบบญาติมิตรมีการจัดการที่เรียบง่าย เป็นกันเอง และต้องการให้นักท่องเที่ยวพักร่วมกับเจ้าของบ้าน เรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างแท้จริง ซึ่งผู้ร่วมให้บริการการท่องเที่ยวต้องเป็นบุคคลที่มาจากความสมัครใจ โดยนักท่องเที่ยวที่พักค้างคืนจะมีกิจกรรมพิเศษที่เป็นการเรียนรู้จากวิถีชีวิตอย่างแท้จริง เช่น ให้นักท่องเที่ยวตื่นแต่เช้าเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวสวนยางพารา เป็นต้น

การจัดกระบวนการเรียนรู้

ชุมชนบ้านจำรุงมีกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านด้วยตนเอง และระหว่างชาวบ้านกับคณะศึกษาดูงาน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ วิถีชีวิต และกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เรียนรู้จากการลงมือทำ ผ่านการลองผิดลองถูก เพื่อค้นหาแนวทางที่ดีและเหมาะสมกับวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งลักษณะของการจัดกระบวนการเรียนรู้ของบ้านจำรุงเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ต่อกันมา การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง การคิดร่วมกัน การสร้างสรรค์กิจกรรม การทำกิจกรรมร่วมกัน การบรรยาย/สัมมนา/เวทีชาวบ้านที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ชุมชนบ้านจำรุงมีการสะสมประสบการณ์ บทเรียนต่าง ๆ ที่ได้จากการทำงานพัฒนาที่หลากหลาย นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ในการทำงานชุมชนให้แก่คนทุกเพศทุกวัย เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มเยาวชน กลุ่มกองทัพมด เป็นต้น สะท้อนให้เห็นว่ามีการเปิดพื้นที่ให้กับคนทุกเพศทุกวัยมีส่วนร่วมในการทำงานชุมชน เพื่อที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับคนในชุมชนตามความถนัดและความสนใจ รวมถึงได้มีการถ่ายทอดบทเรียน ประสบการณ์การทำงานต่าง ๆ ให้แก่นักท่องเที่ยว และให้

นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสสัมผัสผลงานพัฒนาที่เป็นรูปธรรมของชุมชนผ่านการร่วมทำกิจกรรมกับคนในชุมชน

นอกจากนี้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ยังมีการถ่ายทอดและนำเสนอประสบการณ์การพัฒนาบ้านจำรุงผ่านสื่อต่าง ๆ ได้แก่ สื่อบุคคล การพูดคุยบอกเล่าอย่างไม่เป็นทางการ การดูพื้นที่ที่เป็นรูปธรรม วิทยุชุมชน สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ สื่อโทรทัศน์ ติตป้ายประกาศ Internet ซึ่งเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยกันภายในชุมชนเอง และมีการเผยแพร่ออกสู่ภายนอก และในการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ส่งผลสืบเนื่องให้กับชุมชนในหลายด้าน ได้แก่ เกิดวิทยากรกระบวนการภายในชุมชน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชน เกิดสถานที่ดูงานภายในชุมชน เกิดกลุ่มกิจกรรมที่เพิ่มขึ้นและหลากหลาย เกิดการสร้างมูลค่าและคุณค่าของผักริมบ้าน เกิดการจัดการผลผลิตในฤดูกาลผลไม้ รวมทั้งขยายแนวคิดในการพัฒนา ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และขยายเป็นเครือข่ายการพัฒนาต่อไป

ข้อค้นพบจากการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน: กรณีศึกษา ศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ได้ข้อค้นพบจากการศึกษา คือ

1. การจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง เป็นการจัดการที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในงานพัฒนาชุมชน กล่าวคือ เป็นการมุ่งเน้นการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับนักท่องเที่ยว ในด้านงานพัฒนา ด้านวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน รวมทั้ง มีการกระจายรายได้สู่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน ซึ่งรายได้จากกองทุนพัฒนาหมู่บ้านส่วนหนึ่งได้มาจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งนี้ ในการเรียนรู้ร่วมกันเป็นการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต และสอดคล้องกับความถนัด ความสนใจของคนในชุมชน ซึ่งกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดของชาวบ้านจำรุงมีอย่างต่อเนื่องผ่านเวทีประชุมสภาหมู่บ้าน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบความคิด และความสัมพันธ์ของคนไปในทางที่ดี ทั้งยังเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการกำหนดทิศทางและร่วมตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ

2. ศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงมีวิธีการบริหารการทำงานท่องเที่ยว โดยกำหนดอัตราค่าบริการที่ชัดเจนสำหรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการสนับสนุนชุมชน และให้

คำตอบแทนหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นค่าชดเชยการขาดรายได้ของคนที่มาทำงานชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนอยู่ได้และไม่ทำให้คนที่เสียสละมาทำงานชุมชนอย่างต่อเนื่องยาวนานต้องเดือดร้อน

3. การจัดกิจกรรมที่พักชุมชนโฮมสเตย์ของบ้านจำรุง เป็นการจัดกิจกรรมที่ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ทางธุรกิจ หากแต่ใช้กิจกรรมที่พักชุมชนโฮมสเตย์ โดยต้องการให้บ้านเรือนมีความสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อสร้างสุขภาวะของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. หน่วยงานที่มีหน้าที่กำหนดนโยบายของจังหวัดควรประกาศศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุงให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ระดับจังหวัด เพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ด้านการพัฒนาชุมชนของประชาชนทั่วไปและชุมชนต่าง ๆ รวมทั้ง นำประสบการณ์งานพัฒนาของบ้านจำรุงรวบรวมและจัดเป็นหลักสูตรเสนอต่อโรงเรียนในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง

2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรให้ความสำคัญและสนับสนุนในการสร้างต้นแบบงานพัฒนาที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเช่นเดียวกับบ้านจำรุงให้มีทุกอำเภอ อย่างน้อยอำเภอละหนึ่งแห่ง เพื่อขยายผลการเรียนรู้สู่ชุมชนอื่นในอนาคต

ข้อเสนอแนะต่อนักวิชาการ

1. ควรมีการศึกษาวิจัยในเรื่องความเข้มแข็งในการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน เพื่อให้ทราบถึงเหตุปัจจัยที่สร้างให้เกิดการทำงานที่เข้มแข็ง

2. ควรมีการศึกษาวิจัยในเรื่องการสร้างเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ที่สามารถเชื่อมโยงกลุ่มกิจกรรมของชุมชนเข้าด้วยกัน รวมทั้งการรวมคนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับงานพัฒนาชุมชน เพื่อให้ทราบถึงเหตุปัจจัยและรูปแบบการทำงานที่เป็นเครือข่ายงานพัฒนาชุมชน

3. ควรมีการสรุปบทเรียนของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนเป็นเอกสารหรือสื่อต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ออกสู่สาธารณะ

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

จากการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชนของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง พบว่ามีข้อจำกัดเกี่ยวกับระบบการจัดการท่องเที่ยวในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ ผู้ศึกษาจึงเสนอข้อเสนอแนะต่อชุมชน ดังนี้

1. ช่วงเวลาในการมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวที่มาหล้อมเวลากัน ซึ่งอาจจะมาจากการที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาไกล ทำให้ไม่สามารถที่จะควบคุมเวลานัดหมายได้ ส่งผลให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้กระบวนการพัฒนาของชุมชนไม่เต็มที่ ยกตัวอย่างเช่น นักท่องเที่ยว 2 คนะ นัดเวลามาถึงบ้านจำรุงพร้อม ๆ กัน คนะ 1 มาตรงเวลานัดหมาย และคนะที่ 2 มาช้ากว่ากำหนดเล็กน้อย ขณะที่วิทยากรบรรยายให้คนะที่ 1 ฟัง เมื่อคนะที่ 2 มาถึงก็จะเข้าฟังการบรรยายด้วย จะทำให้นักท่องเที่ยวคนะที่ 2 ได้รับการบรรยายที่ไม่เต็มที่ นอกจากนี้ยังเป็นการรบกวนการฟังบรรยายของคนะที่ 1 ด้วย ดังนั้น เพื่อแก้ไขข้อจำกัดนี้ ชุมชนจึงควรแจ้งและกำชับให้นักท่องเที่ยวมาให้ตรงเวลา และอาจจะกำหนดรอบของการบรรยายในแต่ละครั้ง

ยกตัวอย่างเช่น กำหนดกิจกรรมในการศึกษาดูงานแต่ละรอบ โดยมีระยะเวลาของแต่ละกิจกรรมกำหนดไว้ เพื่อให้สามารถควบคุมเวลาได้ เช่น ดูวีดิทัศน์เกี่ยวกับชุมชน 15 นาที, ฟังการบรรยาย 30 นาที, เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวซักถามข้อสงสัยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น 15 นาที และดูบรรยากาศทั่วไปของหมู่บ้าน รวมทั้ง ศึกษาเฉพาะประเด็นที่นักท่องเที่ยวต้องการรวม 1 ชั่วโมง และมีการกำหนดรอบของการศึกษาดูงาน สำหรับนักท่องเที่ยวที่มาหล้อมเวลาหรือมาตรงเวลานัดหมาย จะเลื่อนการฟังบรรยายไปในรอบต่อไป เพื่อที่จะได้เรียนรู้อย่างเต็มที่และไม่เป็นการรบกวนคนะที่ฟังการบรรยายอยู่ก่อน เช่น กำหนดการศึกษาดูงาน วันละ 3 รอบ

รอบที่ 1 เวลา 08.00-10.00 น.

รอบที่ 2 เวลา 10.00-12.00 น.

รอบที่ 3 เวลา 13.00-15.00 น.

2. การวางแผนการจัดการเชิงระบบของกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละส่วน

- สถานที่ ควรจะมีสถานที่หรือพื้นที่สำรองเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น และในกรณีที่นักท่องเที่ยวไม่สามารถที่จะเลื่อนเวลาในการฟังบรรยายได้ จะมีพื้นที่สำรองเพื่อใช้ในการฟังบรรยาย เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว

- วิทยากร/ผู้บรรยายของชุมชน ควรมีข้อตกลงร่วมกันถึงเนื้อหาสาระในการบรรยายว่าจะครอบคลุมประเด็นใดบ้าง เพื่อเป็นการวางแผนการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ และเป็นการควบคุมเวลาในการบรรยายด้วย

3. ระบบการบริหารงานการเงินของคณะทำงานศูนย์การเรียนรู้ ควรมีความชัดเจน และทำให้เป็นปัจจุบันอยู่ตลอดเวลา เช่น มีใบเสร็จรับ-จ่ายเงินในการจัดการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ มีการสรุปรายรับ-รายจ่ายในแต่ละวัน เป็นต้น

4. ชุมชนควรจัดทำแนวทางหรือคู่มือการเรียนรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน เพื่อใช้เป็นคู่มือประกอบการบริหารจัดการต่อชุมชนอื่น ๆ

5. ชุมชนควรมีการจัดทำสื่อการบรรยายสรุปให้นักท่องเที่ยวได้เห็นภาพของกลุ่มกิจกรรมทั้ง 24 กลุ่มก่อนที่วิทยากรจะทำการบรรยาย เพื่อให้นักท่องเที่ยวเห็นกระบวนการและเห็นภาพกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งยังทำให้การบรรยายกระชับมากขึ้น

ชำนาญกหอสมุด

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

- กมล รัตนวิระกุล. การตลาดวิวัฒนาการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว = *Marketing evolution tourism related organization*. กรุงเทพฯ: สมาคมการบริหารโรงแรมไทย.
- คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจทัศนศึกษาสำหรับเยาวชน. (2534). *แผนการส่งเสริมการท่องเที่ยวทัศนศึกษา สำหรับเด็กและเยาวชน ระยะ 3 ปี (พ.ศ. 2532-2534)*. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- จริยา วิไลวรรณ. (2550). *คู่มือ "คุณ Fa": วิทยากรกระบวนการผู้สร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (facilitator)*. กรุงเทพฯ: ศูนย์จัดการความรู้เพื่อครอบครัวเข้มแข็ง สถาบันรักลูก.
- จำรัส จิ่งธีรพานิช (บรรณานุกรม). (2544). *คู่มือการจัดทัศนศึกษาสำหรับเยาวชน*. กองท่องเที่ยวเยาวชน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- ฉันทิช วรรณถนอม. (2547). *การวางแผนและการจัดรายการนำเที่ยว*. กรุงเทพฯ: เพ็ญฟ้าพรินติ้ง.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2548). *คู่มือการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. เชียงใหม่: เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์.
- คู่ย ชุมสาย, และ ญิบพัน พรหมโมลี. (2527). *ปฐมบทแห่งวิชาการท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ตุลา มหาพสุธานท์ (เรียบเรียง). (2542). *หลักการจัดการ หลักการบริหาร = Principle of management*. กรุงเทพฯ: พ.ศ.พัฒนา.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2550). *ถอยหลังเพื่อก้าวหน้า: อันดามัน: จุดยืนผลิตภัณฑ์และแนวทางการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนากการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน (ภูเก็ต พังงา และกระบี่)*. กรุงเทพฯ: สำนักประสานงานการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เถาว์ลัย นันทาภิวัดณ์. (2521). *หลักการจัดการ. คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- นลินี กังศิริกุล. (2547). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม "เรียนและรู้จาก...วังน้ำเขียว"*. กรุงเทพฯ: โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- นันทิยา หุตานุวัตร, และ ณรงค์ หุตานุวัตร. (2546). *การพัฒนาองค์กรชุมชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

- บัณฑิตร อ่อนดำ, และ สามารถ ศรีจำนงค์. (2544). *การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม Participatory Learning Process*. เชียงใหม่: เชียงใหม่ บี.เอส.การพิมพ์.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). *การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism Development)*. กรุงเทพฯ: เพรส แอนด์ ดีไซน์.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2548). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. (2547). *การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม*. กรุงเทพฯ: ปู้ค พอยท์.
- วิลาวรรณ รพีพิศาล. (2550). *หลักการจัดการ = Principles of management*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิจิตรหัตถกร.
- ศรัณยา วรากุลวิทย์. (2546). *ปฐมนิเทศอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ORIENTATION TO TOURISM INDUSTRY*. กรุงเทพฯ: เฟื่องฟ้า พรินติ้ง.
- ศุภย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย. (2549). *แนวทางการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: แสงสว่างเวิลด์เพลส.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ. (2544). *รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งชาติในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ.
- สินธุ์ สโรบล (บรรณาธิการ). (2546). *การท่องเที่ยวโดยชุมชน: แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ*. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุรพันธ์ ฉันทแดนสุวรรณ. (2546). *หลักการบริหารธุรกิจ*. กรุงเทพฯ: จุดทอง.
- สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว. (2546). *เอกสารชุดฝึกอบรมทางไกลหลักสูตรการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว. (2550). *คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงท่องเที่ยวและกีฬา.
- อุดม เขยกีวงศ์. (2548). *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. กรุงเทพฯ: อัลฟ่า มิเลินเนี่ยม.
- อุทัย บุญประเสริฐ. (2542). *องค์การ (ORGANIZATION)*. กรุงเทพฯ: เอส พี การพิมพ์.
- อุรัจฉา และคณะ. (2551). *11 ชุมชนนำเที่ยว*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

บทความในหนังสือพิมพ์

สุรัชย์ เทียนขาว. (16 กันยายน 2550). การเข้าสู่สังคมฐานความรู้ของชาวบ้าน ด้วยศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. *มติชน*, น. 5.

วิทยานิพนธ์

กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว. (2549). การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน ศึกษาเฉพาะกรณี: บ้านวังมอก อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

นริศรา สธนเสาวภาคย์. (2545). การวิเคราะห์ศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อเป็นที่มาของรายได้นอกภาคเกษตรกรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย.

ปวีณา งามประภาสม. (2550). บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบโฮมสเตย์ กรณีศึกษาเปรียบเทียบ องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้วกิ่งอำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่ และองค์การบริหารส่วนตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาการพัฒนารัฐบาลชุมชน.

พชระ พิพัฒน์โยธะวงศ์. (2547). การจัดการแหล่งพักแบบโฮมสเตย์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยบ้านโคกโก่ง อำเภอภูผามาศ จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, สาขาเคหะพัฒนาศาสตร์.

พัชรี กวางศิริ. (2551). วิจัยชุมชนกับการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาองค์กรชุมชน กรณีศึกษา: องค์กรชุมชนบ้านจำรุง หมู่ที่ 7 ตำบลเนินสี อำเภอกาฬสินธุ์ จังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาการพัฒนารัฐบาลชุมชน.

มณีรัตน์ ประกัน. (2550). กระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน: ศึกษากรณีสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันออก. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา.

- มธุวรรณ พลวัน. (2546). ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวดำเนินการจัดการด้านการท่องเที่ยว : กรณีศึกษาตลาดน้ำท่าคา ตำบลท่าคา อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยศิลปากร, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา.
- ศมา ณ ระนอง. (2545). การจัดการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนท้องถิ่น: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนคีรีวง ต.กำโลน อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาการพัฒนารัฐบาลชนบท.
- ศิริวรรณ วัชรพงศ์. (2546). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำผาท่าพล อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, คณะวิทยาศาสตร์, สาขาการจัดการทรัพยากร.
- สถิตย์ มาตสมบัติ. (2548). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเฉลิมพระเกียรติวัดโพธิ์การาม ต.โพธิ์สูง อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ภาควิชาการพัฒนารัฐบาลชนบท.
- สุกานดา ฟองย้อย. (2546). การจัดการท่องเที่ยวเชิงชุมชนของชุมชนชาวผู้ไทย หมู่บ้านโคกโก่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, คณะบริหารธุรกิจ.
- สุดารัตน์ นาคประกอบ. (2546). แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการอุทยานแห่งชาติป่าหินงาม เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของจังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, คณะวิทยาศาสตร์, สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม.
- อลิสรา เพียรรัตน์พิมล. (2550). แนวทางการออกแบบศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทยในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์: สู่ปรากฏการณ์ร่วมสมัยทางสถาปัตยกรรมในพื้นที่ประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง.

อุไรวรรณ เปี่ยมนิเวศน์. (2544). การจัดการด้านสื่อความหมายและสิ่งอำนวยความสะดวกของผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร: กรณีศึกษา อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์, สาขาพัฒนาสังคม.

รายงานการวิจัย

รัตนภรณ์ มหาศรานนท์. (2546). งานวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อการจัดโฮมสเตย์ในประเทศไทย. รายงานการวิจัย. สำนักศิลปวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี.

เอกสารประเภทอื่น ๆ

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. มาตรฐานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. ม.ป.ป.
ศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย. เอกสารการฝึกอบรมการอบรมการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยชุมชน, ม.ป.ป.
สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. ตัวชี้วัดมาตรฐานโฮมสเตย์และกระบวนการพัฒนา, ม.ป.ป.
เอกสารชุมชน. (ม.ป.ป.). บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง. น. 1-42.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนวัดโพธิ์ทอง. ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอหนองเรือ. สืบค้นเมื่อวันที่ 31 มกราคม 2552, จาก
<http://202.143.137.102/src15/ksn..htm>

Paul K. Ankomah, & R. Trent Larson. (1998). *Education Tourism: A Strategy to Strategy to Sustainable Tourism Development in Sub-Saharan Africa*. Retrieved January 4, 2009, from <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/IDEP/UNPAN002585.pdf>

Sherry Arnstein. (2006). *A Ladder of Citizen Participation*. Retrieved January 20, 2009, from <http://lithgow-schmidt.dk/sherry-arnstein/ladder-of-citizen-participation.html>

Books

Weiler, B., & Hall, C.M., (1992). *Special interest tourism*. New York: Halsted press.

World Tourism Organization. (2007). *Tourism and Community Development Asian Practices (Draft)*. World Tourism Organization: Madrid Spain.

ภาคผนวก

สำนักหอสมุด

ภาคผนวก ก

ภาพประกอบกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง

ภาพที่ 1

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านจำรุง

ภาพที่ 2

อาคารศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านจำรุง

ภาพที่ 3
คณะนักท่องเที่ยวที่ม้าน้ำจํารุง

ภาพที่ 4
ต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยน้ำดอกอัญชัน

สำนักหอสมุด

ภาพที่ 5
การบริการอาหารด้วยผักน้ำพริก

ภาพที่ 6
การบริการอาหารด้วยผักพื้นบ้าน

ภาพที่ 7

การบรรยายของวิทยากรชุมชนในห้องบรรยาย

ภาพที่ 8

การควบคุมระบบเสียง ระบบสื่อทัศนูปกรณ์ทำโดยคนในชุมชน

ภาพที่ 9

รถจัมโบ้ พาหนะพาเที่ยวชมชุมชน

ภาพที่ 10

ลงสัมผัสพื้นที่กิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรมโดยมีวิทยากรบรรยาย

ภาพที่ 11

กลุ่มกิจกรรมตามโปรแกรมการท่องเที่ยว กลุ่มรวมซื้อรวมขายยางพารา

สำนักหอสมุด

ภาพที่ 12

กลุ่มกิจกรรมตามโปรแกรมการท่องเที่ยว กลุ่มเกษตรพื้นบ้าน

ภาพที่ 13

กลุ่มกิจกรรมตามโปรแกรมการท่องเที่ยว ธนาคารขยะบ้านจำรุง

สำนักหอสมุด

ภาพที่ 14

กลุ่มกิจกรรมตามโปรแกรมการท่องเที่ยว กลุ่มที่พักรวมชนโฮมสเตย์

ภาพที่ 15

อ่างเก็บน้ำบ้านจำรุง

สำนักหอสมุด

ภาคผนวก ข

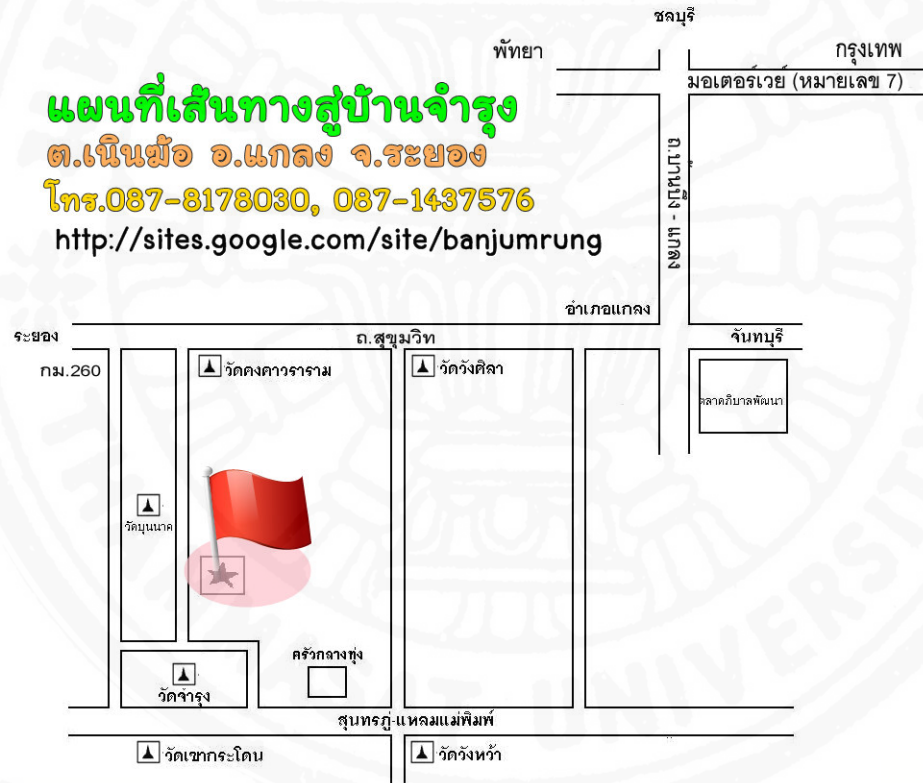
แผนที่จังหวัดระยอง

ภาคผนวก ค

แผนที่เส้นทางสู่บ้านจำรุง

แผนที่เส้นทางสู่บ้านจำรุง
ต.เนินฆ้อ อ.แกลง จ.ระยอง
โทร.087-8178030, 087-1437576
<http://sites.google.com/site/banjumrung>

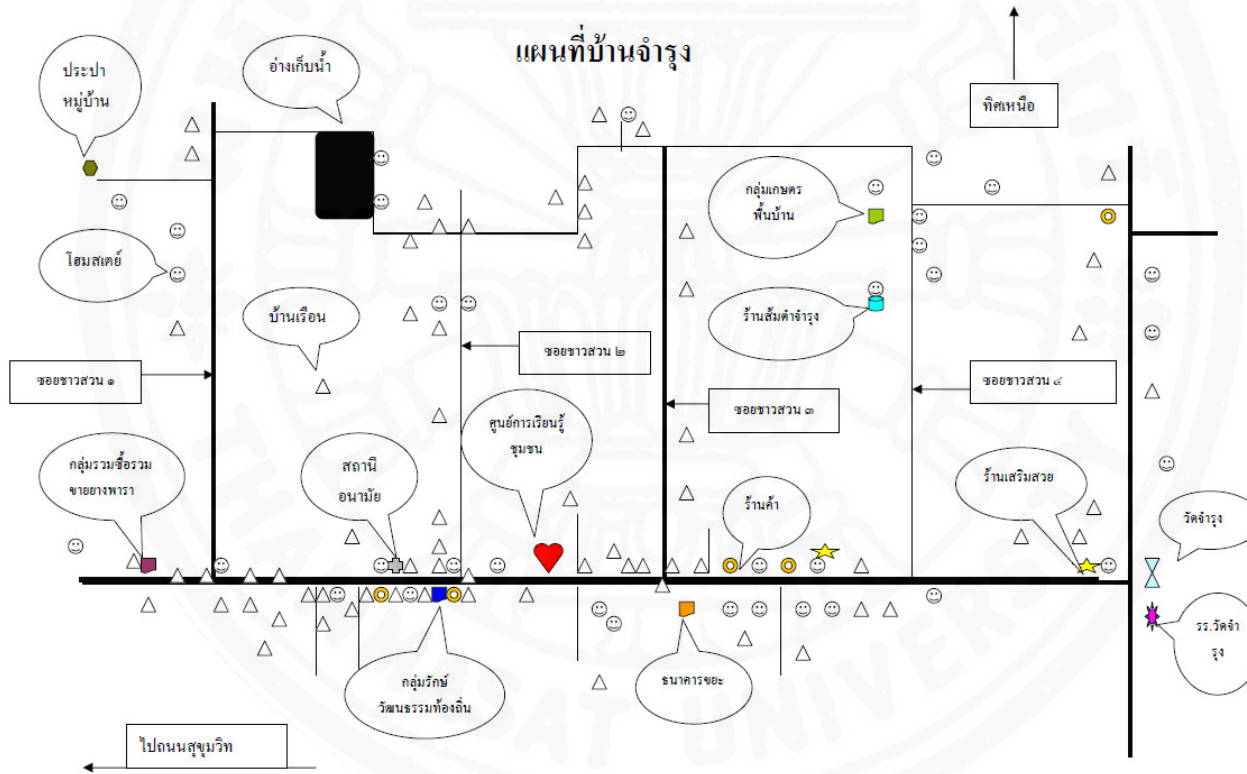

ที่มา: <http://sites.google.com/site/banjumrung>

ภาคผนวก ง

แผนที่บ้านจำรุง

แผนที่บ้านจำรุง

ที่มา: มหา'ลัยบ้านนอก รายงานการฝึกภาคปฏิบัติ 2 (สค 301) ปีการศึกษา 2550

ภาคผนวก จ

รายชื่อสมาชิกกลุ่มที่พักรวมชนโฮมสเตย์

โฮมสเตย์ 1	นายชาติชาย นางนพรัตน์ เหลืองเจริญ	บ้านเลขที่ 19 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 2	นายวินัย นางคมคาย กว้างขวาง	บ้านเลขที่ 36 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 3	นางเฉลียว ดীনาน	บ้านเลขที่ 21/2 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 4	นางสุทัศน์ รัตนวิจิตร	บ้านเลขที่ 10/2 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 5	นางสนธิ ชาญด้วยกิจ	บ้านเลขที่ 32/7 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 6	นายประทุม นางประสิทธิ์ สุทธิสถิตย์	บ้านเลขที่ 32/1 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 7	นายบรรจบ นางจันทร์เพ็ญ ตั้งมั่น	บ้านเลขที่ 7 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 8	นายสำเร็จ นางประเดิม ดীনาน	บ้านเลขที่ 59 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 9	นายเยื่อน นางเกษม ผลงาม	บ้านเลขที่ 61 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 10	น.ส.กิมฮ่อง น.ส.ชนางรักษ์ ก่อเกื้อ	บ้านเลขที่ 10 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 11	นางแพน ซอบชื่น	บ้านเลขที่ 27 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 12	นายมานพ นางสาวรวม กว้างขวาง	บ้านเลขที่ 37 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 13	นายแผน นางมยุรี ก่อเกื้อ	บ้านเลขที่ 56/1 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 14	นายสมชาย นางสกาเวเดือน บุญให้	บ้านเลขที่ 55 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 15	นายกง นางไพทา ธนะนาม	บ้านเลขที่ 31/3 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 16	นางสุทิพย์ สุวรรณโชติ	บ้านเลขที่ 24/2 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 17	นางอุทัย รัตนพงศ์	บ้านเลขที่ 24 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 18	นายสุทัศน์ ก่อเกื้อ	บ้านเลขที่ 24/1 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 19	นางมะยง รัตนพงศ์	บ้านเลขที่ 20/1 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 20	นายวิเชียร นางบานเย็น ดীনาน	บ้านเลขที่ 70/1 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 21	นายไตรรัตน์ นางสุวิมล ไกรทอง	บ้านเลขที่ 58/1 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 22	นายวิฑูรย์ นางทำเนียบ คุ่มหอม	บ้านเลขที่ หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 23	น.ส.เสาวลักษณ์ ไกรทอง	บ้านเลขที่ 8 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 24	นางฉลวย รัตนพงศ์	บ้านเลขที่ 28/1 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 25	นางกรองแก้ว ธรรมสนธิ	บ้านเลขที่ 39/6 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 26	นายสุรศักดิ์ นางสมหมาย งามสม	บ้านเลขที่ 31/2 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง

โฮมสเตย์ 27	นางลำยอง กว้างขวาง	บ้านเลขที่ 24/3 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 28	นางทำเนียบ นางจำเนียร รัตนพงศ์	บ้านเลขที่ 20 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 29	นางกำพล นางอุบล แม่นหมาย	บ้านเลขที่ 42 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 30	นายจรัส นางเสมอ จรัสวิมล	บ้านเลขที่ 63 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 31	นายสืบพงษ์ ดীনาน	บ้านเลขที่ 30/1 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 32	นางวาสนา สันรัตน์	บ้านเลขที่ 42/1 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 33	นางพรรณิ สิงห์สำราญ	บ้านเลขที่ 14 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 34	นางวรรณา ใจเที่ยง	บ้านเลขที่ 10/1 หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง
โฮมสเตย์ 35	นายชชาติริต เหลืองเจริญ	บ้านไม่มีเลขที่ หมู่ 7 ต.เนินซ้อ อ.แก่งจ.ระยอง

THAMMASAT UNIVERSITY
สำนักหอสมุด

ภาคผนวก จ

แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์

ข้อมูลทั่วไปของชุมชน	การจัดการศูนย์การเรียนรู้	การจัดกระบวนการเรียนรู้	การจัดการท่องเที่ยวชุมชน
<p>ชุมชน</p> <p>1. หมู่บ้านมีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไรบ้าง</p> <p>2. สภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชน มีที่ตั้ง อาณาเขต การตั้งบ้านเรือน ทรัพยากรในชุมชนเป็นอย่างไร และมีลักษณะภูมิอากาศ ฤดูกาลอย่างไร</p> <p>3. โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชนมีอะไรบ้าง</p> <p>4. วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเป็นอย่างไร</p> <p>5. หลังจากเปิดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว</p>	<p>1. ประวัติความเป็นมาของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านจ่ารุงเป็นอย่างไร</p> <p>2. มีรูปแบบวิธีการการจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอย่างไร</p> <p>3. โครงสร้าง, วัตถุประสงค์, ระเบียบกติกามีอะไรบ้าง และได้มาด้วยวิธีการใด</p> <p>4. สถานการณ์การท่องเที่ยว และสถิติการท่องเที่ยวของชุมชน/คนมาดูงานเป็นอย่างไร</p> <p>5. มีการจัดการด้านการเงินที่ได้จากการศึกษาดูงานของชุมชนอย่างไร และใครเป็นผู้ดูแล</p>	<p>1. การเรียนรู้ของคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวใช้วิธีการใด และมีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร</p> <p>2. ถ่ายทอดประสบการณ์ของชุมชนเพื่อทำให้ความรู้แก่ผู้มาศึกษาดูงานใช้วิธีการใด และมีช่องทางในการให้ความรู้ที่ช่องทาง มีรูปแบบอย่างไร</p> <p>3. ใครเป็นตัวแทนในการให้ความรู้ และมีวิธีการเลือกตัวแทนอย่างไร</p> <p>4. ในการสื่อสารถ่ายทอดประสบการณ์ของชุมชนเพื่อทำให้ความรู้แก่ผู้มาศึกษาดูงาน ใช้สื่อการนำเสนออะไรบ้าง</p>	<p>1. ชุมชนมีวิธีเตรียมความพร้อมของชุมชน และคน เพื่อจะรองรับการศึกษาดูงานผู้มาเยี่ยมชมเยือนอย่างไร</p> <p>2. มีวิธีการเตรียมความพร้อมสถานที่ของในการรองรับการศึกษาดูงานอย่างไร</p> <p>3. มีวิธีการหรือมาตรการในการรองรับปัญหาที่จะเกิดกับนักท่องเที่ยวหรือไม่ อย่างไร</p> <p>4. มีการคัดเลือกผู้ให้บริการรองรับผู้มาศึกษาดูงานที่พำนักค้างในชุมชน (สมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์) อย่างไร</p>

ข้อมูลทั่วไปของชุมชน	การจัดการศูนย์การเรียนรู้	การจัดกระบวนการเรียนรู้	การจัดการท่องเที่ยวชุมชน
<p>คนในชุมชนมีวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง</p> <p>สมาชิกกลุ่มกิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว เช่น กลุ่มโฮมสเตย์</p> <p>1. ความเป็นมาของกลุ่มโฮมสเตย์เป็นอย่างไร</p> <p>2. จำนวนบ้านพักโฮมสเตย์ในปัจจุบันมีเท่าไร และสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้เพียงไร</p> <p>3. เพราะเหตุใดจึงตัดสินใจเข้าร่วมกลุ่มโฮมสเตย์</p> <p>4. จากการเข้าร่วมกลุ่มได้รับประโยชน์และผลกระทบอะไรบ้างจากการท่องเที่ยว</p>	<p>6. รายได้ที่ได้นำมาพัฒนาชุมชนหรือไม่ อย่างไร</p> <p>7. มีการจัดคนทำงานอย่างไร และมีการแบ่งบทบาทหน้าที่อย่างไร พิจารณาอย่างไร</p> <p>8. กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นมีอะไรบ้าง มีเกณฑ์ในการจัดกิจกรรมแก่ผู้มาศึกษาดูงานมีเกณฑ์อะไรบ้าง และมีการเลือกสรรกิจกรรมเพื่อให้ความรู้ได้อย่างไร</p> <p>9. มีแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนในอนาคตอย่างไร หากมีผู้สนใจมาท่องเที่ยวมากขึ้น</p>	<p>5. มีการพัฒนาหรือเสริมสร้างศักยภาพของการให้ความรู้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดการการท่องเที่ยวหรือไม่ ทำอย่างไร</p> <p>6. มีการถ่ายทอดประสบการณ์ของชุมชนให้แก่คนรุ่นใหม่หรือไม่ อย่างไร</p> <p>7. มีการพัฒนาคนรุ่นใหม่ขึ้นมาเพื่อเป็นตัวแทนชุมชนในการให้ความรู้และรองรับนักท่องเที่ยวหรือไม่ อย่างไร</p>	<p>5. ใครเป็นผู้ให้บริการด้านอาหารได้วัตถุดิบมาจากที่ใด</p> <p>6. ใครเป็นผู้ให้บริการด้านจำหน่ายสินค้า และมีการคัดสรรผู้ขายสินค้าอย่างไร</p> <p>7. ใครเป็นผู้ให้บริการด้านนันทนาการ และมีกิจกรรมนันทนาการอะไรบ้าง</p> <p>8. การบริการด้านการอำนวยความสะดวกทั่วไปมีอะไรบ้าง</p> <p>9. มีวิธีการควบคุมมาตรฐานในรองรับผู้มาศึกษาดูงานอย่างไร</p> <p>10. มีวิธีการจัดการกับนักท่องเที่ยวผู้มาศึกษาดูงาน และหน่วยงานภายนอกอย่างไร</p> <p>11. จากการทำงานเคยมีปัญหาและอุปสรรคในการจัดการการท่องเที่ยว</p>

ข้อมูลทั่วไปของชุมชน	การจัดการศูนย์การเรียนรู้	การจัดกระบวนการเรียนรู้	การจัดการท่องเที่ยวชุมชน
<p>ชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ได้เข้าร่วมกับการท่องเที่ยวของชุมชน</p> <p>1. ความคิดเห็นอย่างไรต่อการเปิดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว</p> <p>2. ได้รับผลประโยชน์และผลกระทบอะไรบ้างจากการท่องเที่ยวของชุมชน</p>			<p>หรือไม่ อย่างไร และมีวิธีการแก้ไข ปัญหาอย่างไร</p> <p>12. มีการสนับสนุนการจัดการการท่องเที่ยวจากหน่วยงานใดบ้าง และช่วยเหลืออย่างไร</p>

สำนักหอสมุด

ภาคผนวก ช

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

รายชื่อ	วันที่สัมภาษณ์
นางเฉลียว ดীনาน	วันที่ 8 ธันวาคม 2551
นางสาวชนางรักษ์ ก่อเกื้อ	วันที่ 21 มกราคม 2552
นายชาติชาย เหลืองเจริญ	วันที่ 14 กรกฎาคม 2551 วันที่ 13 พฤศจิกายน 2551 วันที่ 7 ธันวาคม 2551 วันที่ 12 ธันวาคม 2551 วันที่ 20 มกราคม 2552
เด็กหญิงชนินาถ เหลืองเจริญ	วันที่ 24 มกราคม 2552
นายชิน ดীনาน	วันที่ 24 ตุลาคม 2551
นายบรรจบ ตังมั่น	วันที่ 12 พฤศจิกายน 2551 วันที่ 13 ธันวาคม 2551
นางประเดิม ดীনาน	วันที่ 8 ธันวาคม 2551
นางปรานอม รัตนพงศ์	วันที่ 18 พฤศจิกายน 2551
นางมะลิ รัตนวิจิตร	วันที่ 9 ธันวาคม 2551
นายมานพ กว่างขวาง	วันที่ 18 กรกฎาคม 2551
นายเยื่อน ผลงาม	วันที่ 17 กรกฎาคม 2551
นายวินัย กว่างขวาง	วันที่ 22 ตุลาคม 2551 วันที่ 30 ตุลาคม 2551
นางสุทิพย์ สุวรรณโชติ	วันที่ 9 ธันวาคม 2551 วันที่ 23 มกราคม 2552
นายสำเร็จ ดীনาน	วันที่ 17 กรกฎาคม 2551 วันที่ 12 ธันวาคม 2551

ประวัติการศึกษา

ชื่อ นางสาวอัมรินทร์ ทิพย์บุญราช
วันเดือนปีเกิด 9 เมษายน 2526
วุฒิการศึกษา ศิลปศาสตรบัณฑิต
วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2547

